

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER, DR. BELYÓ PÁL (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. FAZEKAS KÁROLY, DR. HARCZA ISTVÁN, DR. JÓZAN PÉTER, DR. KARSAI GÁBOR,
DR. LAKATOS MIKLÓS (főszerkesztő), NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. OBLATH GÁBOR,
DR. RAPPAI GÁBOR, DR. ROÓZ JÓZSEF, DR. SPÉDER ZSOLT,
DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY

88. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2010. JANUÁR

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Lakatos Miklós
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Belyó Pál
2009.294 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: Farkas János (társadalomstatisztika),
dr. Hajdu Ottó (módszertan), Laczka Sándorné dr. (gazdaságstatisztika)
Szerkesztők: Bartha Éva, dr. Kondora Cosette, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes
Internet szerkesztése: Bada Ilona Csilla

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.

Telefón: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadó: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág (1008 Budapest, Orczy tér 1).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 6000 Ft, egy évre 10 800 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Fényes Elek u. 14–18. Telefon: 345-6789

Tartalom

Tanulmányok

Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban – <i>Papp Z. Attila</i>	5
Pénzügyi szolgáltatások igénybevétele, túlzott eladósodottság – <i>Mencző Beatrix</i>	29
A tudás szerepe a gazdasági növekedésben – az alapmunkák bemutatása – <i>Jankó Balázs</i>	47

Műhely

A biztosítási szolgáltatások elszámolása a magyar nemzeti számlákban – <i>Szöllősiné Szép Adrienn</i>	73
---	----

Fórum

Vitaülés a népszámlálások nemzeti-etnikai adatairól – <i>Harcza István</i>	87
Hírek, események	97

Szakirodalom

Folyóiratszemle

Dietz, O.: Mutatószámok az államháztartás terhelhetőségének minősítéséhez – (<i>Nádudvari Zoltán</i>) ...	100
Doyle, J. J.: Gyermekvédelem és a felnőttkori bűnözés – (<i>Tűű Lászlóné</i>).....	103
Gilleard, C. – Higgs, P.: A nyugdíjas politikai mozgalmak hatása a XXI. században – (<i>Lencsés Ákos</i>)	105
Kiadók ajánlata	107
Társfolyóiratok	110

Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban*

Papp Z. Attila

PhD, az MTA Etnikai-Nemzeti
Kisebbségkutató Intézet tudomá-
nyos munkatársa

E-mail: pappza@yahoo.com;
pappza@mtaki.hu

A térség egyes összeírásaiban az etnikai, nemzeti-
ségi hovatartozás leggyakrabban alkalmazott identitás-
kritériumai a megkérdozettek anyanyelve, valamint
beválláson alapuló etnikai hovatartozása. A tanulmány
ezért áttekinti Magyarország szomszédos országainak
(Szlovákiának, Ukrajnának, Romániának, Szerbiának,
Horvátországnak, Szlovéniának, Ausztriának) a leg-
utolsó népszámlálások során alkalmazott etnikai adat-
gyűjtési gyakorlatát. Összehasonlító módon vizsgálja
az országok erre vonatkozó sajátos módszertani útmu-
tatását, végül pedig beazonosítja az ilyen jellegű ada-
tok gyűjtésekor alkalmazott módszertani stratégiákat.

TÁRGYSZÓ:
Népszámlálás.
Nemzetiségi statisztika.

---

* A szerző a tanulmány írása alatt Bolyai János Kutatói Ösztöndíjban részesült.

Tanulmányomban a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásai során alkalmazott etnikai, nemzetiségi adatok gyűjtésének módszertanát kívánom bemutatni. Elsősorban azt szeretném megvizsgálni, hogyan operacionalizálják ezekben az országokban az etnikai, nemzetiségi hovatartozást. Noha tudjuk, e térségben az egyes összeírások során az etnikai, nemzetiségi hovatartozás leggyakrabban alkalmazott identitás-kritériumai a megkérdezettek anyanyelve, valamint a bevalláson alapuló etnikai hovatartozása, mégis összehasonlító módon fontos azt is megvizsgálni, hogy a népszámlálások során milyen sajátos módszertani útmutatást használnak az ilyen jellegű adatok gyűjtésekor.

A feldolgozott hét ország (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria) idevonatkozó forrásainak elemzése azért is lényeges, mert e nélkül csak felszínes vagy akár félrevezető képet kaphatunk az egyes kisebbségi, etnikai csoportokról. Márpedig a kisebbségi csoportok léte és nagysága, nemcsak e térségben, hanem a világon mindenütt gyakran politikai probléma és/vagy kihívás.

1. A módszertanok áttekintése

Magyarország jelenlegi szomszédos országai közül (Románia és Ausztria kivételével) mindegyik új nemzetállam, és mint ilyen, érthető módon, intenzív nemzetépítési projekt szereplője. Ez a nemzetállami elköteleződés minden bizonnyal kihat a népszámlálás által feltárt kisebbségi csoportok létre, elismerésére, végső soron az összeírások során alkalmazott kérdőív konkrét kérdéseire is. A kisebbség „nagysága”, időbeni változásai ugyanis meghatározzák az egyes országok kisebbségpolitikai elképzeléseit is. Az Ukrajnában zajló társadalmi folyamatokat például nem lehet az orosz (nyelvi) kisebbség erőteljes jelenléte nélkül megérteni. Hasonlóképpen Romániában, Szlovákiában és Szerbiában is a kisebbségi magyarok regisztrálása politikai konnotációkat hordoz: érveket nyújt a kisebbségi érdekérvényesítéshez, ugyanakkor kihat magára a kisebbségi politikai elit közösségi énképére is. Ezentúl a kisebbségi csoporthoz tartozók számbeli csökkenése fenntarthatja és mentálisan táplálhatja a kisebbség veszélyeztetettségének, asszimilációjának, végső soron eltűnésének tudatát is. A környező országok magyar népességének demográfiai adottságai pedig Magyarországra is kihatnak, hiszen egyaránt befolyásolhatják a magyar munkaerőpiaci trendeket, illetve a nemzetpolitikai és támogatáspolitikai szempontokat.

Módszertani áttekintésünk során először rögzítjük azt a már közhelyszerű tényt, hogy a népszámlálás is, mint minden ilyen típusú vizsgálat valójában azt méri, amit a kérdőív segítségével tudakolnak: nem létező csoportokat kérdezünk, hanem a népszámlálási íveken szereplő kérdésekre adott válaszok összesítése során alakítunk nemzetiségi csoportokat. Ezért fontos a kérdések megfogalmazási módjának vizsgálata, illetve a vonatkozó módszertani útmutatók elemzése.

Az egyes országok leírásai előtt azonban meg kell említenünk egy fontos dokumentumot. Az ENSZ az Eurostattal közösen 1998-ban ajánlásokat fogalmazott meg a 2000. év környékén népszámlálást végző országok számára az összeírás során szóba jöhető témakörökre (UN [1998]). Az egyes népszámlálások során használt témakörök közül való válogatást, illetve a kérdések megfogalmazását egyaránt befolyásolhatja, hogy egy országnak bizonyos adatokra szüksége van, valamint a nemzetközi összehasonlíthatóság igénye, a kérdések érthetősége, és az összeírások egyéb személyi és tárgyi feltételei is (UN [1998] 5. old.). Nem ritkán azonban a kutatók és a közvélemény igényei között feszültség alakul ki (McKibben [2004]).

A témaköröket két részre osztották: alapvető és nem alapvető ismérvekre. Az előbbiek minden ország számára alapvető fontossággal bírnak, ezért javasolt az összeírásokba bevenni, utóbbiaknak pedig a népszámlálásokban való jelenlétét az egyes országok saját prioritásai határozzák meg. Az alapvető ismérvek esetében nemzetközi összehasonlításra kell és lehet törekedni, míg a nem alapvető ismérvek esetében – többek között bizonytalan jelentésük miatt, ám tartalmi szempontokból is – sokkal nehezebb az országok közötti összehasonlítás.

1. táblázat

A személyek alapvető és nem alapvető demográfiai jellemzői a 2000. év körüli népszámlálásokban

Alapvető ismérvek	Nem alapvető ismérvek
Nem	
Kor	
Családi állapot (legális)	Tényleges családi állapot
Születés országa vagy helye	Szülők születési helye
Állampolgárság	Állampolgárság megszerzése
	Etnikai és/vagy nemzetiségi csoport
	Nyelv
	Vallás
	Élve született gyermekek száma
	A nem hajadon nők első és jelenlegi házasságkötésének időpontja

Forrás: UN [1998] 6. old.

Az 1. táblázatban az ENSZ javaslatai alapján látható, hogy a születési hely és az állampolgárság alapvető, míg az etnikaicsoport-tagságra, nyelvre és vallásra vonatkozó kérdések nem számítanak alapvetőnek. Már ez a felosztás is előrevetíti az etnikai adatgyűjtések országspecifikus jellemzőinek fontosságát, ugyanakkor jelzi azt is, e témakörökben meglehetősen nehéz megbízható módon nemzetközi összehasonlítást végezni. Mindezt tetézi az is, hogy az egyes témakörök leírása elég tág, illetve a dokumentum a használt definíciók alkalmazására vonatkozóan csak választható, ami nem teljesen egyértelmű javaslatokat tesz.

Az etnikai csoportra vonatkozóan két pontban megadott javaslatot, megjegyzést olvashatunk.

„83. Bizonyos országok információkat gyűjthetnek lakosságuk etnikai és/vagy nemzetiségi összetételéről. Az etnikai csoportokat (és/vagy nemzetiségi csoportokat) olyan személyek alkotják, akik közös eredetűnek és/vagy kultúrájának gondolják magukat, és ez megnyilvánulhat nyelvi és/vagy vallási és/vagy egyéb olyan jellemzőkben, amely által különböznek a lakosság többi részétől. Történeti és politikai körülményektől függ, hogy ezen országok e csoportokat etnikai és/vagy nemzetiségi csoportoknak tartja-e.

84. A személyeknek szabadon kell nyilatkozniuk arról, hogy melyik etnikai és/vagy nemzetiségi csoporthoz tartozónak vélik magukat.” (UN [1998] 21. old.)

A nyelvre vonatkozóan több leírást is találunk.

„85. Bizonyos országok nyelvi adatokat is gyűjthetnek. A legfontosabbak ezek közül:

a) az anyanyelv, amely definíciója szerint a korai gyermekkorban beszélt nyelve(ke)t jelenti(k);

b) elsődleges nyelv, amely definíciója szerint azt a nyelvet jelenti, amelyet a személy legjobban bír;

c) leggyakrabban családban és/vagy munkahelyen használt nyelv(ek);

d) nyelvismeret, amely egy vagy több nyelv szóban és/vagy írásban történő használatának képességét jelenti.

Ajánlott legalább két nyelvi kérdés megkérdezése, éspedig az a) vagy b), illetve a c). Ha a c) kérdésre csak egy válasz adható, akkor javasolt, hogy a családban leggyakrabban használt nyelvre kérdezzenek rá.” (UN [1998] 21. old.)

Mivel az etnikai csoport definíciójában is felbukkan a vallás, tekintsük át, mit ír az ENSZ-dokumentum erről:

„86. Bizonyos országok adatokat gyűjthetnek a vallásra vonatkozóan is. A legfontosabb ezek közül:

- a) egy vallási közösség vagy egyház formális tagsága;*
- b) egy vallási közösség vagy egyház életében való részvétel;*
- c) vallásos hit.*

Ha csak egy kérdést használnak, javasolt, hogy a „vallási közösség vagy egyház formális tagságára” kérdezzenek rá, lehetőséget adva arra is, hogy a személy „nem”-mel is válaszolhasson.” (UN [1998] 22. old.)

Az ENSZ ajánlásai alapján tehát az etnikai hovatartozásra közvetlenül is rákérdezhetünk, a megkérdezetteknek pedig szabadon kell dönteniük arról, hogy nyilatkoznak avagy sem. Ugyanakkor az adott definícióból kiderül, ezt úgy oprecionalizálhatjuk, mint a „közös eredettel” vagy „közös kultúrával” rendelkező személyek összességét, akiknek a tulajdonságai nyelvhasználatban és vallási jellemzőkben is megmutatkozhat. Mivel a nyelvhasználat meglehetősen kontextusfüggő, az anyanyelv és a családban használt nyelv utalhat az egyén nemzetiségi hovatartozására is.¹ Sokkal képlékenyebb módon ugyanakkor a vallási hovatartozás is hordozhat etnikai jegyeket. Mindezeket figyelembe véve az alábbi áttekintésükben elsősorban az etnikai/nemzetiségi hovatartozásra, illetve az anyanyelvre és más nyelvhasználatra vonatkozó kérdésekre, illetve a vonatkozó módszertani utasításokra fogunk koncentrálni. Egy-két ország esetében azonban kitérünk a vallási kérdésekre, illetve igyekszünk röviden a népszámlálások helyi kontextusát is felvillantani.

2. Országleírások

Szlovákia mai területén a csehszlovák érában 1950-ben, 1961-ben, 1970-ben, 1980-ban, 1991-ben tartottak népszámlálásokat, a legutóbbi, a 2001-es már a független szlovák állam népszámlálása volt. Az 1950-ben, 1961-ben, 1980-ban a nemzetiségi hovatartozásra, 1970-ben, majd pedig 1991-ben és 2001-ben az anyanyelv szerinti adatokra is rákérdeztek. A 2001. évi népszámlálás nagy újdonsága egyrészt az volt, hogy a kérdőíven nem szerepelt a megkérdezett neve (ám szerepelt születési

¹ Ugyanakkor annak is tudatában kell lenni, hogy az anyanyelvről is különböző értelmezések léteznek. *Skutnabb-Kangas* [1997] négy ilyen definíciót különböztet meg.

ideje, és – az összeírás helyén ideiglenesen tartózkodók és külföldiek esetében – a lakcíme is). Másrészt az szintén újdonságnak számított, hogy a nagyobb lélekszámú nemzetiségek nyelvén (így magyarul is) olvasható volt minden kérdés és volt magyar nyelvű kitöltést segítő útmutató (*Gyurgyík* [2006]).

A nemzetiséget előre megadott válaszlehetőségekkel kérdezték (választási lehetőségek: szlovák, cseh, magyar, ruszin, roma, ukrán), de lehetőséget adtak az egyéb nemzetiség megvallására is.

1. ábra. A 2001. évi szlovákiai népszámlálás nemzetiségre, anyanyelvre vonatkozó kérdései

10. Národnosť Nemzetisége	
slovenská szlovák	česká cseh
maďarská magyar	rusínska ruszin
rómska roma	ukrajinská ukrán
iná: egyéb:	
<input type="text"/>	<input type="text"/>

11. Materinský jazyk Anyanyelve	
slovenský szlovák	český cseh
maďarský magyar	rusínský ruszin
rómský roma	ukrajinský ukrán
iná: egyéb:	
<input type="text"/>	<input type="text"/>

V prípade rozdielnych jazykov rodičov, uveďte jazyk, ktorým o Vami v detstve hovorila matka.
Ha szülőknek nyelve eltérő volt, azt a nyelvet tüntesse fel, amelyen gyermekkorában az édesanyja Önnel beszélt.

A kitöltési útmutató definíciója szerint: „nemzetiség alatt valamely személynek egy adott nemzethez, nemzeti(ségi) vagy etnikai kisebbséghez tartozását értjük. A nemzetiség megállapítása szempontjából nem mérvado sem az anyanyelv, sem pedig az a nyelv, melyet az adott állampolgár leginkább használ vagy jobban bír, hanem a saját meggyőződése, elhatározása a döntő. A 15 évesnél fiatalabb gyermekek nemzetiségét a szülők nemzetisége szerint kell feltüntetni. Ha a szülők különböző nemzetiségűnek vallják magukat, egyikük – kölcsönös megegyezés alapján választott – nemzetiségét kell beírni. Az egyéb rovatba az itt fel nem tüntetett, valós nemzetiséget írja be”.

Az anyanyelvet a nemzetiséghez hasonló módon kérdezték, és ugyanazokat a kategóriákat használták. Az eltérés viszont az, hogy az egyéb válaszlehetőségnél is olvashatunk kitöltési útmutatót, miszerint: „Ha szüleinek nyelve eltérő volt, azt a nyelvet tüntesse fel, amelyen gyermekkorában az édesanyja Önnel beszélt”. Ezen utasítás elhelyezése kapcsán adódik az a megjegyzés, hogy miért az „egyéb” válasz kategóriához írták oda, hiszen ez az állapot a felsorolt anyanyelvűek esetében is elképzelhető. A kérdőív megalkotója mintha azt sugallná, hogy a szlovák, magyar, cseh, ruszin, roma, ukrán felmenőkkel rendelkező, ún. vegyes házasságból származók esetében az anyanyelv eldöntése egyszerűbb lenne, mint az egyéb kategóriák esetében. (Termé-

szetesen az is elképzelhető, hogy pusztán technikai, szerkesztési, helyspórolási okokból írták az „egyéb” válaszlehetőség után.) Pedig a módszertani útmutatóból már egyértelműen látszik, hogy ez a helyzet minden állampolgárra érvényes lehet, hiszen ezt olvashatjuk: „anyanyelv alatt azt a nyelvet értjük, amelyen a szülők a megkérdezettel gyermekkorában leginkább beszéltek. Ha a szülők nyelve eltérő, a gyermek anyanyelveként azt a nyelvet kell feltüntetni, amelyen az anya beszélt vele. Az anyanyelvre vonatkozó adatnak nem kell azonosnak lennie a nemzetiségre vonatkozóval. Az egyéb rovatba az itt fel nem tüntetett, valós anyanyelvét írja be.”

Az itt használt anyanyelv fogalma látszólag pontos, hiszen az állampolgár gyermekkorában szüleivel beszélt nyelvét tartalmazza, ám arra már nem tér ki, hogy az egyén jelenleg beszéli-e vagy sem. Ráadásul a kérdőív és a módszertani útmutató között egy árnyalatnyi eltérés van, ugyanis az egyéb válaszlehetőség kapcsán az útmutatóban az „anya”, a kérdőív utasításában pedig az „édesanya” szerepel. Felmerülhet az a kérdés, hogyan kell kitölteni ezt a pontot egy olyan gyermek esetében, aki édesapja vegyes házasságú családjában, de nem az édesanyjával él egy háztartásban.

A nemzetiség definíciója meglehetősen tág, és ki nem mondottan bár, de azt jelzi, hogy nemzetisége a többségi nemzethez tartozónak, illetve az etnikai kisebbségi csoportok tagjainak is van. Ugyanakkor a módszertani útmutató kitér arra is, hogy a nemzetiség szubjektív, egyéni döntés kérdése, és nem kell az anyanyelv-használatra szűkíteni. Az anyanyelv definíciója pedig tovább nyomatékosítja, hogy a nemzetiségi és anyanyelvi adatoknak nem kell egybeesniük. Ez mintegy előrevetíti azt is, hogy egy adott nemzetiségi/etnikai csoport szubjektív, a megkérdezettek bevallásán alapuló, illetve az anyanyelv szerinti száma között jelentős eltéréseket tapasztaljunk. 2001-ben például a magyar nemzetiségűek száma 520 528 volt, a magyar anyanyelvűek száma pedig 572 929, a különbség tehát 52 401 a magyar anyanyelvűek javára. A szlovákok esetében a nemzetiség szerint 4 614 854, anyanyelv szerint pedig 4 512 217 személyt regisztráltak, és ez esetben látható, hogy a különbség 102 637 a szlovák nemzetiségűek javára. Az anyanyelv és nemzetiségi adatok közötti eltérés a magyar (és szinte az összes többi) kisebbség esetében az anyanyelv felé, a többségi szlovákok esetében pedig a nemzetiség felé „húz”. Ezek a különbségek tehát jelzik, hogy az önbevalláson alapuló nemzetiségi adatok nagyfokú szubjektivitást és „politikai konformizmust” hordoznak.

A független *Ukrajnában* 2001-ben tartottak először népszámlálást, amelynek során az etnikai hovatartozásra, az anyanyelvre és az ukrán nyelv ismeretére kötelezően kellett választani, míg például a vallási hovatartozás egyáltalán nem szerepelt a kérdések között.

Az etnikai hovatartozást nyitott kérdéssel közelítették meg „Az ön etnikai hovatartozása” kérdéssel (kérdőív 6. kérdése). A kérdés után zárójelben az az utasítás szerepelt, hogy „jelölje meg a nemzetiségét vagy az etnikai csoportot”.

A leírásban nem találunk definíciót az etnikai csoportra vagy a nemzetiségre vonatkozóan, pusztán az utasítást olvashatjuk, hogy azt kell beírni a kijelölt helyre, amit a „megkérdezett mond”. A gyerekek nemzetiségéről a szülőknek kell nyilatkozni, azonban ha az apa és az anya nemzetisége eltér, akkor „az anya nemzetisége élvez elsőbbséget”.

2. ábra. A 2001. évi ukrainai népszámlálás kérdései az etnikai hovatartozásról és a nyelvismeretről

6. Ваше етнічне походження (вказіть: національність, (народність) або етнічну групу)		<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
7. Ваші мовні ознаки		<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
а) рідна мова (вказіть)				
б) якщо Ваша рідна мова не українська, то вкажіть чи володієте вільно українською мовою		1 ☐	так	2 ☐
в) інша мова, якою Ви вільно володієте (вказіть)				
		<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

Az anyanyelvre vonatkozó kérdés (kérdőív 7. kérdése), egy három részből álló úgynevezett „nyelvismereti sajátosságokra” vonatkozó kérdésblokk részét képezi. A kérdésblokk első része (7a.) az anyanyelvre, a második az ukrán nyelv ismeretére (7b.), a harmadik pedig „az egyéb szabadon beszélt nyelv”-re vonatkozik (7c.). Az anyanyelvre (7a.) nyitott kérdéssel kérdeznék rá, a kitöltési útmutató szerint pedig ide kell a kérdezőbiztosoknak beírni, amit „a megkérdezett anyanyelvének vél”. Az útmutató kiemeli, hogy „az anyanyelvnek nem feltétlenül kell egybeesnie a nemzetiséggel”.

Továbbá ha a megkérdezett nem tudja megmondani anyanyelvét, az útmutató szerint akkor azt a nyelvet kell beírni, „amelyet a legjobban beszél, vagy amit a hétköznapokban, otthon használ.” A még beszélni nem tudó gyerekek, illetve a kiskorúak esetében a szülőknek kellett nyilatkozniuk az anyanyelvről. Ha a szülők nem tudták megmondani a gyerek anyanyelvét, akkor azt a nyelvet kellett beírni, amit otthon beszélnek. A süketnémák esetében az a nyelv számított anyanyelvnek, amelyen „írnak, olvasnak, vagy az, amelyet a vele egy háztartásban élők általában vagy többnyire használnak.”

A kérdésblokk második kérdése (7b.) így hangzik: „Ha az Ön anyanyelve nem az ukrán, akkor jelölje meg, tudja-e szabadon használni az ukrán nyelvet?” A kérdésre igennel vagy nemmel lehetett válaszolni. A módszertani útmutatóból megtudjuk, azok, akik az ukrán nyelvet tüntették fel anyanyelvként, azoknak nem kellett válaszolniuk e kérdésre, viszont azok esetében, akiknek nem az ukrán az anyanyelvük, „kötelező módon” meg kellett kérdezni, tud-e szabadon beszélni ukránul. A feltett

kérdésre akkor kellett igennel válaszolni, „ha a megkérdezett szabadon beszél ukránul, azaz olvas, ír és szabadon beszél, vagy csak szabadon beszél”. Minden egyéb esetben a „Nem” válaszlehetőséget kellett a kérdezőbiztosoknak feltüntetniük.

A harmadik alkérdés (7c.) az „egyéb szabadon beszélt nyelv”-re vonatkozik, ami az instrukciók szerint „az a nyelv, amelyet ír, olvas, szabadon beszél, vagy csak szabadon beszél”. A módszertani leírásban itt példákat is olvashatunk: „orosz, belorusz, moldován, lengyel, angol, német stb.” Érdekes megjegyezni, hogy e felsorolásban nem szerepel a magyar nyelv, miközben a hasonló előfordulású moldován igen. Ugyanakkor az angol és a német feltüntetése mintha azt sugallná, hogy a népszámlálás során az idegen nyelvre vonatkozó ismeretekről is képet akartak kapni.

Az „egyéb szabadon beszélt nyelv” esetében a módszertani útmutató arra is kitért, hogy ha a kérdező az anyanyelvén kívül három vagy több nyelven beszél, akkor itt csak azt a nyelvet kell a biztosoknak feltüntetni, amelyiken a legjobban beszél. Akik nem beszélnek más nyelvet, illetve a beszélni még nem tudó gyerekek esetében erre az alkérdésre nemleges választ kellett megadni.

A második nyelvi kérdést (7b.) valójában úgy is értelmezhetjük, hogy az a nem ukrán anyanyelvűek ukrán nyelvismeretéről kívánt részletes információkat kapni, míg a harmadik alkérdés (7c.) alapvetően a nem orosz anyanyelvűek orosz nyelvtudásáról szándékozott statisztikai adatokat gyűjteni.

Romániában 2002-ben tartottak utoljára népszámlálást, a kérdőívre a megkeresett személy nevét is fel kellett tüntetni. Az összeírás célcsoportja egyrészt mindazon román állampolgárok voltak, akik egy adott háztartáshoz tartoztak, függetlenül attól, hogy az összeírás időpontjában az országban tartózkodtak-e avagy sem. Másrészt azon külföldi személyeket is összeírták, akik az országban állandó vagy ideiglenes jelleggel tartózkodtak (függetlenül a tartózkodás céljától). 2002-ben, akárcsak a korábbi 1977. és 1992. évi népszámlálásokkor az állampolgárságon kívül megkérdezték a személy etnikumát, anyanyelvét és vallását is. A kérdőív mind a négy kérdésre adható válaszokat kizárásos alapon rögzítette. A 14 év alatti, illetve a beszélni nem tudó gyermekek esetében a szülők nyilatkozhattak e négy jellemzőről. A süketnémák, illetve a szellemi fogyatékosok esetében azoknak kellett nyilatkozniuk, akikkel e személyek együtt élnek, az árvaházakban élő gyerekek esetében, akiknek a szülők vonatkozó adatai sem ismertek, az intézetek vezetőtanácsának döntése alapján rögzítették e négy kérdésre adott válaszokat.

Az állampolgárság esetében először azt kellett megválaszolni, hogy a megkérdezett személy román állampolgár-e avagy sem, ha nem, akkor a kijelölt helyre beírhatták a más állampolgárságot is (megjegyzendő az „igen”, „nem” válaszlehetőségek azonban nem voltak feltüntetve). A kérdéses során lehetővé vált a kettős állampolgárság rögzítése is.

Az etnikum esetében a kérdezőbiztos először bejelölhette a „román” válaszlehetőséget, ám ha ez nem volt aktuális, akkor rögzíthette a „más etnikumot”. A kitöltési út-

mutató az etnikumot nem definiálja², és azt az utasítást tartalmazza, hogy „a számlálóbiztosnak e jellemző rögzítésekor a bármely személyt megillető alapvető jogának biztosítása céljából a megkérdezett személy – szabadon és saját választásán alapuló – nyilatkozatát kell rögzíteni”. Ennek érdekében (ez a módszertani útmutató kiemelten tartalmazza) „a számlálóbiztosoknak kötelességük minden feltételt biztosítani, hogy minden személy teljes mértékben szabadon és minden kényszerítő körülmény mellőzése nélkül tudja megvallani saját etnikai hovatartozását”. Szintén itt olvashatjuk, hogy az etnikum „nem tévesztendő össze az állampolgársággal vagy az anyanyelvvvel. E jellemzők egyikével (vagy mindkettővel) egybeeshet, azonban el is térhet ezektől.”

3. ábra. A 2002. évi romániai népszámlálás kérdései az állampolgárságról, az etnikumról, az anyanyelvről és a vallásról

14. CETĂȚENIA	
14.1 Română -----	☐ 10
Altă cetățenie -----	☐
14.2 Dacă persoana are și o a doua cetățenie, aceasta este: -----	☐
15. ETNIA	
Română -----	☐ 10
Altă etnie -----	☐
16. LIMBA MATERNĂ	
Română -----	☐ 10
Altă limbă maternă -----	☐
17. RELIGIA	
Ortodoxă -----	☐ 10
Altă religie (confesiune) -----	☐

A kitöltési útmutatások szerint, abban az esetben, ha valaki a romántól eltérő etnikumot jelöl meg, a számlálóbiztosnak úgy kellett kitöltenie a kérdőívet, ahogy a megkérdezett személy nyilatkozott. Ha valaki nem akart nyilatkozni etnikumáról, a biztosnak be kellett írnia: „nem nyilatkozik”.

Az elhangzott etnikumokat utólag egy – a módszertani útmutatóban is szereplő lista alapján – kódolták. Ebből például kiderül, hogy a magyarokat, a székelyeket és csángókat, vagy az ukránokat és ruténokat külön kezelték, az ukránokhoz azonban besorolták a „huculokat” (Máramarosban élő ruszinok). A románok kódja alá besorolták az

² Megjegyzendő, hogy 1977-ben és 1992-ben „nemzetiséget” kérdeztek, vonatkozó definíciókat azonban az akkori módszertani útmutatókban sem találunk.

„arománokat”, „vláhokat”, „hisztorománokat”, a „meglenorománokat”, „cincárokat”³ is. Szintén idesorolták azokat is, akik valamilyen földrajzi kötődést (erdélyi, moldvai, máramarosi, dobrudzsai stb.) jelöltek meg etnikai identitásként, ezt pedig azzal indokolták, hogy „noha nem kifejezetten etnikumok, mégis Románia területének valamelyik vidékére utalnak”. Ha egy kiskorú gyerek esetében a számlálóbiztos kifejejtette az etnikum feltüntetését, akkor az anya, vagy ha az nincs, akkor az apa etnikumát tüntetik fel. Azon személyek esetében ahol hiányzik az etnikumra adott válasz, ám található válasz az anyanyelvre, akkor ezen utóbbi alapján az ún. „főszámlálóbiztos”⁴ utólagosan beírta az anyanyelvnek megfelelő etnikumot. Ha ez nem lehetséges, akkor beírták az etnikumról „nem nyilatkozott” válaszlehetőségnek megfelelő kódot.

Az anyanyelvről tudakozódó kérdés hasonlít az etnikumról szóló kérdésre. Ha valakinek nem a román volt az anyanyelve, itt is fel lehetett tüntetni a megfelelő nyelvet, amelyet utólag kódoltak. Az útmutató azonban az etnikummal ellentétben, definiálta az anyanyelvet.⁵ Eszerint „az anyanyelv az a nyelv, amelyet a megkérdezett személy gyermekkorában családjában megszokott módon használt”. Az anyanyelv rögzítése szintén szabad bevallás alapján, a ténylegesen elhangzottak alapján történt. Ha valaki nem akart ilyen vonatkozású nyilatkozatot tenni, be kellett írni: „nem nyilatkozott”. Az utólagos kódolás során a magyar és székely nyelveket külön kezelték, és érdekességképpen megjegyezhető, hogy az anyanyelv sorából a csángó nyelv eltűnt, a módszertani útmutatóból pedig nem derül ki, hogyan kell kezelni azokat, akik ezt a nyelvet tüntették fel (mint korábban láttuk, az etnikumok sorában a csángó jelen volt). A további utasítások hasonlítanak az etnikai hovatartozásra vonatkozókhöz, azaz a kiskorúak esetében, ha nincs semmi feltüntetve, az anya, ennek hiányában, az apa anyanyelvét rögzítik. Ha az anyanyelvhez a kérdezőbiztos semmit sem írt, utólag a megfelelő etnikumot kódolják anyanyelvként, ha ez nem lehetséges, a „nem nyilatkozott” választ rögzítik.

A vallásra vonatkozóan először az „ortodox” vallásúakat rögzíthették, ha valaki mást akart megjelölni szabadon megtehette, választát pedig utólagosan kódolták. A válaszadó ugyanakkor dönthetett úgy is, hogy nem nyilatkozik, felekezeten kívüli, avagy ateista, amelyeket külön kódoltak.

A jelenlegi Szerbiában 2002-ben tartottak utoljára népszámlálást. Mivel a felvétel nem terjedt ki Koszovóra és Montenegróra,⁶ ezért a belső népmozgalmi adatok teljes

³ Egyes nyelvészek szerint a meglenoromán önálló nyelv, amely az újlatin nyelvek önálló ágához tartozik. Mások szerint csak egy dialektus a dákoromán, az aromán és az isztoromán mellett. A cincárok a balkáni romaság egy részét alkotják és többnyire Macedóniát, Epiruszt, Tesszáliát és Albániát lakják.

⁴ A főszámlálóbiztos (románul: „recenzorul-șef”) egy adott népszámlálási körzeten belül felügyelte és irányította a számlálóbiztosok tevékenységét. Feladatai közé tartozott többek között az alárendeltségébe tartozó számlálóbiztosok által kitöltött kérdőívek áttekintése, ellenőrzése.

⁵ Az 1977-es összeírásakor a nemzetiséghez hasonlóan az anyanyelvet sem definiálták (*Instrucțiuni* [1977]). Érdekesképpen azt is megjegyezhetjük, hogy ekkor a két kérdés (nemzetiség, anyanyelv) nem egymás mellett volt elhelyezve a kérdőíven, mint ahogy az a későbbiekben Romániában, illetve más országokban is történni szokott.

⁶ Montenegróban 2003-ban bonyolították le a népszámlálást.

körü értelmezése akadályokba ütközhet. Ugyanakkor az állandó lakhellyel rendelkezők köre is változott az 1971-től élő gyakorlathoz képest: 2002-ben az országban élő jugoszláv állampolgárokon kívül csak azokat számolták be a teljes lakosság számába, akik legfeljebb egy éve éltek külföldön, illetve azokat a külföldi állampolgárokat, akik legalább egy éve az országban éltek (dolgoztak vagy családtagként tartózkodtak ott).

A nemzetiségi, etnikai hovatartozás 1948 óta az alkotmányos előírásoknak megfelelően szabad önbevalláson alapszik. Az 1948., 1953. és 1961. évi népszámlálások során a tíz év alatti, a későbbiekben tartott összeírások során pedig a 15 év alatti gyerekekről a szülők vagy a gyerek gondviselésével megbízott személy nyilatkozhatott. A nemzetiségi, etnikai hovatartozásra adott válaszok összesítése azonban eltéréseket mutat a különböző években tartott népszámlálási időpontokban. 1948-ban például a muszlimánoknak (az etnikai/nemzetiségi hovatartozásra „muszlim” választ adók) meg kellett adniuk, hogy szerb-muszlimánok, horvát-macedon-muszlimánok avagy ismeretlen muszlimánok, a feldolgozás során azonban a szerb-muszlimánokat a szerbekhez, a horvát-muszlimánokat a horvátokhoz, a macedón muszlimánokat a macedónokhoz sorolták, az ismeretlen muszlimánokat pedig külön kódolták. A nemzetiségi hovatartozást firtató kérdésekre adott földrajzi, regionális identitást kifejező válaszokat a feldolgozás során egyenként megvizsgálták, és utólag besorolták valamelyik kategóriába (például a dalmáciaiak horvátok lettek). A „boszniai” választ adók esetében pedig utólagos névelemzést végeztek, és ennek alapján sorolták be a személyeket szerb, horvát vagy ismeretlen muszlimán csoportokba. Ha e módszerekkel nem tudták meghatározni a nemzetiséget, akkor az „egyéb és ismeretlen nemzetiség” csoportba sorolták.

1953-ban a muszlimánokat, a jelző nélküli jugoszlávokat, illetve a földrajzi kötődést kifejező válaszokat az „ismeretlen jugoszláv” kategóriába sorolták, akik pedig nem nyilatkoztak nemzetiségükről, az ismeretlen kategóriába kerültek. 1961-ben, 1971-ben, 1981-ben és 1991-ben is a muszlimán már külön nemzetiségi (etnikai) kategóriaként szerepelt. 1991-ben külön regisztrálták a „bunjevác”, „egyiptomi” és „sokác” nemzetiségeket is, 2002-ben pedig – az eddigiek mellett – már külön etnikai csoportként kódolták a „bosnyák”, „askáli”, „goranac”, „cincarín” nemzetiségeket.

1971-ben és 1981-ben a népszámlálás két nagy, „nemzetiségéről nyilatkozó” és „nemzetiségéről nem nyilatkozó” csoportba sorolta a lakosságot. A nemzetiségéről nem nyilatkozó csoport három alcsoportból állt össze: 1. alkotmányos jog szerint nem nyilatkozó; 2. jugoszláv nemzetiségű; 3. regionális nemzetiségű. 1991-ben és 2002-ben a jugoszláv nemzetiséget vallók már külön megjelennek a statisztikákban, azaz kikerültek a „nemzetiségéről nem nyilatkozó” kategóriából.⁷

⁷ 2002-ben Közép-Szerbiában és Vajdaságban összesen 80 721 személy vallotta magát jugoszláv nemzetiségűnek.

2002-ben a lakossági összeírás (a korábbi népszámlálási gyakorlatokhoz híven) névvel történt. Az anyanyelvről kötelező módon kellett nyilatkozni, a nemzeti vagy etnikai hovatartozásról, illetve a vallási hovatartozásról pedig a megkérdezett dönthetett, hogy nyilatkozik-e avagy sem. A kérdőívre e nemzetiségi vagy etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdés után zárójelben, kisebb betűkkel feltüntették: „A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Alkotmányának 45. szakasza értelmében az állampolgár nem köteles nyilatkozni” (lásd a 4. ábrát). A kérdést nyitott kérdésként tették fel, amelynek utólagos kódolása az előbbieken már részletezett módon történt.

Az anyanyelvre vonatkozó kérdést szintén nyitott kérdésként tették fel, majd pedig 29 nyelvi alcsoportba sorolták a válaszokat (szerb, albán, magyar, bosnyák, bolgár, vláh, görög, dán, olasz, héber stb.). Ezen kívül még két kategóriát használtak: „egyéb nyelv”, illetve az „ismeretlen”. Noha közvetlenül nem tekinthetjük etnikai adatgyűjtésnek, fontos megemlíteni, hogy a délszláv utódállamok népszámlálásaiban kitérnek a betelepítettek, illetve a többes állampolgárság kérdéseire is. Az itt tárgyalt 2002-es szerbiai népszámlálás során többek között rákérdeztek arra, hogy a válaszadó „Kosovo-Metohijából széttelepített személy”, avagy „az egykori Jugoszlávia (kis betűkkel szerepel az eredeti, magyar nyelvű kérdőívben is) területéről menekült személy”-e? Ha a megkérdezett személy máshonnan költözött jelenlegi lakhelyére, megtudakolták honnan (helység-település, község-állam) és mikor (melyik évben) költözött oda. A kérdőív ugyanakkor nyitott kérdéssel kitért a vallási hovatartozásra is.

4. ábra. A 2002. évi jugoszláviai népszámlálás állampolgárságra, nemzeti/etnikai hovatartozásra, anyanyelvre, vallásra vonatkozó magyar nyelvű kérdései

JUGOSZLÁV SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI INTÉZET		ÖSSZEÍRÓÍV a lakosság, a háztartások és a lakások 2002. évi összeírásáról		E-1 Őrlap	
Az Őrlap adatait kizárólag statisztikai célokra használhatók fel!		2			
		község	összeírási körzet	lakás	háztartás
					személy
1. CSALÁDNÉV _____ UTÓNÉV _____		8. CSALÁDI ÁLLAPOT			
2. NEM Férfi ..... 1 Nő 2		Nőlen - férjazzelen ..... 1 Nős - férjazzelt ..... 2 Özvegy ..... 3 Elvált 4			
3. SZÜLETÉSI DÁTUM ÉS TÖRZSSZÁM (PETSZ) [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] (nap) (hónap) (év) (a törzsszám utolsó hat számjegye)		9. AZ ÉLVE SZÜLETETT GYERMEKEK SZÁMA [ ] [ ] (a már nem élő gyermekeket is beleértve)			
4. AZ ANYA ÁLLANDÓ LAKHELYE A SZEMÉLY SZÜLETÉSENEK IDŐPONTJÁBAN _____ (hely-település) _____ (község vagy állam)		10. ÁLLAMPOLGÁRSÁG JSZK és Szerb Köztársaság ..... 1 JSZK és Crna Gora Köztársaság ..... 2 JSZK és Szerb Köztársaság, valamint más állam ..... 3 JSZK és Crna Gora, valamint más állam ..... 4 Más állam ..... 5 Állampolgárság nélküli ..... 6 3. 4. vagy 5. bokrakázása esetén be kell írni a más állampolgárságot is			
5. ÁLLANDÓ LAKHELYE 1991. MÁRCIUS 31-ÉN _____ (hely-település)		11. NEMZETI VAGY ETNIKAI HOVARTARTOZÁS (A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Alkotmányának 45. szakasza értelmében az állampolgár nem köteles nyilatkozni)			
		12. ANYANYELV _____			
		12A. VALLÁSI HOVARTARTOZÁS (A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Alkotmányának 43. szakasza értelmében az állampolgár nem köteles nyilatkozni)			

Horvátországban 2001-ben szerveztek népszámlálást, a kérdőívre a nevet is rá kellett írni. Az összeírás során különbséget tettek az állandó lakhely és életszerű tartózkodás között, illetve a kérdések részletesen kitértek a bevándorlási adatokra. Szerbiához hasonlóan itt is rákérdeztek a kibocsátó környezetre (település, község, ország) és a bevándorlás idejére. Ezen túl a bevándorlás motivációját is regisztrálták (családi, munkahelyi, háborús, egészségügyi, tanulási, politikai, egyéb okok).

5. ábra. A 2001. évi horvátországi népszámlálás állampolgárságra, etnikumra, anyanyelvre, vallásra vonatkozó angol nyelvű kérdései

REPUBLICA HRVATSKA
DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU

CENSUS 2001
(stanje 31. ožujka u 24 sata)

POPIS 2001

Obrazac P-1
All data in this questionnaire are protected by law and will be used only for statistical purposes.

	GRAD/OPĆINA	POPISNI KRUG	STAN	KUĆANSTVO	OSOBA
1. Surname and first name	1				
20. Citizenship Croatian ☒ Croatian and other ☒ Without citizenship ☒ Foreign ☒ → STATE WHICH					
21. Ethnicity (person does not have to answer this question) Croat Yes ☒ No ☒ → STATE WHICH					
22. Mother tongue Croatian Yes ☒ No ☒ → STATE WHICH					
23. Religion (person does not have to answer this question) Roman Catholic Yes ☒ No ☒ → STATE WHICH					

Az etnikai adatgyűjtéshez közvetlenül vagy közvetetten kapcsolódó állampolgársági és anyanyelvi kérdések kötelező megválaszolása volt, az etnikai csoport és vallási hovatartozás kérdéseire nem voltak kötelező felelni. Az állampolgárság esetében külön opcióként tüntették fel a „horvát”, a „horvát és egyéb”, az „állampolgárság nélküli” lehetőségeket, a külföldiek esetében pedig kérték az ország megnevezését is. Az etnikai hovatartozás (horvátul – *narodnost*, angolul – *ethnicity*) megválaszolása nem volt kötelező, amit kisebb dőlt betűkkel a kérdőíven is feltüntettek. A megkérdezés egész pontosan úgy történt, hogy az etnikai hovatartozásról (igen/nem válaszlehetőségekkel) azt kellett nyilatkozni, hogy horvát-e avagy sem, és a „nem” válaszlehetőség után a megkérdezettek kifejtették a megfelelő etnikai csoportot. A módszertani útmutató a nemzetiséget kellő részletességgel meghatározza. Eszerint „a nemzetiség egy személynek egy nemzethez vagy etnikai csoporthoz való tartozását kifejező tulajdonság. A nemzetiséget úgy is definiálhatjuk, mint egy adott etnikai, nyelvi és valószínű kulturális tulajdonságokkal is rendelkező társadalom (vagy emberi közösség) tagjaihoz való hozzátar-

tozás érzését, avagy a saját közösség integritásának és más közösségekkel szembeni sajátosságainak tudatát. Az etnikai entitás egy vagy több olyan embercsoportot vagy közösséget jelent, amelynek tagjai hasonló kultúrára, vallásra, nyelvre, hagyományra vagy más elemre épülő identitással rendelkeznek.” A kitöltési útmutató szerint a választokat szó szerint kellett rögzíteni, ha pedig valaki nem akart válaszolni, akkor fel kellett tüntetni, hogy „nem nyilatkozik”. A 15 év alatti gyermekek etnikai identitásáról a szülőknek vagy a gyámnak kellett nyilatkoznia.

A többi délszláv országhoz hasonlóan, itt is külön módszertani útmutatások vonatkoztak a földrajzi, regionális identitás „kezelésére”. Ha valaki földrajzi kötődést adott meg, a kérdezőbiztosnak figyelmeztetnie kellett, hogy ez nem etnikai hovartartozást jelöl, ezért választát a feldolgozásnál a „nem nyilatkozik” kategóriába sorolják majd. Ha a megkérdezett ezután is fenntartja földrajzi megnevezésre épülő etnikai identitását, a kérdezőbiztosnak azt kellett beírnia.

Az anyanyelvet firtató kérdésre kötelező volt a válaszadás. A kérdést – az etnikai hovartartozáshoz hasonlóan – itt is kizárásos alapon, „félíg nyitott kérdésként” fogalmazták meg, azaz először megkérdezték, horvát-e, avagy nem az anyanyelve, és ha nem, akkor nyitott kérdésre adott válaszként kellett feltüntetni a megfelelő nyelvet. A módszertani útmutató szerint, az anyanyelv definíciója „az a nyelv, amelyet a megkérdezett korai gyermekkorában megtanult, vagy ha több ilyen nyelvet is bír, az, amelyet anyanyelvüknek gondol”. A 15 éves kor alattiakról a szülő vagy a gyám dönthette el anyanyelvét, a némák esetében pedig a háztartásában használt nyelvet kellett feltüntetni. A korábbi jugoszláv népszámlálási gyakorlatokkal összehangban, az adatok feldolgozása során külön kezelték a „szerbhorvát”, illetve a „horvátszerb” anyanyelvűeket.

A vallási hovartartozás megválaszolása szintén nem volt kötelező, és ezt a kérdőíven is olvashatjuk. Érdekesképpen megjegyezzük, hogy ezt a kérdést is kizárásos alapon, félíg nyitott kérdésként tették fel. A megkérdezettnek azt kellett megválaszolnia, hogy „római katolikus”-e avagy sem, ha pedig nem, akkor nyilatkozhatott, mely egyházhoz tartozik.

Szlovéniában 2002-ben tartottak utoljára népszámlálást, amelynek során a lakosság definíciója – Szerbiához hasonlóan – változott, azaz az egy évnél hosszabb ideje külföldön tartózkodó szlovén állampolgárokra nem terjedt ki, és a legalább egy éve az országban tartózkodó külföldieket is összeírták. Jugoszlávia ezen utódállamában is kitértek a bevándorlás adataira, és Horvátországhoz hasonlóan rákérdeztek a bevándorlás okára is, ám ezek között nem szerepelt a háború mint motivációs tényező, csak a „munkavállalás”, a „háztartásban beállt változás”, a „család bevándorlása”, az „oktatás”, a „házasság, együttélés” és az „egyéb” okok.

Az összeírás során a nemzetiségi/etnikai illetve a vallási/egyházi hovartartozás megvallása az alkotmányban rögzített módon nem volt kötelező, ám az anyanyelvről és a leggyakrabban használt nyelvekről nyilatkoznuk kellett a lakosságnak. 1953-ban és 1961-ben a 10 év alattiakról, 1971-ben, 1981-ben és 1991-ben pedig a 15 év alattiakról

a szülők vagy a hivatalos gyám nyilatkozott az etnikai hovatartozás tekintetében. Az etnikai (és nem vallási) muszlimok, illetve a földrajzi kötődésük kezelése e népszámlálások során hasonló módon történt, mint a többi délszláv államban/tagköztársaságban.

6. ábra. A 2002. évi szlovéniai népszámlálás magyarul feltett kérdései a nemzetiségről, az etnikumról, a vallásról, az anyanyelvről és a családban használt nyelvről

29 Nemzetiségi/etnikai hovatartozás:
Erre a kérdésre nem kell válaszolnia, ha nem kíván.
Ha ezt a lehetőséget választja, jelölje be a hatos (6) négyzetet.

Szlovén.

Olasz.

Magyar.

Más nemzetiségi/etnikai hovatartozás (írja be):

Nemzetiségét illetően határozatlan.

Erre a kérdésre nem kívánok válaszolni (6).

A válaszadás nem lehetséges, mivel a távollévő személytől nincs P.3/NV nyilatkozat.

30 Vallásfelekezet
Erre a kérdésre nem kell válaszolnia, ha nem kíván.
Ha ezt a lehetőséget választja, jelölje be a négyes (4) négyzetet.

Vallásfelekezet:
Írja be azt a vallásfelekezetet, amelyhez tartozik, pl. római katolikus, evangélikus, görögkeleti, iszlám ...

Nem tartozom egy vallásfelekezethez sem, bár hívő vagyok.

Nem tartozom egy vallásfelekezethez sem, mivel nem vagyok hívő, ateista vagyok.

Erre a kérdésre nem kívánok válaszolni (4).

A válaszadás nem lehetséges, mivel a távollévő személytől nincs P.3/NV nyilatkozat.

31 Anyanyelv:

szlovén   olasz   magyar

egyéb (írja be):

32 Háztartásában illetve családjában általában beszélt nyelv:
Ha több nyelven beszél, jelölje be ill. írja be a két leggyakrabban beszélt nyelvet.

szlovén   olasz   magyar

egyéb (írja be):

egyéb (írja be):

A 2002-es népszámlálás során használt kérdőív⁸ három nemzetiséget tételesen felsoroltak („szlovén”, „olasz”, „magyar”), illetve rendelkezésre állt még újabb négy válaszlehetőség: „más nemzetiség/etnikai hovatartozás”, „nemzetiségét illetően határozatlan”, „erre a kérdésre nem kívánok válaszolni (6.)”, „válaszadás nem lehetséges, mivel a távollévő személytől nincs P-3/NV nyilatkozat”. A kérdőívre dőlt betűkkel ráírták: hogy ha a személy nem akar válaszolni, akkor ezt megteheti, ám ebben az esetben a 6. válaszlehetőséget kell bejelölnie.

Az etnikai hovatartozást firtató kérdésben (*narodna/etnična pripadnost* – az eredetiben) szereplő felsorolás kapcsán szembevetendő, hogy a szlovén, olasz és magyar mellett más, nagyságrendekkel nagyobb etnikumok nincsenek felsorolva. Az 1991-es népszámlálás adatai alapján is tudni lehetett, hogy az országban jelentős számú horvát, szerb, muszlimán és „jugoszláv” nemzetiségű is élt.⁹ *McKibben* ([2004] 308–323. old.) szerint egy népszámlálási kérdőívben nyíltan feltüntetett etnikumok azt sugallják, az állam ezeket a kisebbségi csoportokat elismeri, legitimnek tekinti. Szlovénia esetében a lemaradt, egykori Jugoszlávia területén élő etnikumok kihagyása mintha azt sugallná, az ország ily módon is távolodni akar a jugoszláv múlttól, és egyértelműen „Európához” kíván kapcsolódni, és ezért tüntette fel az európai kultúrkörhöz tartozó olasz és magyar etnikumokat.¹⁰

A kitöltési útmutató szintén rögzíti, hogy az etnikai és vallási hovatartozás bejegyzése nem kötelező, önbevalláson alapul, és megvallása alkotmányban rögzített jog. Az etnikai hovatartozás meghatározása meglehetősen szűkszavú, azaz azt jelenti, „egy nemzet vagy etnikai csoport tagjának lenni”. Az összeírás és adatfeldolgozás során a lakosságot két csoportba sorolják: 1. etnikailag nyilatkozott, ha megvallotta nemzetiségi/etnikai kötődését, 2. etnikailag nem nyilatkozott, ha „jugoszlávnak”, „bosnyáknak” (korábban ez regionálisan deklaráltak számított), regionális (etnikai) kötődésűnek (például dalmáciainak, isztriaiainak) vallotta magát, illetve ha „egyéb” kategóriába sorolták, mint például azokat, akik nem vallottak etnikai kötődésükről.

Az összeírás önkitöltős és klasszikus kérdőbiztosi módon is zajlott. A klasszikus felmérés során a kérdezőbiztos felsorolhatta, illetve megmutathatta a kérdőívben szereplő listát. Azok a személyek, akik nem akartak mások társaságában válaszolni, vagy nem voltak a népszámlálás időpontjában a háztartásban, a két opcionális kérdésre (nemzetiségi/etnikai és vallási hovatartozás) külön adatlapon is nyilatkozhattak. Az P-3/NV-jelű adatlapot ott lehetett hagyni válaszbörítékben a háztartásban, és a megkérdezett vagy a jelen nem lévő 14 éves kor fölöttiek nyilatkozatukat utólagosan is elküldhették a megadott hivatal címére. A népszámlálási adatok összegzése során ezeket

⁸ A kérdőív szlovén, olasz, magyar és angol nyelveken is elérhető, magyarul lásd: http://www.stat.si/popis2002/si/vprasaniki_mad.html

⁹ Az 1953 és 2002 közötti időszak etnikai adatait lásd: http://www.stat.si/popis2002/en/rezultati/rezultati_red.asp?ter=SLO&st=7

¹⁰ Megjegyzendő, hogy nemcsak „sugallatról” van szó, ugyanis a szlovén alkotmány a magyarokat és olaszokat elismert őshonos nemzeti közösségeknek tartja, amelyeknek külön jogokat is biztosít (*Győri Szabó* [2007]).

az adatokat is figyelembe vették, igaz, csak akkor, ha a külön elküldött nyilatkozatokat aláírták. Ez a módszer mindenképpen újszerűnek tekinthető, hiszen a korábbi összeírások során a jelen nem lévők etnikai adatait a háztartásban jelen lévő valamelyik nagykorú személy is megvallhatta, ezáltal azonban ez csak úgy volt lehetséges, ha a jelen nem lévő személy aláírta ezt a P-3/NV-jelű nyilatkozatot (a népszámlálási kérdőíveket ugyanis előzetesen elküldték a válaszadó polgároknak, akik maguk is kitölthették).

7. ábra. A 2002. évi szlovéniai népszámlálás nemzetiségi/etnikai hovatartozásról és vallásfelekezetről szóló nyilatkozatának magyar nyelvű űrlapja (részlet)

A NÉPESSÉG, A HÁZTARTÁSOK ÉS A LAKÁSOK ÖSSZEÍRÁSA A SZLOVÉN KÖZTÁRSASÁGBAN A 2002. ÉVBEN

NYILATKOZAT A NEMZETISÉGI/ETNIKAI HOVARTARTOZÁSRÓL ÉS VALLÁSFELEKEZETRŐL

A kérdőív kitöltésének megkezdése előtt **MINDENKÉPPEN OLVASSA EL AZ TÁJÉKOZTATÓT.** Ha **TOVÁBBI TÁJÉKOZTATÁSRA** van szüksége keresse fel a Hivatal honlapját <http://www.gov.si/popis2002/> vagy 8.00 és 23.00 óra között hívja a díjmentes **080 28 10** **telefonszámot.**
A SZK Statisztikai Hivatala, Vožarika pot 12, Ljubljana.

P-3/NV

• Az Allami Statisztikáról szóló Törvény (Hivatalos Közlöny SZK, 45/95 és 9/01 sz.)

• Törvény a népesség, a háztartások és a lakások összeírásáról a Szlovén Köztársaságban a 2002. évben (Hivatalos Közlöny SZK, 66/00 és 26/01 sz.)

AZ ÖSSZES ADAT HIVATALI TITKOT KÉPEZ.

Aláírott egyetérték azzal, hogy a háztartásból való távollétem miatt az összeírás ideje alatt háztartásom tagja közvetíti nyilatkozatomat nemzetiségi/etnikai hovatartozásomról és vallásfelekezetemről.

29 Nemzetiségi/etnikai hovatartozás:
Erre a kérdésre nem kell válaszolnia, ha nem kíván.
Ha ezt a lehetőséget választja, jelölje be a hatos (6) négyzetet!

Szlovén

Olasz

Magyar

Más nemzetiségű
(név:)

Nemzetiségét illetően határozatlan.

Erre a kérdésre nem kívánok válaszolni (6).

30 Vallásfelekezete
Erre a kérdésre nem kell válaszolnia, ha nem kíván.
Ha ezt a lehetőséget választja, jelölje be a négyes (4) négyzetet!

Vallásfelekezete:
Írja be, azt a vallásfelekezetet, amelyhez tartozik, pl. római katolikus, evangélikus, görögkeleti, iszlám ...

Nem tartozom egy vallásfelekezethez sem, bár hívő vagyok.

Nem tartozom egy vallásfelekezethez sem, mivel nem vagyok hívő, ateista vagyok.

Erre a kérdésre nem kívánok válaszolni (4).

Hely: _____, dátum: _____ 2002

Aláírás: _____
A nyilatkozatottevő személy C.SALÁDI NEVE ÉS UTÓNEVE

KODA

A vallási/egyházi hovatartozás (30. kérdés) szintén önbevalláson alapult, ám érdekessége az, hogy a formális egyházi kötődésről beszámolni nem tudók esetében, a valláshoz való viszonyt is mérte, hiszen a válaszadó a következő opciók egyikét is megjelölhette: „nem tartozom egy vallásfelekezethez sem, bár hívő vagyok”; „nem tartozom egy vallásfelekezethez sem, mivel nem vagyok hívő, ateista vagyok”; „erre a kérdésre nem kívánok válaszolni (4)”; „válaszadás nem lehetséges, mivel a távol-

lévő személytől nincs P-3/NV-jelű nyilatkozat”. Fontos még megjegyezni, hogy a vallási hovatartozást nyitott kérdés alapján rögzítették, ám dőlt betűkkel ez az utasítás szerepelt: „Írja be azt a vallásfelekezetet, amelyhez tartozik, például római katolikus, evangélikus, görögkeleti, iszlám stb.”.

A nyelvismeretre vonatkozóan két kérdést is használtak. Először az anyanyelvet (31. kérdés), majd pedig a háztartásban/családban beszélt nyelvet (32. kérdés) kérdezték meg. (Lásd a 6. ábrát.)

Az anyanyelv esetében négy válaszlehetőséget adtak: a „szlovént”, az „olaszt”, a „magyart”, „egyéb (éspedig):”. A módszertani útmutató szerint az anyanyelvet úgy definiálták, mint azt a nyelvet, „amelyet a megkérdezett a korai gyerekkorában családjában, vagy ha rokonoknál élt, elsődleges környezetében elsajátított. Ha több ilyen nyelvet is elsajátított, azt a nyelvet kell feltüntetni, amelyet anyanyelvének gondol”. A válaszadás kötelező, ám a választás szabad volt, ezért a korábbi népszámlálásokhoz képest a feldolgozás során kiegészítették új, mint például a „montenegrói”, a „boszniai” vagy a „bosnyák” nyelvekkel is. Mivel gyakran szerepelt a válaszok között, a nyelvek csoportosításában megőrizték a „szerbhorvát” nyelvet is.

A háztartásban/családban beszélt nyelvet (32. kérdés) szintén részben nyitott kérdéssel kérdezték meg. Először választani lehetett a szlovén, az olasz, a magyar opciók közül, ám ezeken kívül nyitott kérdésként még két másik nyelvet tüntethettek fel. Azért kettőt, mert e kérdésre a kérdőívben is szereplő utasításban, „ha valaki több nyelvet beszél, akkor is csak a két leggyakrabban használtat tüntessék fel” kitétel szerepelt. A módszertani útmutató definíciója szerint itt olyan nyelvekről van szó, amelyet a „háztartáson vagy családon belüli kommunikációban (szóban és írásban) használnak”.

Ausztriában a legutóbbi 2001. évi, és az azelőtti (1981. és 1991. évi) népszámlálások során nem volt kifejezett etnikai adatgyűjtés. 2001-ben a kérdőív is anonim volt, a népszámlálás során a születési hely, állampolgárság, a köznyelv (vagy közösségi/környezeti nyelv, németül: Umgangssprache) és esetleg a vallási hovatartozást firtató kérdések (esetleg az ezen változók alapján készített keresztábrák) utalhattak a megkérdezett etnikai hátterére.

A születési hely esetében az ország nevére kérdeznék rá, és a kérdőív előre megadott válaszlehetőségeket ajánl fel: Ausztria, Németország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Törökország, Románia, Lengyelország, Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Jugoszláv SZSZK, Macedonia, „egyéb éspedig”. Az állampolgárságról hasonló módon (zárt kérdéssel) tudakolóztak, kiegészítve az állampolgárság nélküli opcióval.

A környezeti nyelvnél több nyelvet is feltüntethettek a megkérdezettek.¹¹ A válaszadók előre megadott válaszlehetőségek közül választhattak, ezek pedig: német, burgenlandi horvát, romanesz, cseh, szlovák, magyar, szlovén, horvát, szerb, török és

¹¹ Érdekesképpen megjegyezzük, erre a nyelvismereti „demokratizmusra” 1991-ben tértek át, 1981-ben még kétváltozós kérdésként szerepelt: a válaszadók a némettől eltérő nyelveket nyitott kérdésként válaszolhattak meg.

más nyelv. Érdekes, a válaszlehetőségekből – a születési országok államnyelvével összehasonlítva – kimaradt a román, a lengyel és a macedón nyelv. Az előbbi két eset mintha azt sugallta volna, hogy Romániából elsősorban erdélyi magyarok, Lengyelországból pedig a német nemzetiségű lengyel állampolgárok menekültek/migráltak volna Ausztriába.

A kérdőív végén olvasható útmutatás e kérdés kapcsán így szól: „minden olyan nyelvet jelöljenek meg, akár többet is, amelyet Ön általában a magánéletben (családban, rokonokkal, barátokkal stb.) használ”. Ugyanakkor azt is leírja, hogy „az idegen nyelvet nem kell feltüntetni”, illetve „azoknál a személyeknél, akik (még) nem tudnak beszélni, a családban használt köznyelvet kell feltüntetni”. A népszámláláshoz készített részletes útmutató ezen meghatározásokat és utasításokat megismételte, ugyanakkor kibővítette azzal a magyarázattal, miszerint ezzel a kérdéssel azt tudják majd megítélni, hogy a nyelvcsoportok Ausztriában és az egyes tartományokban hogyan fejlődnek, fejlődtek ki. A válaszok ugyanakkor azt is lehetővé tették, hogy megfigyeljék az új nyelvi kisebbségeket, regisztrálják a vendégmunkások és menekültek nyelvét, és ezzel is elősegíthetik társadalmi integrációjukat.

8. ábra. A 2001. évi ausztriai népszámlálás kérdései a születési helyről, az állampolgárságról, a köznyelvről és a vallásról

4. Geburtsland: (heutige Grenzen)	Osterreich ☒	Deutschland ☒	Tschechische Republik ☒	Slowakische Republik ☒
	Ungarn ☒	Türkei ☒	Rumänien ☒	Polen ☒
	Slowenien ☒	Kroatien ☒	Bosnien und Herzegowina ☒	Bundesrepublik Jugoslawien ☒
				Mazedonien ☒
anderer Staat →	<input type="text"/>			
5. Staatsbürgerschaft (Bei Doppelstaatsbürgerschaft bitte beide ankreuzen):	Osterreich ☒	Deutschland ☒	Tschechische Republik ☒	Slowakische Republik ☒
	Türkei ☒	Rumänien ☒	Polen ☒	Slowenien ☒
	Bosnien und Herzegowina ☒	Bundesrepublik Jugoslawien ☒	Mazedonien ☒	staatenlos ☒
anderer Staat →	<input type="text"/>			
6. Umgangssprache: (auch mehrere Sprachen)	deutsch ☒	burgenland-kroatisch ☒	romanes ☒	tschechisch ☒
	slowakisch ☒	ungarisch ☒	slowenisch ☒	kroatisch ☒
	serbisch ☒	türkisch ☒		
andere Umgangssprache →	<input type="text"/>			
8. Religionsbekenntnis:	röm.-kath. ☒	evang. AB ☒	evang. HB ☒	alt-kath. ☒
	islamisch ☒	israelitisch ☒	ohne Religionsbekenntnis ☒	
anderes →	<input type="text"/>			

*

Összességében kiderül, hogy a vizsgált közép-európai térségben az etnikai hovatartozás közvetlen indikátorait a nemzetiségi/etnikai önbevalláson alapuló, illetve az anyanyelv használatára vonatkozó kérdések alapján állapították meg. Az etnikai önbevallás minden országban, (ahol egyáltalán rákérdeztek) önkéntes alapon történt. A kitöltési útmutatókat többféleképpen fogalmazták meg: volt, ahol nem definiálták (például Románia), volt ahol mondhatni többszörösen definiálták (például Ukrajna), és volt ahol részletes, leíró és éppen ezért olykor nehezen értelmezhető megfoghatatlan meghatározásokat találunk (például Horvátország). A részletes definíciók így úgy rímelnék a tanulmányunk elején is ismertetett ENSZ-ajánlásokban szereplőre. Érdemes megjegyezni, hogy a délszláv országokban, illetve Romániában is a földrajzi tájegység mint az etnikai identitás részeként értelmezhető válasz is felbukkan.

Az egyes országokban az anyanyelvre vonatkozó definíciók talán jobban egybeesnek, eltérés rendszerint abban mutatkozik, hogy van ahol a „korai gyermekkorban”, és van ahol csak a „gyermekkorban” használatos nyelvre utalnak a népszámlálás segédletei. E megközelítésben lényegtelen, hogy az összeírás pillanatában az egyén beszéli-e anyanyelvét. Ukrajnában azonban, ettől eltérő módon, igen tágra értelmezik az anyanyelvet, hiszen az nemcsak a gyermekkorban beszélt, hanem az egész életen keresztül használt nyelv is lehet, hiszen a kérdőív szerkesztői szerint, ha valakinek az anyanyelve az ukrán volt, akkor nem kérdés (azaz nem kell feltenni azt a kérdést), hogy jelenleg „tudja-e szabadon használni az ukránt”.

A vizsgált országok közül Ausztriában nem kérdezik rá az anyanyelvre, csak az ún. köz(össégi)nyelvre, azaz a családban vagy más informális közegben használt nyelvismertetre. Szlovéniában az anyanyelven kívül, rákérdeznek a családban beszélt nyelvre is, a többi országban (Ukrajnán kívül) csak az anyanyelvre. Szlovénia kapcsán fontos azt is megjegyezni, hogy itt az etnikai és vallási adatokat külön, a népszámlálási ívektől elválasztott módon is meg lehet vallani. A beszélni még nem tudók, a kiskorúak, illetve a süketnémák etnikai hovatartozásának, illetve anyanyelvének meghatározása rendszerint a szülők vagy az együtt élő személyek nyilatkozata alapján történik.

Néhány országban (például Szlovákia, Románia, Ukrajna) konkrét utalásokat is olvashatunk arról, hogy az etnikai hovatartozásnak és az anyanyelvnek nem kell feltétlenül egybe esnie. Ebből a szempontból Románia esete szintén érdekes, ugyanis itt, ha a számlálóbiztos valamelyik kérdésre elfelejtette a megfelelő választ beírni, az ide vonatkozó módszertani megjegyzés ellenére, utólag, ha csak egy mód van rá, mégis egységesen kezelik a két kérdést.

Ha a vizsgált országok népszámlálási kérdőíveit szigorúan módszertani szempontból elemezzük, azt tapasztalhatjuk, hogy a témánk szempontjából releváns nemzetiségi/etnikai, illetve nyelvismerteti adatokat zárt és nyitott kérdéssel egyaránt tudakolják a különféle országok statisztikai hatóságai. (Zárt kérdésen azt értjük, amikor egy kérdés után a kérdőívet összeállító egy megfelelő listát is közöl, természetesen helyet hagyva az egyéb válaszlehetőségeknek is. Nyitott kérdés alatt pedig azt a kérdezői technikát értjük,

amikor a megkérdezett szabadon, saját szavaival is válaszolhat egy kérdésre.) A két módszer között átmeneti esetnek tekinthetjük a kétváltozós (dummy) kérdéseket, azaz azokat az eseteket, amikor a feltett kérdés az első lépésben nyíltan (például Horvátország) vagy burkoltan (például Románia) „igen-nem” válaszlehetőségeket lehet adni, majd a második lépésben („nem” válasz esetén) nyitott kérdésként jelennek meg a továbbiakban.

A kérdések megfogalmazása óhatatlanul kihat a válaszadásra, hiszen a nyitott kérdésekre rendszerint nehezebben, ám szabadabban, a zárt kérdésekre viszont könnyebben, de korlátozottabban lehet válaszolni. A zárt kérdések mondhatni felosztják a világot azokra a létező elemekre, amelyeket a megadott válaszlehetőségek sugallnak, illetve a kevésbé megfogható és tényleges bevallást igénylő („egyéb” kategória után felsorolandó) részekre. A zárt kérdést megfogalmazó számára elsődlegesen az létezik egy adott kérdés kapcsán, amit a válaszlehetőségekben megnevez. Etnikai hovatartozás mérésére, azonosítására szolgáló kérdések esetében ez hatványozottan is így van: a feltüntetett etnikai csoportok (ki nem mondottan is) legitimnek tekinthetők, míg azok, amelyek nincsenek feltüntetve, azt sugallják, hogy a kérdőív megalkotói (az „állam”) és a válaszadók számára nem léteznek vagy másodrangúak.

Az amerikai és ausztráliai népszámlálások etnikumra vagy rasszra vonatkozó adatainak elemzése során is kimutatták, hogy nyitott kérdések esetében a kérdőíveken feltüntetett példákhoz, zárt kérdések esetében az előre megadott válaszlehetőségeknek erős hatása van a válaszadásra. Az Egyesült Államokban 1980-ban az „ancestry-kérdés” után példaként szerepelt – többek között – az angol, a magyar és a francia is, 1990-ben pedig már nem. A két népszámlálás között az angol felmenőjük száma 49,6 millióról 32,7 millióra, a magyaroké 1,77 millióról 1,58 millióra (11 százalékkal) (*Skerry [2000]*), a franciáké pedig 13 millióról 10 millióra csökkent (*Edmonston–Goldstein–Lott [1996]*). Hasonlóképpen Ausztráliában mindössze öt év alatt, a 2001. és a 2006. évi népszámlálások között háromszorosára nőtt a skótok száma, vélhetően azért, mert a 2001. évi gyakorlattal ellentétben az utóbbi összeírásakor a zárt kérdés előre megadott listáján szerepelt a „scottish”, mint válaszlehetőség.¹²

Az etnikai hovatartozás és az anyanyelv kérdései így gyakorlatilag egy állam etnopolitikájáról is árulkodnak: a zárt kérdést használók a feltüntetett etnikumokat/nemzetiségeket ki nem mondottan is legitimnek, óhajtottnak vagy elfogadottnak tekintik, a dummy kérdést használó országok többség és (minden más) kisebbség ellenpólusok dimenziójában képzelik el a társadalmi valóságot, a nyitott kérdéssel kérdezők pedig azt sugallják, hogy ők a legnagyobb mértékben befogadók akarnak lenni (persze a módszertani útmutatóban található példák strukturálhatják az etnotáját).

E logikát követve, a vizsgált országok közül az etnikai adatgyűjtés tekintetében különféle módszertani stratégiák állapíthatók meg. Ukrajnát, Szerbiát nyílt, Szlová-

¹² Lásd: <http://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/Latestproducts/2914.0Main%20Features235002006?opendocument&tabname=Summary&prodno=2914.0&issue=2006&num=&view=>

kiát pedig kiegyensúlyozott multietnicitás jellemzi. Románia és Horvátország kérdőívei elsősorban azt sugallják, hogy ott az (etnikai, nyelvi, vallási) többség adataira kíváncsiak („többségcentrikus”), Szlovénia pedig kisebbségbarát látszat demokratizmus ellenére szintén „többségcentrikus”, hiszen a kérdőívben használt zárt kérdések során éppen a legnagyobb kisebbségek megnevezéseit (szerbek, horvátok) nem tüntette fel. Ausztria bizonyos értelemben etnikailag semleges akar lenni, hiszen ilyen adatokat nem gyűjtenek, ott a bevándorlási és a nyelvhasználati adatok a társadalmi integráció erősítése szempontjából fontosak.¹³ Tanulmányunkban ugyan külön nem tárgyaltuk, ám gondolatmenetünk alapján Magyarország a 2001. évi népszámlálás során „kisebbségcentrikus”-nak nevezhető, hiszen a válaszadónak (igaz opcionálisan) olyan zárt kérdésekre kellett válaszolniuk, amelyek válaszlehetőségei sorában a (sorrendben utolsóként feltüntetett) magyar mellett az alkotmányban rögzített összes őshonos kisebbségi csoport nevét is megtaláljuk.

2. táblázat

Magyarország és a szomszédos államok népszámláláson alapuló etnikai adatgyűjtésének módszertani stratégiái

Ország	Nemzetiség/ etnikum	Nyelv		Vallás
		Anyanyelv	Más nyelvi kérdés	
Szlovákia	Zárt kérdés	Zárt kérdés	Nincs	Nyitott kérdés
Ukrajna	Nyitott kérdés	Nyitott kérdés	Államnyelv ismerete Egyéb nyelvismeret	Nincs
Románia	Dummy Többségcentrikus	Dummy Többségcentrikus	Nincs	Többségcentrikus
Szerbia	Nyitott kérdés	Nyitott kérdés	Nincs	Nyitott kérdés
Horvátország	Dummy Többségcentrikus	Dummy Többségcentrikus	Nincs	Dummy Többségcentrikus
Szlovénia	Zárt kérdés, többségcentrikus	Zárt kérdés, többségcentrikus	Családban beszélt nyelv (zárt kérdés, többségcentrikus)	Nyitott kérdés
Ausztria	Nincs	Nincs	Köz- vagy környezeti nyelv	Zárt kérdés
Magyarország	Zárt kérdés, kisebbségcentrikus, Kulturális kötődés	Zárt kérdés, kisebbségcentrikus	Nyelvismeret	Nyitott kérdés

¹³ Az egyes országok módszertani megítélését aszerint is tovább árnyalhatnánk, hogy a kérdőívek az államnyelven kívül mely nyelveken elérhetők még. Mint láttuk, több országban (Szlovákia, Szerbia, Szlovénia) magyar nyelvű kérdőíveket is használtak.

Az etnikai adatok nemzetállami készítés szempontjából tehát rendkívüli érzékenyek. Ha abból indulunk ki, hogy tanulmányunkban többnyire az 1990-es években és utána létrejött országokról volt szó, érthető, hogy ezen országok egyik fő politikai célkitűzése a nemzetállami megerősödés. Ha mindehhez hozzátesszük azt is, a rendszerváltozások felerősítették az államszocialista időszakban így-úgy elfojtott nacionalista érzéseket is, nyilvánvaló, hogy a népszámlálások etnikai adatgyűjtése központi téma lehet a többség és a kisebbségi csoportok számára egyaránt. Minél több kérdéssel operacionalizálják ugyanis az etnikai/nyelvi hovatartozást, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az országról heterogénebb képet kapunk. Az etnikai heterogenitás pedig ellentmondhat a nemzetállami eszménynek. Ha viszont az etnikai csoportokról szóló kérdések nem jelennek meg, akkor a kisebbségi csoportok ellenállását vagy frusztrációját válthatja ki az összeírás. Tanulmányként tehát figyelemmel kell lenni arra, hogy a népszámlálási kérdőívek ne ütközőzónaként, hanem a kialakult helyzet valóságnak megfelelő rögzítéseként működjenek.

Irodalom

- EDMONSTON, B. – GOLDSTEIN, J. – LOTT, T. J. (szerk.) [1996]: *Spotlight on Heterogeneity: The Federal Standards for Racial and Ethnic Classification*. National Academy Press. Washington, D.C.
- GYÓRI SZABÓ R. [2007]: A szlovéniai magyar és olasz kisebbség autonómiája, politikai képviselete. In: *Szarka L. – Vizi B. – Majtényi B. – Kántor Z.: Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- GYURGYÍK L. [2006]: *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Kalligram. Pozsony.
- MCKIBBEN, JEROME N. [2004]: Racial and Ethnic Composition. In: *Siegel, J. S. – Swanson, D. A.* (szerk.): *The Methods and Materials of Demography*. Elsevier Academic Press. San Diego, London.
- SKERRY, P. [2000]: *Counting on the Census? Race, Group Identity, and the Evasion of the Politics*. The Brookings Institution. Washington, D.C.
- SKUTNABB-KANGAS, T. [1997]: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- UN (UNITED NATIONS) [1998]: *Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region*. New York, Geneva.

Summary

The paper provides an overview on census practices regarding the ethnic data methodologies in Hungary's neighbouring countries (Slovakia, Ukraine, Romania, Serbia, Croatia, Slovenia, Austria). During the last censuses of the region, the main criteria for gathering data of ethnicity or nationality were information regarding the mother-tongue of those asked and the self-declaration of their ethnic belonging. The paper analyzes each country's related specific instructions in a comparative way, and finally identifies methodological strategies on ethnic data gathering.

Pénzügyi szolgáltatások igénybevétele, túlzott eladósodottság

---

Mencző Beatrix,
a KSH főtanácsosa
E-mail: Beatrix.Menczo@ksh.hu

A tanulmány az EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions – jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó közösségi statisztika) adatfelvételének nemzeti adaptációja, annak pénzügyi kirekesztődési modulja alapján készült. A szerző kísérletet tesz annak bemutatására, hogy a háztartások jelentős részének életével már szervesen összefonódott a bankrendszeren keresztüli pénzkezelés (folyószámla-vezetés, bankkártya-, valamint ügyfélkártya-birtoklás és -használat), míg mások tudatosan elzárkóznak ettől, illetve helyzetükből adódóan kirekesztődnek e szolgáltatásokból. A tanulmány vizsgálja továbbá azt is, hogy a felvétel idején milyen mértékben volt jellemző a magyar háztartásokra a túlzott mértékű eladósodottság.

TÁRGYSZÓ:
Hitelezés.
Háztartás.

A magyarországi bankrendszer a rendszerváltozás óta eltelt húsz év alatt látványos fejlődésen ment keresztül: a pénzügyi szolgáltatások színvonala nyugat-európai szintre emelkedett, a betéti és hiteltermékek kínálata széleskörűvé vált. A nyugati típusú piacgazdaságok sok évtizedes szerves fejlődésével szemben azonban Magyarországon a lakosság viszonylag hirtelen és felkészületlenül találta szembe magát a kialakult gyakorlatokat és mechanizmusokat alkalmazó bank- és hitelrendszerrel a gazdasági fordulatot követően.

A kereskedelem területén a kilencvenes évek elején hazánkat elérő globalizációs hullám¹ egyik következménye volt az üzletláncok, bevásárlóközpontok gyors térhódítása. Az így kialakult kínálati piacnak köszönhetően a háztartások fogyasztói magatartása is jelentősen megváltozott, szabadabb lett. Ennek köszönhetően az utóbbi években jelentősen nőtt a fogyasztási hajlandóság, de a lakosság részben csak hitelből tudta finanszírozni szükségleteit, amit megkönnyített a bankok liberális hitelezési gyakorlata is. Az ügyfelekért folytatott verseny sok esetben a hitelképességi standardok, valamint a hitelnyújtási feltételek enyhítését eredményezte.

A lakosság nagyarányú hitelfelvétele több okra vezethető vissza:

– Állami szerepvállalás – kamattámogatás az új építésű lakások mellett már a használt lakásokra is. Ennek köszönhetően korábban nem tapasztalható mértékben nőtt a lakásépítési és -vásárlási kedv, és ez nagyban hozzájárult a lakásberuházásokhoz kapcsolódó hitelek növekedéséhez.

– A rendszerváltozást követően a lakosság jövőre vonatkozó várakozásai optimistábbá váltak, ami lazított a háztartások² korábbi, viszonylag szigorúbb költségvetési korlátain. Ezáltal az eladósodás határa fokozatosan kitolódott.

– A háztartások egy része fogyasztási hitelekkel³ finanszírozta bevételeit meghaladó szükségleteit, illetve a változó élethelyzetek (például munkanélküliség, hosszabb betegség, halálozás, iskolakezdés) kezelését.

¹ A Világbank által képviselt felfogás szerint a globalizáció, mint a világgazdaság integrálódásának folyamata, nem egyenes vonalú fejlődés, hanem időben behatárolható szakaszok, hullámok keretében játszódik le.

² A háztartás olyan személyek összessége, akik – függetlenül a rokoni kapcsolatoktól – egy jövedelmi, illetve fogyasztói közösséget képeznek, folyamatos életviteli költségeiket részben vagy egészben közösen viselik.

³ Fogyasztási kölcsön a mindennapi élet szokásos használati tárgyainak megvásárlásához, javíttatásához, illetve szolgáltatások igénybevételéhez – a természetes személy részére – nyújtott, valamint felhasználási célhoz nem kötött kölcsön, ha azt a természetes személy nem üzletszerű tevékenység keretében veszi igénybe.

– Romló gazdasági helyzetük ellenére egyes csoportok korábbi fogyasztási szintjüket és életszínvonalukat próbálták fenntartani, amit részben fogyasztási hitelek felvételével értek el.

Ebben az elemzésben a lakosság pénzügyi kirekesztődésével, illetve az eladósodás problémájával foglalkozunk, és különböző társadalmi csoportok viszonyát vizsgáljuk a banki szolgáltatások használatához. Tanulmányunk kiterjed a háztartások hiteltörlesztésből fakadó anyagi nehézségeire is, melyeket jórészt az előzőkben elmondottak következményének tekintünk. Az adatok fő forrása az EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions – jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó közösségi statisztika) adatfelvételének nemzeti adaptációja, kiemelten annak pénzügyi kirekesztődési modulja.⁴ Az Európai Unió e felvétel keretei között tagállamaiban azt vizsgálta egyrészt, hogy mennyire vált szerves részévé a háztartások életének a bankrendszeren keresztül történő pénzkezelés (folyószámla-vezetés, bankkártya-, valamint ügyfélkártya-birtoklás és -használat), másrészt hogy jellemző volt-e rájuk a túlzott mértékű eladósodottság. E felvételhez szorosan kapcsolódva tanulmányunk is két részre tagolódik, elsőként a folyószámlákkal és a hozzájuk tartozó bank- és hitelkártyákkal kapcsolatos fogyasztói magatartást elemezzük, majd a jelzőlog-alapú, illetve a pénzintézetek nyújtotta egyéb hitelekkel kapcsolatos eladósodás mértékét mérjük fel.

Pénzügyi kirekesztődésnek nevezzük azt a folyamatot, amely során az emberek különféle nehézségekkel szembesülnek, amennyiben az igényeiknek megfelelő élethez szükséges pénzügyi szolgáltatásokhoz vagy termékekhez szeretnének hozzáférni. A pénzügyi kirekesztődés szorosan összefügg a társadalmi kirekesztéssel⁵ is, az egyének gazdasági és társadalmi beilleszkedése a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésben is tetten érhető. A jövedelmi szegények vagy a társadalmi kirekesztettségben élők sokszor nem veszik igénybe a pénzügyi szolgáltatásokat, ami egyrészt a bankok elutasító magatartásának, másrészt e csoportok elutasítástól való féltelmének tudható be. Napjainkra azonban kialakult egy olyan markánsan elkülöníthető réteg is, amelyik úgy ítéli meg, hogy nincs szüksége a bankok szolgáltatásaira, és tudatosan el is utasítja azokat.

⁴ A 2008. év március és április hónapjában végrehajtott felvétel célváltozóinak referenciaidőszak-típusai (a Bizottság 215/2007/EK rendelete (2007. február 28.) a jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó közösségi statisztikáról (EU-SILC) szóló 1177/2003/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletnek a túlzott eladósodottságra és a pénzügyi kirekesztésre vonatkozó másodlagos célváltozók listája tekintetében történő végrehajtásáról) a következők voltak: megelőző 12 hónap (hátralékok), következő 12 hónap (várakozások), megelőző 3 hónap (hitelkártya/ügyfélkártya ki nem egyenlített egyenlege), előző naptári év (jövedelmek), jelenlegi (összes többi).

⁵ Bár a „társadalmi kirekesztés” (exclusion) kifejezést széles körben, egymástól eltérő tartalommal használják, a leírásokban megtalálható három visszatérő elem. Az első a viszonylagosság, vagyis az, hogy a kirekesztés az adott társadalmi körülmények között értelmezhető. A második a társadalom részéről megnyilvánuló aktivitás, amely a kirekesztést, valamint a kirekesztettség tudatát eredményezi. A harmadik a folyamatok dinamikájára összpontosít, azaz arra, hogy a társadalmi kirekesztés továbbgyűrűzik és a jövőben esélytelenséghez vezet.

Az Európai Bizottság ajánlása szerint egy háztartás akkor tekinthető túlzottan eladósodottnak, ha fizetési kötelezettségei miatt a szegénységi küszöb⁶ alá került, legalább egy fizetési kötelezettsége (hitelek és számlák) tekintetében elmaradása⁷ volt, fizetőképességét „kérdésesnek” tartotta, és nem volt/lenne képes a váratlanul felmerülő kiadásait fedezni (EC [2008]). Magyarországon 2008-ban a hitellel rendelkezők 2,3 százaléka (27 600 háztartás) tartozott ebbe a körbe. Ezek egy főre jutó éves nettó jövedelme 389 ezer forint volt átlagosan, ami az összes hitellel rendelkező jövedelmének mindössze 49 százalékát tette ki. Területi szempontból közülük a dél-alföldi régióban élők aránya volt a legmagasabb (27%), míg a nyugat-dunántúliaké a legalacsonyabb (3%). Legnehezebb helyzetben a gyeseen, a gyeden lévők, illetve az egyéb inaktív referenciaszemélyek⁸ háztartásai voltak, ahol az egy főre jutó éves nettó jövedelem nem érte el a 233 ezer forintot sem, és ez az itt élő gyermekek magas arányára való tekintettel (46%) kiemelt veszélyeztetettséget jelent.

A Magyar Nemzeti Bank – összhangban az Európai Unió jelenlegi törekvéseivel – a deviza alapú lakossági hitelezés kockázatainak visszaszorítása és a túlzott eladósodás elkerülése érdekében a vállalható jövedeleमारányos törlesztés (payment-to-income ratio) korlátozásának bevezetését tervezi. Eszerint a törlesztőrészlet nagysága forintheleknél egy kétkeresős háztartás nettó átlagjövedelmének csak maximum 30 százaléka lehetne, míg a devizahiteleknél – az árfolyamkockázat miatt – még ennél is szigorúbb korlátot vezetnének be. Az eladósodás mértékének vizsgálatakor ezt szem előtt tartva megfigyeltük a jövedelmekhez viszonyított törlesztőrészletek arányát is, elismerve, hogy az elmúlt évek látványos hiteldinamikájával párhuzamosan jelentősen emelkedett a háztartások jövedeleमारányos törlesztési terhe, ami a háztartások egy részénél túlzott eladósodáshoz vezetett.

2008-at a globális gazdasági válságba torkolló sorsfordító évnak tekinthetjük. Elemzésünk pedig „pillanatfelvétel” arról az időszakról, amikor a lakossági hitelezési volumen elérte csúcspontját, és amelyet követően a lakosság hitelállományában jelentős visszaesést tapasztalhattunk. A KSH lakossági lakáshitel-adatai szerint ugyanis 2009 első felében az engedélyezett hitelek számában az előző év első félévéhez képest 58, összegében 60 százalékos csökkenés következett be (KSH [2009]). Az egyes hitelkihelyezés-típusok közül egyedül a folyószámlahitel-szerződések mutatnak még kitartó növekedést, ami azonban korántsem tekinthető kedvező tendenciá-

⁶ A nemzetközi összehasonlításban azokat tekintik szegényeknek, akik a teljes sokaságra számított mediánjövedelem 60 százalékánál kevesebb jövedelemmel rendelkeznek. Jövedelemnek – alapértelmezésben – a háztartás szociális jövedelmekkel (például nyugdíj, családi pótlék stb.) együttes adózás utáni nettó jövedelme számít.

⁷ Hátralék a legutóbbi 12 hónapban pénzügyi okok miatt nem az előre meghatározott ütemezés szerint kifizetett tartozás (lakbérfizetés, közüzemi számlák, lakásvásárlási, áruvásárlási vagy egyéb hitelek törlesztése stb.).

⁸ Referenciaszemély az a személy, aki a háztartás tagjai közül a legmagasabb jövedelemmel rendelkezik.

nak, mert csökkenő rendelkezésre álló jövedelem mellett a lakosság eladósodottságának növekedését is tükrözheti (*NFGM* [2009a]). A megtakarítások aránya a jövedelem százalékában⁹ az elmúlt években folyamatosan csökkent, a lakosság jelentős hányadának nincs lehetősége hogy megtakarításait növelje (http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/eurostat_tablak/t_na/tsdec240.html). Erre utal az is, hogy míg Magyarországon a lakosság 88, addig Angliában és Spanyolországban a háztartások 50 százaléka¹⁰ (EU25 átlaga 61 százalék) nem rendelkezett elegendő megtakarítással egy váratlan esemény elhárítására, vagyis nem lett volna képes arra, hogy egy felmerülő váratlan kiadást saját erőből kifizessen, ami a kockázatok összeadódása folytán a hitelek visszafizetésének valószínűségét is veszélyeztethette/veszélyeztetheti.

2008-ban a háztartások mintegy harmada, azaz megközelítőleg egymillió kétszáz ezer háztartás rendelkezett valamilyen pénzügyi hitellel, ebből körülbelül 842 ezernek volt egy, 238 ezernek két és 102 ezernek három, illetve több hitele. Közel 750 ezer ingatlanra¹¹ jegyeztettek be jelzálogot, a lakáshiteleken túl felvett, különböző típusú fogyasztási kölcsöntörlesztések száma pedig meghaladta a 900 ezret. Az adósok egy része jövedelmének negyedét törlesztésre fordította, és ebből a szempontból élen állnak a családi életciklusuk elején tartó fiatal háztartások.

1. Pénzügyi kirekesztődés vagy a banki szolgáltatások tudatos elutasítása

Az egy háztartásra jutó hitelösszeg növekedésével párhuzamosan a lakosság egy része – eltérő okokból, de – kirekesztődik a modern pénzügyi folyamatokból. 2008-ban Magyarországon több mint 878 ezer háztartásnak nem volt semmilyen banki kapcsolata, vagyis nem rendelkezett folyószámlával vagy bankkártyával, és pénzügyi kölcsönt sem vett fel. Az ilyen típusú nélkülözés a szerényebb jövedelmek miatt főképp az alacsonyan képzettek háztartásaira volt jellemző, míg az, hogy a bankok nem tartanak fenn bankfiókot a kisebb településeken, a községek lakóinak hozzáférését nehezítette meg. Az idősebbek viszont már főleg eltérő fogyasztói magatartásuk okán nem részesek a pénzügyi folyamatokban.

⁹ A háztartások bruttó megtakarítási rátája a rendelkezésre álló jövedelemnek azt a részét méri, amelyet a háztartások nem használnak fel végső fogyasztási kiadásként. Számításakor a bruttó megtakarítást vesszük a bruttó rendelkezésre álló jövedelem százalékában, a nyugdíjpénztárakban lévő nettó tőke változásával kiigazítva.

¹⁰ http://nui.epp.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdcs04&lang=en

¹¹ Ehhez közelítő értéket mutatnak a KSH lakásstatistikai adatai, amelyek szerint a lakáshitel-szerződések száma 2007. december 31-én 805 138 db (*KSH* [2008a]), 2008. június 30-án 812 760 db volt (*KSH* [2008b]).

1. táblázat

*Az egy főre jutó éves nettó jövedelem alakulása
a pénzügyi kölcsönrel nem rendelkezők háztartásaiban, 2008*
(százalék)

Megnevezés	Az egy főre jutó éves nettó jövedelem		A pénzügyi kölcsönrel nem rendelkezők megoszlása
	az országos átlag-jövedelem százalékában	azok jövedelmének százalékában, akiknek nem volt szükségük hitelre	
Nincs pénzügyi kölcsöne, mert			
nincs szüksége rá	123,3	100,0	43,2
ismerősöktől tud kérni	99,6	80,8	8,2
nem tudná visszafizetni	84,2	68,3	43,7
kért, de nem kapott	80,4	65,2	0,7
volt kölcsöne, de a hitelező felmondta a szerződést	59,5	48,2	0,1
nem kér kölcsönt, mert úgylis elutasítanák	74,2	60,2	4,2

Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

A saját maguk által lakott lakásra felvett kölcsönön kívül más pénzügyi kölcsöne¹² a háztartások 21 százalékának volt 2008-ban. A fő lakóhely jelzálogkölcsönén kívüli pénzügyi kölcsönrel nem rendelkező háztartások 44 százaléka azért nem vett kölcsönt igénybe, mert jelen anyagi helyzetében nem tudná a törlesztést vállalni, míg közel ugyanennyinek (43%) nincs szüksége hitelre. További nyolc százalékuk az ismerősöktől, rokonoktól kér inkább kölcsönt, négy százalékuk nem tartja magát a pénzügyi szempontjából hitelképesnek, míg 0,1 százalékuk ténylegesen is hitelképtelennek lett minősítve, vagyis a bank már hitelszerződést bontott velük.

Erősen jövedelemfüggő volt az, hogy valaki a kölcsönfelvételt szorgalmazta-e vagy sem. Az országos átlagnál 23 százalékkal több jövedelemből gazdálkodhattak, akiknek egyáltalán nem volt szüksége pénzügyi hitelre, míg azok, akik – bár szükségük lett volna rá – az elutasítástól tartva mégsem igényeltek hitelt, 26 százalékkal kevesebből. Az egy főre jutó nettó jövedelem azoknál a háztartásoknál volt a legalacsonyabb (480 ezer Ft/fő/év), ahol a meglévő kölcsönszerződést a bank már fel is mondta.

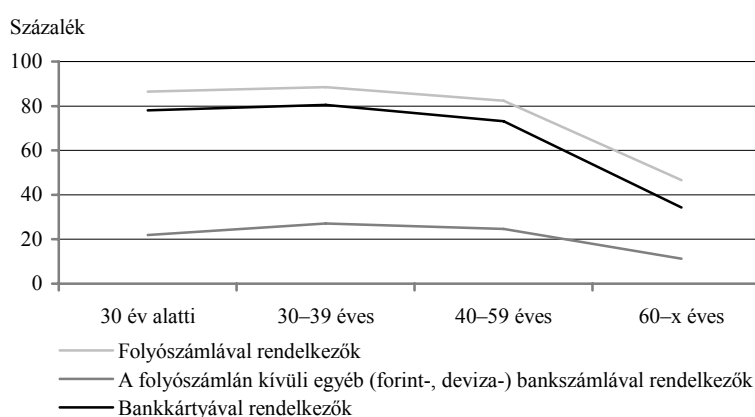
¹² Hitel és kölcsön minden tervezett és ütemezett törlesztéssel járó kereskedelmi hitel és kölcsön, kivéve a fő lakóhely jelzálogkölcsönét, a számlatülszámítás lehetőségét, a hitelkártya- vagy ügyfélkártya-használatot, amelyeknél a törlesztés nem tervezett, valamint a barátoktól és a rokonoktól kapott kölcsönt (informális hitelt).

2. Folyószámla-, bankkártya-használat

2008-ban a háztartások 63 százalékának volt folyószámlája¹³, és 21 százalékuk emellett további bankszámlával is rendelkezett. A folyószámlát nyitók jellemzően (87%) bankkártyát is kaptak. A folyószámlával nem rendelkező háztartások 86 százaléka azért nem tartott igényt erre a szolgáltatásra, mert előnyben részesítette a készpénzfizetést, 10 százaléka pedig azért, mert túl magasnak tartotta a banki költségeket. Elenyésző volt azoknak a száma, akik hozzáférési nehézség, illetve a banki elutasítás miatt nem rendelkeztek folyószámlával.

A legszélesebb körben a budapestiek használták a banki szolgáltatásokat, közel 80 százalékuk rendelkezett folyószámlával és 71 százalékuk bankkártyával. A községekben viszont ez az arány csak 68, illetve 50 százalék volt. A községekben élő, folyószámlát nem nyitó háztartások 89 százaléka úgy ítélte meg, hogy nincs szüksége ilyen jellegű szolgáltatásra, míg a budapestieknél a folyószámlához kapcsolódó költségek magas szintje volt az elutasítás tipikus oka.

1. ábra. A folyószámlával és a bankkártyával rendelkező háztartások aránya a referenciaszemély kora szerint, 2008

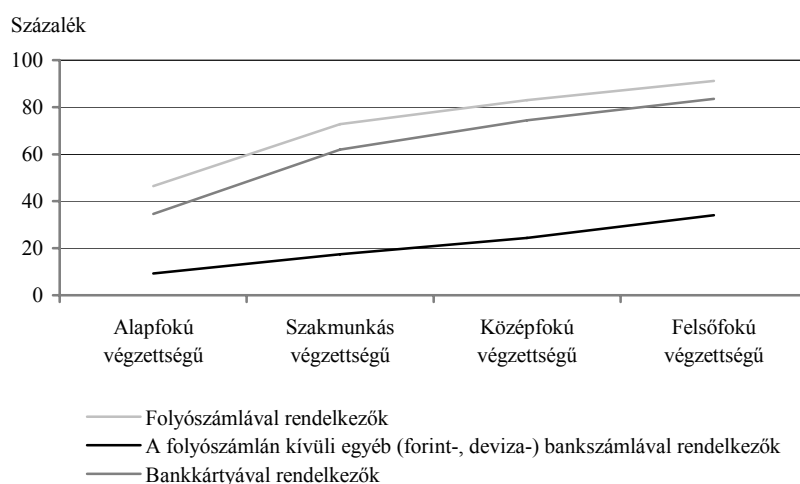
Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

A referenciaszemély életkora szerint vizsgálódva megállapítottuk, hogy az idősek (60 évnél idősebbek) csak alacsony arányban rendelkeztek folyószámlával. (Lásd az

¹³ A folyószámla a lakossági fizetési forgalom lebonyolítására – megbízások fogadására, teljesítésére, nyilvántartására és könyvelésére – szolgáló bankszámlatípus gyakori elnevezése. A folyószámla lényeges tulajdonsága, hogy egyenlege negatív is lehet, azaz a számlatulajdonos automatikus hitelben részesülhet abban az esetben, ha erről a felek a számlanyitáskor a bankszámlaszerződésben megállapodtak. Az ilyen hitel összeghatára ugyancsak a felek megállapodásának függvénye.

1. ábrát.) Ugyanis a 30–59 év közötti referenciaszemélyek háztartásai több mint 80 százalékanak volt folyószámlája (ezen belül a 30–39 évesekéi 89 százalékanak), míg a 60 év feletti háztartásai csak 47 százalékanak. A folyószámlával nem rendelkezők 86 százaléka a készpénzhasználat kizárólagossága mellett voksolt, 10 százalékuk viszont túl magasnak találta az ezzel kapcsolatos költségeket. 3 százalékban voltak azok, akik úgy gondolták, hogy a bank ügyis elutasítaná őket, ha folyószámlát szeretnének nyitni, ezért meg sem próbálták azt, 11 ezer háztartás viszont azért nem rendelkezett folyószámlával, mert nem volt a lakóhelye, illetve a munkahelye közelében bank. A bankkártya-használattól az idősebbek idegenkedtek a legszembetűnőbben. A 60 év feletti háztartásainak alig 34 százalékában volt valamelyik háztartásnak bankkártyája, a 40 év alattiak háztartásainak ugyanakkor négyötödében.

2. ábra. A folyószámlával és a bankkártyával rendelkező háztartások aránya a referenciaszemély iskolai végzettsége szerint, 2008

Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

A referenciaszemélyek iskolai végzettsége¹⁴ szerinti különbségek alapján kimutatható, hogy az alacsonyabb végzettségűek nélkülözték leginkább a pénzügyi szolgáltatásokat. A legfeljebb általános iskolai végzettségű (nyolcadik évfolyamot vég-

¹⁴ Az egyének iskolai végzettség szerinti besorolása a következő: 1. *Alapfokú végzettségűek:* legfeljebb az általános iskola 8. évfolyamán, illetve az általános iskola 8–10. évfolyamán végzettek. 2. *Szakmunkások:* szakiskolai (szakmunkásképző iskolai) szakképesítést igazoló bizonyítvánnyal rendelkezők. 3. *Középfokú végzettségűek:* középiskolai szakképesítést igazoló érettségivel, képesítő bizonyítvánnyal, gimnáziumi érettségivel vagy a középiskola elvégzését (érettségit) követően szerzett szakképesítést igazoló bizonyítvánnyal, illetve iskolai rendszerű felsőfokú szakképesítést igazoló bizonyítvánnyal rendelkezők. 4. *Felsőfokú végzettségűek:* főiskolai, egyetemi, illetve doktori (PhD vagy DLA) fokozatot igazoló oklevéllel rendelkezők.

zett) referenciaszemélyek háztartásainak 46 százaléka rendelkezett folyószámlával, és 35 százalékuk birtokolt bankkártyát. A szakmunkások esetében ez az érték ennél 26, illetve 27 százalékponttal volt magasabb. Azok, akik úgy gondolták, hogy nincs szükségük folyószámlára, leginkább az alapfokú iskolai végzettségűek köréből kerültek ki (49,4%), és a legnagyobb arányban (63%) az ő háztartásaik nem nyitottak számlát azért, mert a lakóhelyük közelében nem volt bank. A folyószámlával nem rendelkező, legfeljebb alapfokú végzettségű referenciaszemélyek háztartásainak 47 százaléka a községek lakói közül került ki. A banki szolgáltatásokat leginkább a felsőfokú végzettségűek háztartásai vették igénybe. Ezek több mint 90 százalékának volt folyószámlája, 34 százalékának megtakarítási számlája és 84 százalékának bankkártyája.

A bankkártyával rendelkező háztartások fele használta kizárólag pénzfelvételre és csak minden harmadik napi bevásárlásra, illetve 13 százalék eseti nagy értékű kifizetésre bankkártyáját. A kizárólagos pénzfelvételi használat leginkább a községekben élőkre jellemző, míg a többcélú igénybevétel a fővárosiakra. A készpénzfelvételen és a napi bevásárlásokon túl a bankkártya-használatot nagy értékű cikkek vásárlásakor is előnyben részesítők elsősorban a budapestiek közül kerültek ki: e kártyabirtokosok 30 százaléka élt a plasztikkártya adta, költséggel nem terhelt vásárlás lehetőségével.

3. Háztartási hitelek és fizetési nehézségek

A pénzintézetek jelzálog-¹⁵, illetve fogyasztási hiteleket ajánlanak a lakosság számára. Ez utóbbinak számos fajtája van, így személyi hitel, gépjárműhitel, folyószámlahitel, hitelkártya, az áruházakban, kereskedelmi egységekben igényelhető, gyors elbírálású áruhitel.

Az elmúlt években megnőtt a jelzálog alapú kölcsönök népszerűsége. A lakást vásárlók, építők egy része a kedvező konstrukciójú, államilag támogatott forintheleket igényelte, mások az alacsonyabb törlesztőrészek reményében a deviza-alapú konstrukciókat részesítették előnyben. A bankok jelzálog alapú hitelkihelyezéseinek jelentős bővülése növekvő fogyasztási típusú eladósodással párosult. Az egyre szaporodó hitelkonstrukciók, az alacsony kamatok, egy-egy csábítónak tűnő ajánlat sokszor még a bizonytalanabb jövedelmi helyzetben lévőket is hitelfelvételre ösztönözte. „Vásárolj most, fizess később!” – így hangzik a jól ismert felhívás: napjainkban a reklám és a marketing mindenhol és mindenkor a fogyasztók befo-

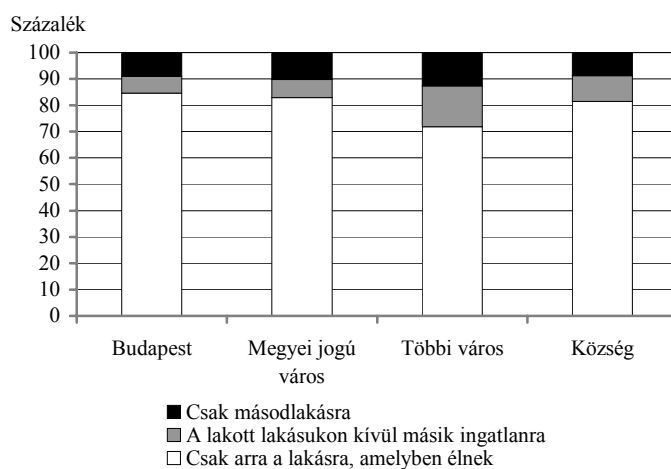
¹⁵ A jelzáloghitel olyan hitel, amely mögött fedezetként ingatlanon alapított jelzálogjog áll. A jelzáloghitel háztartásoknak nyújtott típusai lehetnek lakáscélúak és fogyasztási célúak (szabad felhasználású jelzáloghitelek).

lyásolására törekszik, amit a készpénz nélküli vásárlás, a plasztikkártyák jelentette pénzekkel való gazdálkodás összetettebbé tett, növelve az adósság felhalmozásának lehetőségét.

3.1. Jelzálog típusú hitelek

2008-ban majdnem 680 ezer háztartásnak volt jelzáloghitele, ebből több mint 540 ezer háztartásnak csak arra a lakásra, amelyben élt, 69 ezernek viszont az általa lakott lakáson kívül további ingatlanra is. Közel 70 ezer esetben csak a másodlakás volt a kölcsön fedezete. A nem lakott lakásra jelzálogjogot legnagyobb arányban a vidéki városok és a községek lakói jegyeztették be, ami összefügg azzal, hogy vidéken a fővároshoz képest alacsonyabbak az ingatlanárak, és a bankok által fedezetként befogadott ingatlanok hitelbiztosítási értéke területenként és településtípusonként is változik.

3. ábra. A háztartások jelzáloghitelei a települések típusa szerint, 2008

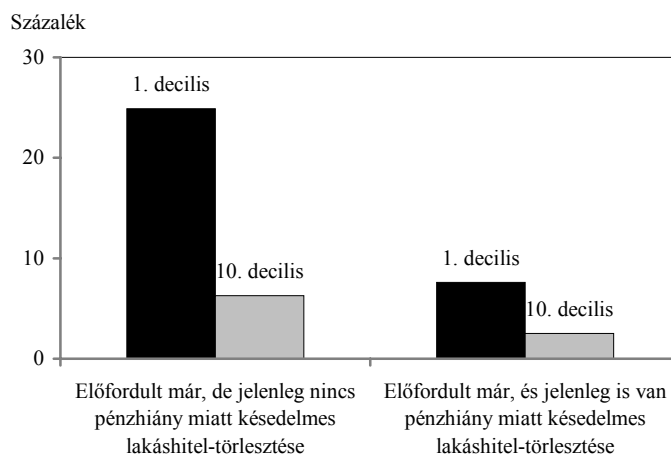
Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

A lakáshitel esetében az átlagos futamidő 17 év, a havi törlesztőrészlet 29 ezer forint volt, ami az egy háztartásra jutó nettó jövedelem 12 százaléka. Lakáshitelt leginkább a fiatalokból és a középkorúakból álló háztartások igényeltek (közel négyszázezer háztartás), a törlesztés pedig a 30 év alatti fiatalokból álló háztartásoknak jelentette a legnagyobb terhet, mivel nettó jövedelmük több mint 20 százalékát tette ki.

A háztartások 71 százaléka úgy nyilatkozott, hogy az elmúlt 12 hónapban anyagi gondok miatt legalább egy alkalommal elmaradt a törlesztéssel, de a többségnél (48%) ez valóban csak egy alkalom volt. Az adósok közel egyharmadának azonban a pontos törlesztés még a felvétel időpontjában is nehézségekbe ütközött.

A határidőre történő részletfizetésre nézve a háztartások alacsony jövedelmi szintje jelentett fokozott veszélyt. Az alsó jövedelmi tizedben élő, lakáshittel rendelkező háztartások közül minden negyedik háztartás jelzett késedelmes fizetést.

4. ábra. A megelőző 12 hónapban a lakáshitel-törlesztés elmaradását jelző háztartások aránya az alsó és a felső jövedelmi tizedben, 2008

Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

A munkanélküli referenciaszemélyek háztartásai 53 százalékanak, míg a gyermekgondozási segélyben részesülő vagy egyéb okból inaktív referenciaszemélyek háztartásai kétötödének volt elmaradása. Ez utóbbiak jövőjüket illetően is pesszimisták, mivel közel 70 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy nagy nehézségek árán tud csak megélni, 40 százalékuk pedig élethelyzetének további rosszabbodását várja a jövőben, és csak közel egyötödük remél javulást.

3.2. Fogyasztás jellegű hitelek

A jelzáloghitelek után a legtöbb háztartásnak (367 ezer) gépjármű-vásárlási hitele volt, ami az összes háztartás 10 százalékát jelentette. Ebből több mint 238 ezren új személygépkocsit vásároltak. Ők éves szinten átlagosan 384 ezer forint, míg a használt személygépkocsit vásárlók 273 ezer forint törlesztőrészletet fizettek.

Az utóbbi években dinamikusan terjedtek a fogyasztási jellegű hitelek, 2008-ban már közel 281 ezer háztartásnak volt lakásfelújítási, bútor- vagy más áruvásárlási kölcsöne. Tartós fogyasztási cikk részletre vásárlására többféle lehetőség létezik. Megoldható rövid futamidejű kölcsönrel, ami többnyire áruhitelt vagy személyi kölcsönt jelent, de a vásárlás folyószámla-hitelkeretünk, illetve hitelkártyánk terhére is történhet. Sokszor az áruhitel igénybevételének feltételei kedvezőtlenebbek, mint más, már meglévő hitelkereté (ha a kamat kedvezőbbnek is tűnhet elsőre, a THM már nem feltétlenül alacsonyabb, mivel egy új kölcsön jelentős díjakkal, jutalékokkal jár). Mégis sokak számára nagy vonzerőt jelent, hogy a vásárlás helyszínén történik az ügyintézés, és egy-egy csábító ajánlat esetén a termék akkor is megvehető, ha éppen nincs rá elegendő fedezet.

2008-ban 55 ezer háztartásnak volt hűtőszekrényre, fagyasztóra, 43 ezernek mosógépre, mosogatógépre, szárítóra, 38 ezernek pedig televíziókészülékre áruhitelkölcsöne, melyre átlagosan 46, 42, illetve 49 ezer forint törlesztést kellett fizetniük.

2. táblázat

A háztartások egyes áruhitel-törlesztései és a törlesztőrészletekre kifizetett éves összeg a gyermekes és a gyermek nélküli háztartásokban, 2008

Megnevezés	A hitelekkel rendelkező háztartások száma			Az egy előfordulásra jutó éves hiteltörlesztés összege (forint)		
	gyermekes	gyermek nélküli	összes háztartás	gyermekes	gyermek nélküli	összes háztartás
Szobabútor	11 511	14 247	25 758	85 664	72 773	78 534
Konyha- és egyéb bútor	5 508	3 701	9 209	69 784	29 029	53 405
Hűtőszekrény, fagyasztó	26 553	28 061	54 614	46 501	45 848	46 166
Mosógép, centrifuga, mosogatógép, szárító	21 482	21 265	42 747	44 171	39 115	41 656
Gáztűzhely	5 994	5 229	11 223	35 035	40 589	37 623
Televíziókészülék	18 498	19 712	38 210	46 889	51 642	49 341
Mobiltelefon	15 946	7 388	23 334	15 751	19 126	16 819
Digitális fényképezőgép	5 739	5 629	11 368	25 479	42 789	34 050
Asztali számítógép	19 920	2 480	22 400	67 388	86 888	69 546
Hordozható számítógép	6 190	3 390	9 580	61 642	83 279	69 298

Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

Bizonyos termékek esetén a fogyasztási hitelek elsődleges igénybevevői a gyermekes háztartások voltak. Ilyen volt például az asztali számítógép, amit több mint 22 ezer háztartás vásárolt részletre. Ennek 89 százalékát a gyermekes háztartások tették

ki, akik közül kimagaslott az egy- (55%), illetve a kétgyermekes (34%) PC-t vásárlók aránya. Közel 10 ezer volt a hordozható számítógépet részletre vásárlók száma, aminek többségét (65 százalékát) szintén a gyermekes háztartások jelentették. Az éves törlesztés összege ugyanakkor alacsonyabb volt a gyermekes háztartásoknál (közel 62 ezer forint), mint a gyermekteleneknél (körülbelül 83 ezer forint), ami arra utal, hogy olcsóbb terméket vásároltak, illetve hosszabb futamidőre vettek fel hitelt.

Folyószámlahitel

Bankszámlához tartozó folyamatosan megújuló hitelkerettel¹⁶ a háztartások húsz százaléka rendelkezett, és ezt a szolgáltatást is leginkább a fővárosiak, illetve a nagyobb városokban élők preferálták. A folyószámlahitel biztosítja az automatikus hitelkeret által nyújtott rugalmasan alakítható futamidőt, az előtörlesztés szabadságát, valamint az újbóli lehívást azonnal, a bank külön döntése nélkül. Ésszerűen, annak minden előnyét kihasználva ez a konstrukció a futamidő alatt jelentős megtakarítást is eredményezhet a többi (árúvásárlási, személyi) kölcsönformával szemben, és az egyszerű igénylés melletti folyamatos használat lehetősége kiemelkedő komfortérzetet nyújt. A hitelkeret igénybe vevők közül sokan ebből a könnyen hozzáférhető kölcsönből finanszírozták mindennapi kiadásait. Ezt az igazolja, hogy a folyószámlahitelesek húsz százalékának nehézsége adódott a tartozás törlesztésénél.

Legnagyobb átlagos folyószámlahitel a községi háztartásokat jellemezte (187 ezer forint). A tartozás jövedelemhez viszonyított aránya esetükben komoly visszafizetési gondot jelez.

A folyószámlahitel előfordulási gyakorisága az iskolai végzettséggel arányosan növekszik. Míg az alapfokú végzettségű referenciaszemélyek háztartásainak mindössze 10, addig a felsőfokúakénak már 31 százaléka rendelkezett ilyen típusú hitelkerettel, és a hiteltartozás nagysága is ez utóbbiak körében volt a legnagyobb (202 ezer forint). Ugyanakkor minél alacsonyabban képzett a referenciaszemély, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy a hiteltörlesztés miatt a háztartásnak anyagi nehézségei lesznek, ami általában rosszabb jövedelmi helyzetükből és elhelyezkedési esélyeikből következik. Így ők azok, akik jobban ki vannak téve a gazdaság ciklikus ingadozásai okozta jövedelmi sokkoknak (például a munkanélküliség hatásainak), növelve a nem teljesítési kockázatot (*Holló* [2009]).

¹⁶ A lakossági bankszámlához kapcsolódó folyószámlahitel átmeneti készpénzzavarok áthidalására szolgáló fogyasztási hiteltermék. A folyószámlahitel-szerződésben kikötött, egyedi hitelkeret erejéig a bankszámla túlterhelhető. A hitel szabadon, hitelcél megjelölése nélkül, tetszés szerinti ütemezésben vehető igénybe, majd egy összegben vagy részletekben is visszafizethető. A törlesztés a jóváírási forgalom folyamatos felhasználásával történik. A hitelkeret a törlesztéssel mindig újratöltődik, a bank azonban rendszeres időközönként felülvizsgálja a hitelfeltételeknek való megfelelést. A hitel változó kamattal vehető igénybe, több banknál azonban a fel nem használt összeg után is ún. rendelkezésre tartási díjat kell fizetni. A folyószámlahitel kamata általában alacsonyabb az egyéb fogyasztási hitelek kamatánál.

3. táblázat

A folyószámlához kapcsolódó hitelkerettel, valamint hitelkártyával, ügyfélkártyával rendelkező háztartások adatai, 2008

A háztartások besorolása	A folyószámlatulajdonosok közül hitelkerettel rendelkező háztartások aránya (százalék)	A felhalmozott folyószámlahitel-tartozás átlagos nagysága, melyet anyagi problémák miatt nem tudtak visszafizetni (ezer forint)	A felhalmozott folyószámlahitel-tartozás visszafizetésének nehézségével küzdő háztartások			A hitelkártyával, ügyfélkártyával rendelkező háztartások aránya (százalék)	A hitelkártyán, ügyfélkártyán felhalmozott átlagos tartozás nagysága, melyet anyagi problémák miatt nem tudtak visszafizetni (ezer forint)	A hitelkártyán, ügyfélkártyán felhalmozott tartozás visszafizetésének nehézségével küzdő háztartások		
			a hitelkerettel rendelkező összes háztartás százalékában	egy főre jutó éves nettó jövedelme, (ezer forint)	tartozása az egy főre jutó nettó éves jövedelmük százalékában			aránya a hitelkártyatulajdonosok százalékában	egy főre jutó éves nettó jövedelme (ezer forint)	tartozása az egy főre jutó nettó éves jövedelmük százalékában
A települések típusa szerint										
Budapest	21,7	142	18,6	896	15,8	9,3	144	15,9	803	17,9
Megyei jogú városok	22,3	187	16,1	836	22,4	8,4	97	13,6	751	12,9
Többi város	20,0	129	24,1	680	19,0	7,0	165	6,2	867	19,0
Község	17,9	187	21,7	599	31,2	7,6	84	13,4	521	16,1
Ország összesen	20,2	159	20,4	716	22,2	7,9	115	12,3	687	16,7
A referenciaszemély kora szerint										
30 év alatti	22,5	175	23,6	784	22,3	9,3	111	13,9	599	18,5
30–39 éves	29,2	110	20,5	632	17,4	11,9	90	15,0	559	16,1
40–59 éves	24,5	191	20,8	756	25,3	9,4	140	10,2	786	17,8
60 éves és idősebb	8,6	124	15,8	707	17,5	3,1	88	11,8	784	11,2
A referenciaszemély iskolai végzettsége szerint										
Alapfokú	10,2	119	29,6	545	21,8	3,2	42	18,8	633	6,6
Szakmunkás	19,3	120	22,0	625	19,2	7,6	140	16,0	561	25,0
Középfokú	22,2	191	21,1	756	25,3	9,6	107	13,4	726	14,7
Felsőfokú végzettségű	31,1	202	14,3	960	21,1	12,0	160	5,1	1 080	14,8
Az egy főre jutó nettó jövedelem szerint										
1. decilis	22,3	111	26,5	376	29,5	6,8	17	11,7	327	5,2
10. decilis	31,8	204	9,5	1 749	11,7	11,3	162	6,0	1 701	9,5

Forrás: Háztartási költségvetési és életkörülmény-adatfelvétel, 2008.

Hitelkártya, ügyfélkártya

Magyarországon a hitelkártya¹⁷ vásárlási célú használata nem igazán elterjedt, jóllehet a kártya tulajdonosa tudatos használattal kedvező fogyasztási célú hitellehetőséghez jut, és mintegy nyereséget könyvelhet el azáltal, hogy – ha jól gazdálkodik – kamatmentesen használhatja a kölcsönvett összeget, igaz jelentős költséggel is számolhat, amennyiben a kamatmentes periódus utáni visszafizetést választja, illetve túllépi hitelkeretét.

2008-ban a háztartások mindössze 8 százaléka rendelkezett hitelkártyával, illetve (például Auchan, Cora, Bricostore stb.) ügyfélkártyával.¹⁸ A hitelkártya-tulajdonosok 12 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a felvételt megelőző három hónap során anyagi nehézség miatt kiegyenlített tartozása keletkezett. A tartozások nagysága, és a kölcsön törlesztésének nehézsége között nem állt fenn szoros kapcsolat, ugyanis nem feltétlenül azoknak okozta a legnagyobb terhet, akik a legjobban el voltak adósodva, és fordítva, sokszor a relatíve kisebb mértékű eladósodottság is reménytelenül nehéz törlesztéshez vezetett.

Hitelkártyán, ügyfélkártyán a legnagyobb összegű adósságot olyan háztartások halmozták fel, ahol a referenciaszemély 40–59 éves volt (átlagosan 140 ezer forint), a visszafizetés viszont jövedelmi helyzetéből fakadóan a fiatalabb korosztálynak okozott nehézséget. Ez utóbbiak voltak azok, akik az életpályájuk későbbi szakaszában várható magasabb jövedelem reményében hitelfelvétellel emelték fogyasztási szintjüket. A 30–39 évesek háztartásai azonban 34 százalékkal kevesebb összegből (átlagosan 559 ezer forint/fő/év) gazdálkodhattak, mint a többi hitelkártya-tulajdonos (846 ezer forint/fő/év).

4. Összegzés

Magyarországon az 1989-es gazdasági fordulatot követően mindössze két évtizednyi idő állt rendelkezésre ahhoz, hogy megfelelő pénzügyi kultúra alakulhasson

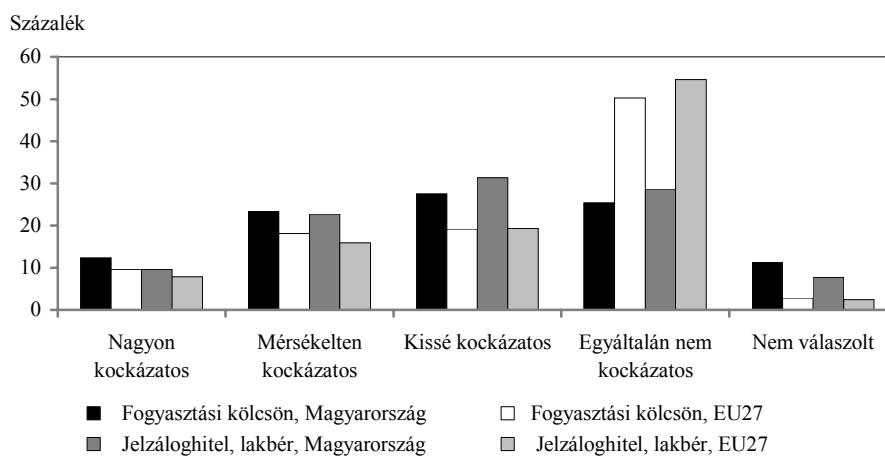
¹⁷ A hitelkártya, fizetési kártya az, amely lehetővé teszi, hogy birtokosa a számára valamely pénzügyi intézmény által meghatározott hitelkeret erejéig, annak terhére készpénzt vegyen fel vagy áruk, szolgáltatások ellenértékét kiegyenlítsse. A kártya mögött önálló hitelszámla áll. Lehet használni napi bevásárlásra, tartós fogyasztási cikk vételére, utazási költségek meghitelezésére – mindenre és mindenhol, ahol bankkártyával lehet fizetni. Általában készpénzfelvételre is használható, aminek költsége magas lehet. A hitelkártya fontos jellemzője, hogy kamat felszámítására csak abban az esetben kerül sor, amennyiben a havi elszámolás időpontjáig az igénybevett hitel teljes összege visszafizetésre nem kerül.

¹⁸ Az ügyfélkártya olyan hitelkártya, amelyet egyetlen vállalat/üzlet bocsát ki, és csak ennél a vállalatnál/ebben az üzletben használható vásárlásra.

ki, de ez idő alatt a lakosságnak nem volt lehetősége ismereteit elfogadható szintre emelni. Így ma a háztartások pénzügyi tudatossága még nem tekinthető megfelelőnek. Úgy tűnik a háztartásokat felkészületlenül érte a piacgazdasággal járó fogyasztás szabadsága, s meglévő források híján hitelt vettek fel, többen anyagi lehetőségeiken túlmenően. Ez azt eredményezte, hogy a kölcsönrel élők jelentős része mára túlzottan eladósodott. Ezzel szemben más társadalmi csoportok (idősek, alacsonyabban képzetek stb.) még ma is idegenkednek a banki szolgáltatások igénybevételétől.

A túlzott eladósodottságra és a pénzügyi kirekesztettségre vonatkozó EU-SILC-felvételt, ami elemzésünk alapjául szolgált, 2008. március-április hónapban hajtották végre. Az azóta eltelt időszak alatt a gazdasági krízis felülírta a lakosság jövőre vonatkozó pozitív várakozásait. A legfrissebb felmérés 2009 júliusában az Európai Bizottság felkérésére készült az Európai Unió 27 tagállamában, mely során több mint 25 ezer 15 évesnél idősebb állampolgárral készítettek interjút többek között arról, hogy miképp ítélik meg az elkövetkezendő egy évben várható jövedelmi helyzetüket, és így mennyire tartják reális veszélynek, hogy felvett hiteleiket nem tudják időben törleszteni (EC [2009a]).

5. ábra. A különböző kölcsöntörlesztések visszafizetésének kockázatával kapcsolatos háztartási várakozások, 2009. július

Forrás: EC [2009a].

A felvétel alapján a magyarországi háztartások jövőre vonatkozó várakozásai az Európai Unió tagállamaival összehasonlítva pesszimistának mondhatók. Az érintett magyarországi háztartások 10 százaléka nagyon, 23 százaléka mérsékelt, 31 százaléka pedig kevésbé vélte kockázatosnak annak valószínűségét, hogy az elkövetkezendő 12 hónapban csak késedelmesen tudja fizetni jelzáloghitelének

törlesztőrészeit, illetve lakbérét, szemben az EU27 vonatkozó 8, 16, illetve 19 százalékos átlagával. A fogyasztási kölcsönök törlesztésének pontos fizetését tekintve is sokan félve tekintenek a jövőbe, mivel a magyar lakosság több mint kétharmada gondolta úgy, hogy a következő egy évben csak megkésve tudja hitelét törleszteni. Az EU27 kétharmados arányával szemben hazánkban a válaszadók több mint 80 százaléka nem gondolja azt, hogy ezer eurónak megfelelő forintösszegű váratlan kiadást saját erőből ki tudna fizetni. Mindezek mellett a megkérdezettek egynegyede elképzelhetőnek tartja azt, hogy jelenlegi lakóhelyéről egy éven belül el kell költöznie, mert nem engedheti meg magának annak fenntartását.

A téma fontosságára való tekintettel a KSH 2010-ben a 2008. évi EU-SILC kiegészítő moduljának nemzeti adaptációjához hasonló tartalommal megismétli a túlzott eladósodottságra vonatkozó kikérdezést. Az adatok elemzése reményeink szerint hozzá fog majd járulni ahhoz, hogy átfogó ismeretekkel rendelkezzünk a lakosságot érintő túlzott eladósodottság folyamatának alakulásáról és életkörülményekre gyakorolt hatásairól.

Irodalom

- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2008]: *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*. http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2008/financial_exclusion_summary_en.pdf
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2009a]: *Monitoring the Social Impact of the Crisis: Public Perceptions in the European Union*. Flash Eurobarometer reports. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_276_en.pdf
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2009b]: *Eurobarometer Survey on Poverty and Social Exclusion*. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_321_en.pdf
- GAZDASÁGI VERSENYHIVATAL – SCALE RESEARCH PIACKUTATÓ KFT. [2008]: *A banki tájékoztatás minőségével kapcsolatos kutatási eredmények*. <http://www.gvh.hu/domain2/files/modules/module25/60783C124E3D9611.pdf>
- HOLLÓ D. [2009]: Kockázatalakulás a lakossági jelzáloghitelek piacán. *MNB-szemle*. Október. 13–18. old. http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbh_mnbszemle&ContentID=13156
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008a]: Lakossági lakáshitelezés, 2007. II. félév. *Statistikai Tükör*. II. évf. 40. sz.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008b]: Lakossági lakáshitelezés, 2008. I. félév. *Statistikai Tükör*. II. évf. 133. sz.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009]: Lakossági lakáshitelezés, 2009. I. félév. *Statistikai Tükör*. III. évf. 151. sz. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/lakashitel/lakashitel0906.pdf>
- NFGM (NEMZETI FEJLESZTÉSI ÉS GAZDASÁGI MINISZTERIUM) [2009a]: *Áttekintés a hazai hitelezési folyamatokról*. Május 20. http://www.nfgm.gov.hu/data/cms2019239/hitelez_si_ttekint_s_20090520.pdf Letöltés dátuma: 2009. december 8.

- NFGM (NEMZETI FEJLESZTÉSI ÉS GAZDASÁGI MINISZTERIUM) [2009b]: *Áttekintés a hazai hitelezési folyamatokról*. November 23. http://www.nfgm.gov.hu/data/cms1950993/hitel_2009q3_HUN.pdf
Letöltés dátuma: 2009. december 8.
- PAPP M. [2005]: *A jelzáloglevél alapú finanszírozás helyzete Magyarországon pénzügyi stabilitási szempontból*. MNB Műhelytanulmányok 36. http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbhu_muhelytanulmanyok&ContentID=7361
- TÓTH I – ÁRVAI ZS. [2001]: *Likviditási korlát és fogyasztói türelmetlenség. A magyar háztartások fogyasztási és megtakarítási döntéseinek empirikus vizsgálata*. MNB Füzetek 2. Budapest. http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbhu_mnbfuzetek&ContentID=2930

Summary

The Hungarian banking system went through a spectacular development in the last 20 years. The level of financial services reached the Western-European standards and the selection of deposit and credit services became wide-spread. In Hungary, unlike in Western European market economies, where the organic development was continuous, the population was unprepared for a banking and loan system using traditional market routines.

The willingness to purchase has considerably increased during the last years, but the population was only able to finance it partly by loans, the borrowing of which was made easier by the liberal bank lending practices. The competition for the clients has resulted in the relaxing of creditworthiness criteria and lending conditions.

The financial awareness of households still can not be considered as appropriate. All of the formerly mentioned facts result in the high number of overdebted loan raisers.

Meanwhile, other social strata (the elderly and the low-level educated persons) are averse to use banking services.

A tudás szerepe a gazdasági növekedésben – az alapmodellek bemutatása*

Jankó Balázs,
az ECOSTAT közgazdásza
E-mail: Balazs.Janko@ecostat.hu

A tanulmányban azokat a nemzetközi közgazdasági irodalomban fellelhető legfontosabb elméleti eredményeket vizsgáljuk, melyek a tudás és a gazdasági növekedés között teremtenek kapcsolatot. A bemutatás során kizárólag az alapmodellekre koncentrálnunk. Célunk, hogy egységes módon, egyszerűen mutassunk be néhány benchmark-modellt. Először egy nagyon általános egyenletrendszerrel közelítjük meg a témát, később az ismert szerzők megoldásait ennek speciális eseteiként szemléltetjük. Így a dolgozat remélhetőleg hasznosnak bizonyul majd mindazok számára, akik most ismerkednek a növekedésemeléttel, és nem szeretnének egyből a „mély vízben” kezdeni.

Az elmélet taglalásakor világossá válik, hogy a tudás milyen csatornákon keresztül eredményez nagyobb gazdasági teljesítményt és mennyire tekinthető lényegesnek a különféle termelési tényezők között. A tanulmányban levont következtetéseink egyáltalán nem meglepők: a tudás gyarapodásának alapvető szerepe van a jólét növekedésében és az országok közötti jövedelmi különbségek kialakulásában.

TÁRGYSZÓ:
Gazdasági növekedés.
Kutatás-fejlesztés.
Humán tőke.

---

* A tanulmányban ismertetett elemzésekért, következtetésekért és az esetleges hibákért kizárólag a szerzőt terheli a felelősség.

Legyen szó – némi túlzással – bármilyen gazdasági problémáról, az esetek jelentős részében a szakértők a lakosság képzettségének, illetve tág értelemben vett tudásának drasztikus emelésében látják a hosszú távú megoldás legfontosabb elemét. A képzett emberek nagyobb hozzáadott értéket állítanak elő, amiből aztán többet lehet áldozni az egészségügyre, a nyugdíjakra, a különböző segélyekre. Ez utóbbit ráadásul kevesebben is veszik igénybe, hiszen a munkaerőpiacon mindinkább aktivizálódó lakosság meghatározó része bérjövedelemből tartja el magát. A fellendülést/jólétet olyan közvetett hatások is elősegítik, mint például a demokratikus intézményrendszer hatékonyabb működése. A recept tehát látszólag adott: a tudásba kell befektetni. A tudás gyarapításában fontos szerep jut például az egyéni képességeknek, a családnak és az oktatási rendszernek. Az állam leginkább ez utóbbit képes számottevően befolyásolni, tehát az ez irányú stratégiák az iskolában töltött idő hosszát és az oktatás színvonalát igyekeznek emelni. A gyakorlatban természetesen ez nem működik ennyire egyszerűen: az oktatásba irányított erőforrások nem megfelelő felhasználása nem fog humán tőkét generálni, de, még ha minden rendben is lenne ezen a területen, akkor is hiányozhat számos olyan feltétel, amelyek nélkül nehezen elképzelhető a hosszú távú növekedés. (Itt gondolhatunk például a jogbiztonság meglétére vagy az ország nyitottságára.) Tehát, mint minden befektetés, úgy a képzésbe és a kutatásba fektetett pénz sem hoz automatikusan magas hozamot. Ez annak is betudható, hogy a tudásba való befektetés nagyon tág fogalom. Ezért nehéz pontosan meghatározni, hogy mire kellene költenünk az e célra szánt forrásokat. Építsünk új iskolákat vagy javítsuk azok felszereltségét, emeljük a tanárok fizetését, adókedvezménnyel és szabaddalmi védelemmel jutalmazzuk a kutatás-fejlesztést stb.?

A tudás és a gazdasági gyarapodás kapcsolatát a két legismertebb megközelítésben tanulmányozzuk: a K+F-modelleket és a humán tőke elméletét vesszük górcső alá. Fel kell azonban hívnunk a figyelmet arra, hogy a tárgyalt modellek, összetettségből adódóan, csak elnagyolt válaszokat kínálnak az előbbiekhöz hasonló kérdésekre. A részlekedések tisztázásához további vizsgálódásra van szükség.

1. A kutatás-fejlesztés szerepe

A kutatás-fejlesztés a technológiai fejlődés motorja: javítja a termelési tényezők hatékonyságát hozzájárulva ezzel a nagyobb hozzáadott értékhez. A technikai haladás nagyon eltérően hathat az egyes termelési inputokra. Rendszerint lökésszerűen

megváltoztatja azok felhasználási módját, néha egyiküket-másikat feleslegessé teszi, máskor teljesen új eszközöket léptet színre. A különféle növekedési modellek a fejlődést általában a termelési függvénybe illesztett változókkal ragadják meg. Az

$$Y_t = A_t F(A_{Kt} K_t, A_{Lt} L_t) \quad /1/$$

– többnyire első fokon homogénnek feltételezett – termelési függvényben az Y output K mennyiségű tőke és L mennyiségű munka segítségével áll elő (F a termelési technológiát jellemző függvény, t az időindex). Adott K és L mellett nagyobb kibocsátást kapunk, ha az A , az A_K vagy az A_L termelékenységi paraméterek bármelyike növekszik. Aszerint, hogy e változás melyik paraméternél következik be, munkakiterjesztő (A_L) és tőkekiterjesztő (A_K) technikai fejlődésről, illetve teljes tényezőtermelékenységről (A) beszélhetünk. Látható, hogy a paraméterek szorzással kapcsolódnak az inputokhoz, vagyis úgy hatnak, mintha a felhasznált termelési tényezők állományában következett volna be a változás. A technológia javulása ugyanakkor nemcsak új profitlehetőségeket teremt, hanem bizonyos régi eljárásokat is elavulttá tesz. Ez a szakirodalomban „teremtő rombolásnak” (creative destruction) nevezett folyamat ugyan nem állja útját a jövedelmek növekedésének, de negatív hatást gyakorolhat a hatékonyabbá váló termelési tényezők makrogazdasági szintű felhasználására (Erről bővebben lásd Cahuc–Zylberberg [2004] 565–582. old., Aghion–Howitt [1992]).

Alkalmazzuk /1/-re a Solow-féle növekedési számvitelt (Solow [1957]). Legyen F állandó mérethozadékú függvény (például Cobb–Douglas), ahol a munka összes jövedelemből való részesedése α , a tőkéé $1-\alpha$. Egy tetszőleges „ x ” változó növekedési ütemét jelölje g_x . Ekkor az /1/ függvényt differenciálva egy jól ismert egyenlethez jutunk:

$$g_Y = g_A + (1-\alpha)(g_K + g_{A_K}) + \alpha(g_L + g_{A_L}). \quad /2/$$

Ennek megfelelően a gazdasági növekedés a tőke, a munka és a technológiai együttthatók változásából adódik. Az egyes tényezők hatásának erősségét azok összes jövedelemből való részesedése befolyásolja.

E solowi okfejtés azonban legalább annyi kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol. Azt látjuk ugyan, hogy a termelékenységek kulcsszerepe van, de azt nem tudjuk, hogy a g_A , a g_{A_L} , és a g_{A_K} együttthatókat mi készíti változásra. Pontosan ennek a kérdésnek a megválaszolására születtek az endogén növekedésméleti modellek. Ezek a technikai színvonal emelkedésére a kutatás-fejlesztési ágazat szerepeltesével adnak magyarázatot. A valóságban természetesen a K+F nem feltétlenül egy különálló célcsoportban valósul meg: a vállalatok leginkább saját kutatási részleg

fenntartásával oldják meg ezt a feladatot. Modellezési szempontból ugyanakkor az ágazati megközelítés egyszerűbb kezelhetőséget jelent, a fontos következtetéseket pedig ez az elvonatkoztatás nem befolyásolja.¹ A technológiai kutatást az effajta profitmaximalizáló magatartáson kívül több tényező is motiválhatja. Ilyen például az alapkutatás állami ösztönzése vagy az ún. learning by doing (cselekvés általi tanulás). Alapesetben azonban célszerű a vállalati K+F-re koncentrálni, hiszen bár az előbb említett motivációk is léteznek, azok a legérdekesebbek, melyek sejtésünk szerint a legnagyobb súlyt képviselik.

Mielőtt továbbhaladnánk, mindenképp említést kell tennünk a gazdasági javak két alapvető tulajdonságáról, a versengő jellegről és a kizárhatóságról. E két fogalmat *Paul Romer* ismert munkája (*Romer* [1989]) helyezte az endogén növekedésselmélet fókuszába. A termelést hatékonyabbá tevő eljárások ugyanis alapvetően más jellegűek, mint a hagyományos jószágok. Míg az utóbbiakat egyszerre csak egy személy vagy vállalat használhatja, egy új eljárást többen is alkalmazhatnak anélkül, hogy egymást zavarnák. Ezért nevezzük a „hagyományos” javakat versengőnek, a tudást pedig nem versengőnek. Például egy újfajta szendvics receptje nem versengő, hiszen miután a receptet valaki kitalálta, a végeredmény elhanyagolható költséggel sokszorosítható (ez mondjuk a fénymásolás vagy egy elektronikus levél elküldésének költsége).² Ezt követően bárki elkészítheti az ételt a recept segítségével anélkül, hogy másokat akadályozna ugyanebben. Ezzel szemben maga a szendvics már hagyományos jószág: amennyiben valaki elfogyasztja, egyben mások számára elérhetetlenné is teszi. Ha sokan akarnak szendvicset enni, akkor többet kell belőle készíteni. Ebben az esetben viszont viselni kell az újabb szendvicsek előállításának költségét, amely – a receptével ellentétben – nagyjából megegyezik az első szendvics elkészítésének költségével. Nem melleleg ez az a jellemző, amiért például a kutatás-fejlesztést és a humán tőke elméletét külön tárgyaljuk. A humán tőke ugyanis jobban hasonlít a szendvicsre, mint a receptre. Egy képzett szakember egy időben csak egy helyen, egy probléma megoldására használható. A szakember képzettsége elválaszthatatlanul kötődik az emberi testhez. Ha a tudását egy időben máshol is fel szeretnénk használni, akkor ki kell képeznünk egy másik szakembert. A képzés költsége pedig korántsem elhanyagolható, hanem hasonló lesz az első szakember taníttatásának költségéhez. Tehát a humán tőke is versengő jószág. Ebből viszont következik egy másik fontos jellemző, a kizárhatóság. A kizárhatóság nemcsak a jószághoz, hanem a jogrendszer-

¹ A külön vállalatban végrehajtott K+F mellett szól, hogy az új találmányok rontják a meglévő eljárások jövedelmezőségét. A kutató részleget fenntartó termelő vállalat kénytelen figyelembe venni ezt a hatást, míg a kutató cég nem. Viszont ha az innovatív termelő vállalat sikeres kutatást hajt végre, akkor ennek – mivel az előző szabadalomnak is ő a tulajdonosa – nem kell versenyeznie a korábban használt eljárással. Esetünkben az első hatás dominál.

² Ezzel szemben nem elhanyagolható a recept „létrehozásának” költsége, ugyanis új vívmányok rendszerint csak jelentős fix költség vállalásával szülehetnek. A hangsúly itt azon van, hogy ezek újbóli ki(fel)találására már nincs szükség.

hez is kötődik. Akkor nevezünk valamit kizárhatónak, ha annak tulajdonosa képes lehet megakadályozni másokat abban, hogy a dolgot használatba vegyék. Könnyen belátható, hogy ez minden versengő jószágnál elképzelhető. E szempontból azonban sokkal érdekesebbek a nem versengő javak, melyek egy része szintén kizárható.³ A szendvicsünk receptjét elvileg levédhetjük a szabadalmi jog segítségével, így ha azt egy illetéktelen is el akarja készíteni, retorziók érhetik. Mivel egy szendvics receptje eléggé egyszerű, a kizárhatóság a példabeli jószágnál nagyon korlátozott. A repülőgépek tervrajza esetén azonban már egészen más a helyzet. Bár egy ilyen innováció sem versengő, viszont aránylag hatékonyan kizárható. Amennyiben egy közgazdasági probléma kapcsán ilyen javakkal van dolgunk, úgy több fontos következménnyel is számolnunk kell (Romer [1989], Romer [1996]).

Először is, mivel gyakorlatilag nem jár költséggel a meglévő tudás egy pótlólagos egységének előállítására, versenyző piacon a tudás bérleti díja nulla lesz. Ebben az esetben viszont egyetlen profitmaximalizáló vállalat sem fog a tudás előállításával foglalkozni. Ha az előállított vívmány nem kizárható, akkor – a jelentős pozitív járulékos hatások miatt – állami beavatkozásra lehet szükség (lásd például az állami egyetemeken folytatott alapvető kutatási tevékenységet).

Másodszor, ha a K+F-tevékenységet zömmel profitmaximalizáló vállalatok végzik, akkor az új eljárásokat használó vállalatok szükségképpen némi monopolerővel rendelkeznek.

Paul Romer a következőképp érvel: a termelési függvényt a versengő inputokra nézve érdemes első fokon homogénnek feltételezni (például kétszer annyi tőke, munka stb. felhasználásával az várható, hogy kétszer annyi kibocsátás áll elő). Azaz: $F(\mathbf{A}, \lambda \mathbf{X}) = \lambda F(\mathbf{A}, \mathbf{X})$, ahol F a termelési függvény, $\mathbf{A}$ a nem versengő inputok (például technológia) vektora⁴, $\mathbf{X}$ a versengő inputoké, λ pedig konstans szorzó. Ekkor viszont F nem lehet konkáv, ugyanis az előzőkből $F(\lambda \mathbf{A}, \lambda \mathbf{X}) > \lambda F(\mathbf{A}, \mathbf{X})$, hiszen $\mathbf{A}$ is produktív. Mivel tökéletes verseny esetén hosszú távon zéró a gazdasági profit, a bevételek a tőke és a munka díjazására elegendők:

$$F(\mathbf{A}, \mathbf{X}) = \mathbf{X} \frac{\partial F}{\partial \mathbf{X}}(\mathbf{A}, \mathbf{X}) \Rightarrow F(\mathbf{A}, \mathbf{X}) < \mathbf{X} \frac{\partial F}{\partial \mathbf{X}}(\mathbf{A}, \mathbf{X}) + \mathbf{A} \frac{\partial F}{\partial \mathbf{A}}(\mathbf{A}, \mathbf{X}).$$

Ha tehát egy ilyen technológiával rendelkező – tökéletes versenypiacon működő – cégnek ki kell fizetnie a technológia határtermékét is, akkor csődbe megy (Romer [1989]). A Solow-modellben azért nem találkozunk ezzel a problémával, mert ott az utóbbi költ-

³ A nem versengő és nem kizárható dolgokat közjavaknak hívjuk.

⁴ A nem versengő inputokat szándékosan jelöltük $\mathbf{A}$ -val. Esetünkben talán nem baj, ha az /1/-beli termelékenységgel összekeverjük. Gondoljunk az új szendvics receptjére, ami – mint hosszan ecseteltük – nem versengő jószág. A recept egyben a szendvics készítésének technológiája, tehát a technológia egy példa a nem versengő jószágra (inputra). Az /1/ képlet magyarázatakor a technológiai fejlődést a termelékenységi paraméterek változásával azonosnak tekintettük.

ség nem jelentkezik: a technológia exogén eredetű, vagyis a vállalatok kvázi ajándékba kapják, nem kell érte fizetniük.

Harmadszor: az egy főre jutó nem versengő javak állománya korlátlanul halmozódhat, nincs olyan hatás, amely a csökkenés irányában hatna (ezzel szemben a fogyasztási javakat elfogyasztják, a munkaerő, illetve a humán tőke birtokosa meghal, a fizikai tőke elamortizálódik).

Negyedszer: a nem versengő javak többsége csak részlegesen zárható ki, emiatt lényeges átgűrűző hatások jelennek meg a gazdaságban.

Mindezt szem előtt tartva, *Romer* [1989], *Aghion–Howitt* [1992] és *Romer* [1996] tanulmányainak segítségével felállítottunk egy általános modellt, amely a téma általános megközelítését szemlélteti. A finomabb következtetésekhez egy lényegesen egyszerűbb formát használunk. Alapmodellünkben a fogyasztók végtelen időhorizonton maximalizálják a hasznosságukat (U_t), ami a fogyasztástól (C_t) függ. A munkavégzés tehát nem jár áldozattal.

$$U = E \int_0^{\infty} u(C_t) e^{-\Omega t} dt \quad /3/$$

(A képletben t az időindex, E a várhatóérték-operátor, u az adott időpontbeli hasznossági függvény, az $e^{-\Omega t}$ kifejezés pedig a folytonos diszkonttényező⁵) A fogyasztók a kamat (r) ismeretében döntenek a megtakarítások nagyságáról. A háztartások eldöntik, hogy mely cégeknél (ágazatoknál) vállalnak munkát, azaz hol értékesítik a munkaerejüket (L_t) és a humán tőkájüket (H_t). Ezzel kapcsolatban két dolog szorul némi magyarázatra. Egyrészt – mint láttuk – a fogyasztói preferenciában nem jelenik meg a szabadidő hasznossága, azaz a munkával töltött idő kellemetlensége, vagyis a modell adottnak veszi a munkakínálatot.⁶ A másik furcsaság, hogy a humán tőkét és a munkaerőt külön említjük, holott mindkettő a valóságban nyilvánvalóan egyazon emberhez kötődik, aligha elválasztható módon. Ennek ellenére ez nem zavarja a tárgyalást, hiszen például a munkaerő a legalapvetőbb készségeket jelenti,

⁵ Ennek magyarázatához induljunk ki a jól ismert diszkrét esetből: legyen csak e példa erejéig Ω az éves betéti kamat, és tegyük fel, hogy évente k alkalommal írják jóvá a kamatot. Ekkor, ha elhelyezünk a bankban 1 forintot, akkor az első jóváíráskor $1 + \Omega/k$ forintunk lesz, a k -adik jóváíráskor – tehát egy év múlva – $(1 + \Omega/k)^k$ forintunk, t év múlva pedig $(1 + \Omega/k)^{kt}$ forintunk. Ha folytonosan történik a jóváírás, akkor k értéke végtelenbe tart, tehát t év múlva $\lim_{k \rightarrow \infty} (1 + \Omega/k)^{kt} = e^{\Omega t}$ forintunk lesz, ahol e a természetes logaritmus alapszáma. Ha a bankban elérhető hozamot használjuk a jövőbeli pénzáramlások jelenértékének kiszámításához (diszkontáláshoz), akkor a diszkonttényező épp $e^{-\Omega t}$ lesz.

⁶ A fogyasztó problémája: $\max_{C_t} U(C_t)$, ha $C_t + \dot{b}_t = y_t + r b_t$. A költségvetési korlátban y_t a fogyasztó jövedelmét jelenti, b_t pedig a pénzügyi vagyonát (r hozamú értékpapír). A fölül pöttyel ellátott változó mindig az eredeti változó változását (időderiváltját) jelenti, így például $\dot{b}_t$ a pénzügyi vagyon változása. A modell megoldásában a pénzügyi vagyon rendszerint a hazai tőkebefektetéssel azonos, az egyéb értékpapírok állománya 0.

melyekkel minden egészséges ember rendelkezik, a humán tőke pedig az egyének ezen felül felhalmozott tudását. Még életszerűbb, ha heterogén munkaerőt feltételezünk, azaz képzetlen (L_t) és képzett (H_t) dolgozókat (ami az ide vonatkozó kutatásokkal is egybevágh). Egyensúly esetén megköveteljük, hogy a munka, illetve a humán tőke minden ágazatban ugyanakkora kompenzációt (w_{L_t} , illetve w_{H_t}) kapjon.

Természetesen van egy olyan ágazat, amely fogyasztási javakat (y_t) állít elő. A gazdaság ezen szegmense egyetlen termelési függvénnyel (f) írható le. Az inputok árait adottnak véve az ágazati szereplők megválasztják a humán tőke, a munkaerő és a fizikai tőke (K_t) szintjét. A fogyasztási és a tőkejószág egynemű, így tulajdonképpen az ágazat hozzáadott értéke (y_t) jövedelemként is értelmezhető, amelyet beruházásra ($\dot{K}_t$) és fogyasztásra lehet fordítani.

$$y_t = f(A_t, H_{1t}, L_{1t}, K_{1t}) = \dot{K}_t + C_t \quad /4/$$

(Az 1-es index az első, fogyasztói javakat kibocsátó szektor felhasználását jelöli.). Az f függvény rendszerint nem tartalmazza a felsorolt változók mindegyikét. Az ismert modellekben a specializált fizikai tőke felhasználása (K_{1t}) közös. A jelzőt az indokolja, hogy homogén tőke helyett célszerű valamilyen közbenső terméket elképzelni. Egyes megközelítések (például *Aghion–Howitt* [1992]) az egyszerűség kedvéért nem is foglalkoznak a „hagyományos” tőkefelhalmozással. Ilyen esetben hazai beruházásba nem lehet befektetni ($\dot{K}_t = 0$).

A köztes termékeket (x_t) egy külön ágazat állítja elő, amely elvileg szintén felhasználhatja az inputok teljes választékát:

$$x_{it} = G(H_{2it}, L_{2it}, K_{it}) \quad /5/$$

A második ágazat vállalatai negatív meredekségű keresleti görbével szembesülnek, tehát monopolerővel is rendelkeznek. E keresleti görbe nem más, mint az első ágazat tőkeinput-keresleti függvénye.⁷ A lényeg ezúttal az, hogy a következőkben bemutatásra kerülő K+F-tevékenység újabb és újabb köztes termékek előállítását teszi lehetővé. /5/-ben az i index az i -edik köztes jószágot jelöli. Minél nagyobb a technikai haladást szimbolizáló A_t értéke, annál bővebb az i -kből álló indexhalmaz. Diszkrét esetben ez úgy is felfogható, hogy A_t a legutóbb feltalált tőkejószág indexé-

⁷ Ehhez meg kell oldani a $\max_{x_{it}} f(A_t, H_{1t}, L_{1t}, K_{1t}(x_{it})) - p_{it}x_{it}$ profitmaximalizálási feladatot, ahol p_i az i -edik köztes jószág ára a végső fogyasztási jószágban mérve. Az inverz kereslet ($p(A, H, L, x)$) ismeretében a köztes vállalat problémája: $\max_{x_t} x_t p_t(x_t) - c(x_t)$. Itt $c(x_t)$ a költségfüggvény. Ha például $G(H_{2t}, L_{2t}, K_t) = L_{2t}$, akkor a változó költség $w_{L_t}L_{2t}$, így $c(x_t) = w_{L_t}x_t$.

nek értéke. Fontos kérdés, hogy az x_{it} -k milyen viszonyban vannak egymással. Paul Romernél minden már feltalált tőkejóságot felhasználnak a fogyasztási jóság előállításához (vagyis az x_{it} -k nem közeli helyettesítők⁸), míg Aghionnál és Howittnél csak a legújabbat:

$$K_{1t} = \int_0^{A_t} x_{it} di, \text{ vagy } K_{1t} = x_{it}. \quad /6/$$

Utóbbinál így jelen van az innováció egy lényeges aspektusa, az előzőekben említett teremtő rombolás. Az új találmányok tehát elavulttá teszik a régieket olyan értelemben, hogy a régieken keletkező monopolprofit többé nem lesz pozitív. Az /5/ képlet rendszerint egyszerű alakot ölt: a köztes vállalatok egyféle inputot konvertálnak át speciális tőkévé, lineáris összefüggés szerint: például $x_i = H_2$ vagy $x_i = K/\eta A$ (η pozitív konstans). Az új speciális tőkejóság termelése csak akkor válik lehetővé, ha a második ágazat egy vállalata megvásárolja a termelési eljárást védő szabadalmat, ami egy pótlólagos fix költséget jelent.

Az innovációk a harmadik, kutatás-fejlesztési szektorból érkeznek. Valószerű gondolat, hogy az új találmányok valamilyen sztochasztikus folyamat szerint kerülnek be a gazdaságba. Feltevésünk alapján a technikai színvonal t és s időpontok közötti növekménye a Φ függvénytől függő F -eloszlás szerint alakul:

$$CDF(A_s - A_t) = F(\Phi(A_t, H_{3t})). \quad /7/$$

Φ argumentumai ezúttal csak a humán tőke és a meglévő tudásállomány.⁹ A szabadalmak ára egyensúlyban megegyezik az újítást felhasználó köztes szektorbeli vállalat által realizált profit diszkontált jelenértékével.¹⁰

Ezek a fő egyenletei egy decentralizált egyensúlyon alapuló, általános K+F-modellnek. A rendszer legérdekesebb részei természetesen az innovációkkal kapcsolatosak. Látható, hogy a tudás állománya (A_t) az ágazati indexek nélkül van jelen

⁸ Egyszerűen fogalmazva: az egyik jóság nem használható fel könnyen a másik helyett, mindegyiknek lényeges szerepe van a termelésben. /6/ első felében ezért a „régit” x -eket nem dobjuk el, hanem összegezzük az újakkal. Az i szerinti integrál a folytonosság (a köztes termékek kontinuum számossága) miatt szükséges. Akit ez zavar, az gondoljon helyette egyszerű diszkrét összegzésre: $K_{1t} = x_{0t} + x_{1t} + \dots + x_{At} = \sum_i x_{it}$.

⁹ A 3-as index a H_3 változóban ezúttal is az ágazatra utal: a humán tőke 3. (K+F) ágazatban felhasznált része. $CDF(A_s - A_t)$ az $A_s - A_t$ eloszlásfüggvénye képletesen (cumulative distribution function). A /7/ folyamat eléggé nehezen kezelhető, az A_t változó beiktatásával nem lehet független és stacionárius növekményű. A bonyodalmak miatt a /7/ összefüggés általában determinisztikus, például $\Delta A = \xi H_3 A$ (ξ magyarázatát lásd a továbbiakban).

¹⁰ A szektorhoz tartozó feladat: $\max_{H_{3t}} E_t F(\Phi(A_t, H_{3t})) P_{At} - w_{Ht} H_{3t}$, $P_{At} = E_t \int_t^{\infty} e^{-rs} prof_s ds$. $prof_s$ a köztes vállalat profitja, P_{At} a szabadalom ára, E a várhatóérték-operátor. A humán tőke állománya: $H = H_{1t} + H_{2t} + H_{3t}$.

mindenhol, vagyis – amennyiben az adott szereplő valamely oknál fogva hozzáféréssel rendelkezik – a valaha létrejött összes tudást felhasználhatja céljai eléréséhez. Az új technológiák kifejlesztői képesek ugyan lefölözni a köztes szektor profitját, a kutatás társadalmi haszna azonban ezt a nyereséget is meghaladja. Elfogadható feltevés például, hogy a vállalatok csak a szabadalom megvásárlása után kezdhetnek bele az új termék gyártásába, némely kutatóknak azonban e fizetség nélkül is hozzáférésük van az új tudáshoz (Φ függ A -tól). Tehát a K+F-szektor irányában egy pozitív járulékos hatást figyelhetünk meg. Úgyszintén elképzelhető, hogy a találmány vagy a szabadalmi jog jellegénél fogva egyes termelő vállalatok szintén ingyen jutnak hozzá számukra hasznos információkhoz (például f is függ A -tól). A gazdaság szintjén ekkor a tudás egy nem versengő, részlegesen kizárható jószág. Ugyanakkor az is kritikus feltétel, hogy a köztes szektor – amely soha nem árelfogadó – kénytelen legyen fizetni a szabadalmakért. Ellenkező esetben a profitmaximalizáló K+F-szektor csődbe menne, és – egyéb ösztönzők híján – megállna a gazdasági fejlődés.

A további tanulmányok levonása előtt szükséges a rendszert jelentősen leegyszerűsíteni, mivel a modell ebben a formában nem megoldható. A Romer-modellben a /3/-/7/ így a következő formákra egyszerűsödik:

$$U = E \int_0^{\infty} \frac{C_t^{1-\sigma} - 1}{1-\sigma} e^{-\Omega t} dt, \quad /8/$$

$$y_t = H_{1t}^{\alpha} L^{\beta} \int_0^{A_t} x_{it}^{1-\alpha-\beta} di = H_{1t}^{\alpha} L_t^{\beta} A_t x_t^{1-\alpha-\beta} = H_{1t}^{\alpha} L^{\beta} A_t \left(\frac{K_t}{\eta A_t} \right)^{1-\alpha-\beta}, \quad /9/$$

$$\dot{A}_t = \xi H_{3t} A_t. \quad /10/$$

(Ω a diszkontráta, α , β , és ξ a technológiát, σ pedig a fogyasztó időpreferenciáját jellemző paraméter.¹¹ A „pöttyel ellátott” változók ezúttal is változást, nevezetesen az eredeti változó időderiváltját jelentik.) /9/-t /6/-nak megfelelő formájúra alakítottuk. Az első átalakításnál kihasználtuk, hogy – a vállalatok profitmaximalizálási feladatának egyformasága miatt – egyensúlyban minden köztes termék szintje azonos ($x_{it}=x_t$). Korábbi tapasztalatok, és az (utólag igazolható) egyensúlyi pálya létrejötte indokolja, hogy e termékek szintjét egyben állandónak is feltételezzük ($x_{it}=x$). A második átalakítást a köztes ágazat egyszerű technológiája tette lehetővé: ηx közönséges

¹¹ Az empirikus relevancia és a könnyű kezelhetőség miatt ezek a leggyakrabban alkalmazott függvényformák: a hasznossági függvényben $1/\sigma$ az időszakok közötti helyettesítési rugalmasság paramétere ($\sigma > 0$, $\sigma \neq 1$). $1/\sigma$ nagy értékei esetén a fogyasztó nagy hajlandóságot mutat a fogyasztás időszakok közötti átütemezésére. A /9/ termelési függvény ún. Cobb–Douglas típusú, α és β paraméterekkel. Minél nagyobbak e pozitív konstansok, annál jelentősebb a hatványalapban szereplő termelési tényező hatása a kibocsátásra.

tőkével x mennyiségű speciális tőkét állítanak elő. (Tehát ez felel meg /5/-nek). A /10/ összefüggésből látható, hogy a tudás növekedési rátája (g_A) a K+F-szektorban felhasznált humán tőke függvénye. A /9/ alapján pedig megállapítható, hogy – amennyiben H_{1t} , L és x_t állandó marad – y_t növekedési üteme is A_t -ével megegyező. Az $x_t = K_t/\eta A_t$, a második szektor technológiáját jellemző, /9/-ben felhasznált összefüggés alapján K_t növekedési üteme megint csak ugyanannyi, mint A_t -é. A megtakarítási ráta (s_t) állandósulása mellett $C_t=(1-s)y_t$. (Ennek belátását és a fogyasztó problémáját lásd a függelékben). Mindezek miatt hosszú távú egyensúlyban

$$g_A = \frac{\dot{A}_t}{A_t} = \frac{\dot{y}_t}{y_t} = \frac{\dot{K}_t}{K_t} = \frac{\dot{C}_t}{C_t} = \xi H_3. \quad /11/$$

(Az egyes változók egyensúlybeli állandósulását az időindexek elhagyása is jelzi. A teljes humántőke-állomány (és L) végig konstans volt: $H=H_{1t}+H_{2t}+H_{3t}$).¹² Ha az iménti feltevésekkel /8/-/10/-re alkalmazzuk az általános modellnél felvázolt profit-maximalizálási feladatokat és egyensúlyi feltételeket, akkor a gazdaság növekedési ütemére (g) a következő kifejezés adódik:

$$g = g_A = \frac{\xi H - \Lambda \Omega}{\Lambda \sigma + 1}. \quad /12/$$

Itt Λ konstans, Ω pedig a /8/-beli diszkontráta. A gazdaság lassabban bővül, ha Ω és σ értéke nagy, azaz amennyiben az emberek kevésbé hajlandók lemondani a mai fogyasztásukról a jövőbeliért cserében. A képlet fő üzenete, hogy a tudás „termeléséhez” felhasznált erőforrás alapvető fontosságú a hosszú távú növekedés tekintetében. Tehát igen lényeges, hogy a kutatási szektorban milyen technológiát feltételezünk, és azoknak mekkora a hozadéka. A Paul Romer-féle formula eléggé intuitív: az innovációk a jól képzett kutatók munkájának gyümölcsei. E munka hatékonyságát a felhalmozott tudásállomány folyamatosan bővíti.

Aghion és Howitt rendszere a teremtő rombolás jelenségét is tartalmazza, a technikai fejlődés pedig náluk sztochasztikus (Aghion–Howitt [1992]):

$$y_t = A_t f(x_t), \quad /13/$$

$$x_t = H_{2t}, \quad /14/$$

¹² Az egyensúlyi növekedési ütemek az egyensúly definíciójánál fogva állandók. Esetünkben kiderült, hogy az értékük is azonos, ξH_3 . Tehát technikailag szükséges a H_3 konstans feltételezése. Zárójelben megjegyezzük, hogy egy x változó növekedési ütemét $(\delta x/\delta t)/x = \dot{x}/x$ módon definiáljuk.

$$P(N_{t+\Delta t} - N_t = k) = \frac{e^{-\lambda\varphi(H_{3t})\Delta t} (\lambda\varphi(H_{3t})\Delta t)^k}{k!}. \quad /15/$$

(N -nel a sikeres fejlesztések számát jelöljük.) Látható, hogy a fogyasztási javak termeléséhez csak a legutóbb előállított speciális tőkejóságot használják fel, a korábbiak az innováció bekövetkeztével elavulttá válnak. A modellben tőkefelhalmozás nincs. /15/ szerint annak az esélye, hogy Δt idő alatt k darab sikeres fejlesztés történik (P), Poisson-eloszlást követ, melynek paramétere a K+F-ágazat termelési függvénye (itt tehát a /7/-beli Φ $\lambda\varphi(H_3)$ alakú, ahol λ konstans a φH_3 függvénye). Ha az új feltételrendszer mellett meghatározzuk az egyensúlyt, akkor a növekedési ütem várható értéke a következő lesz:

$$E(g) = \gamma\lambda\varphi(H_3). \quad /16/$$

Itt γ az innovációk adottnak vett nagysága.¹³ /16/ alapján az érdekes újítások után sem változott a fő mondanivaló: a kutatási szektor technológiája határozza meg a gazdaság hosszú távú teljesítményét. A kutatás a képzett munkaerő hozománya, így a humán tőke ezúttal is kiemelt szerepet kap. Ez a teljesen intuitív eredmény azonban még nyitva hagy néhány kérdést. A K+F jelentősége miatt érdemes megvizsgálni, hogy mi történik akkor, ha más termelési tényezők is részt vesznek a tudás bővítésében, illetve ha ezek más függvény szerint kapcsolódnak egymáshoz. David Romer kétszektoros megközelítésében a K+F-szektor például fizikai tőkét is használ (Romer [1996]). A szerző részletesen vizsgálja, hogy a tudás hozadékának változtatása milyen hatással van az egyensúlyra. Romer modellje az eddigiekhez képest technikailag nagyon egyszerű, ugyanakkor jól általánosítja a klasszikus növekedési modelleket. Jelentős előnye, hogy az egyensúly érdekében nem kell a korábbi egyszerűsítésekkel élnünk. Például egyetlen termelési tényező szintje sem marad állandó, így – az előző modellel szemben – a képzett munkaerő sem. Az egyensúlyi növekedési ütemek definíció szerint konstansok:

$$\dot{H}_t/H_t = g_H, \quad \dot{K}_t/K_t = g_K, \quad \dot{L}_t/L_t = g_L.$$

Az erőforrások allokációja exogén, ami a levezetésnél jelentős könnyebbség: a lakosság a jövedelmének s hányadát takarítja meg:

$$\dot{K}_t = y_t - C_t = sy_t. \quad /17/$$

¹³ Ha Δt idő alatt egy innováció következett be, akkor $\gamma = A_{t+\Delta t}/A_t$.

A haszonmaximalizálási probléma ily módon való kikerülése nem okoz komoly zavart. (Ez sejthető például onnan is, hogy a közismert Ramsey-modell főként a megtakarítási hajlam magyarázatával tér el a Solow alapmodelltől, a két megközelítés azonban nem különbözik alapvetően a növekedés kulcskérdéseit illetően.) A K+F-szektor az összes rendelkezésre álló képzett munkaerő a_H hányadát, az összes fizikai tőke a_K hányadát használja fel, a maradék a végső fogyasztásra termelő vállalatokhoz kerül:

$$y_t = [A_t (1 - a_H) H_t]^\alpha L_t^\beta [(1 - a_K) K_t]^{1 - \alpha - \beta} \quad /18/$$

$$\dot{A}_t = B (a_H H_t)^\mu (a_K K_t)^\kappa A_t^\theta . \quad /19/$$

(Itt α , β , B , μ , κ és θ technológiai paraméterek). Ez a rendszer kissé általánosabb a David Romer-féle egyenleteknél, mivel a fogyasztási termékeket gyártó ágazat felhasznál olyan erőforrást is (a képzetlen munkaerőt), amit a K+F-szektor nem. A /18/ szerinti technológia állandó hozadékú, /19/-re egyelőre nem teszünk ilyen kikötést. A /18/-t a /17/-be helyettesítve a tőke és a tudás növekedési üteme:

$$g_K = s(1 - a_H)^\alpha (1 - a_K)^{1 - \alpha - \beta} (A_t H_t)^\alpha L_t^\beta K_t^{-\alpha - \beta},$$

$$g_A = B a_H^\mu a_K^\kappa H_t^\mu K_t^\kappa A_t^{\theta - 1}.$$

Innen a növekedési ütemek növekedési üteme:

$$\frac{\dot{g}_K}{g_K} = \alpha(g_A + g_H) + \beta g_L - (\alpha + \beta) g_K, \quad /20/$$

$$\frac{\dot{g}_A}{g_A} = \mu g_H + \kappa g_K + (\theta - 1) g_A . \quad /21/$$

Egyensúlyban a tőke és a tudás növekedési üteme is konstans, vagyis /20/ és /21/ bal oldala egyaránt zérus. Ebből két egyensúlyi összefüggés adódik:

$$g_K = \frac{\alpha(g_A + g_H) + \beta g_L}{\alpha + \beta}, \quad /22/$$

$$g_K = \frac{1 - \theta}{\kappa} g_A - \frac{\mu}{\kappa} g_H . \quad /23/$$

A /22/-t és a /23/-t egyenlővé téve és átrendezve:

$$g_A = \underbrace{\frac{\mu(\alpha + \beta) + \kappa\alpha}{(1 - \theta)(\alpha + \beta) - \kappa\alpha}}_{\omega} g_H + \underbrace{\frac{\kappa\beta}{(1 - \theta)(\alpha + \beta) - \kappa\alpha}}_{\pi} g_L . \quad /24/$$

A /18/, a /14/ és a /24/ felhasználásával a GDP növekedési üteme:

$$g_y = \frac{\alpha(\omega + 1)}{\alpha + \beta} g_H + \frac{\alpha\pi + \beta}{\alpha + \beta} g_L . \quad /25/$$

Stabil¹⁴ egyensúlyi megoldást akkor kapunk, ha a /14/ és a /15/ – (g_A , g_K) térbeni – egyenesek metszik egymást. Ilyenkor teljesül, hogy

$$\theta < 1 - \frac{\alpha}{\alpha + \beta} \kappa . \quad /26/$$

Tehát a tudás hozadéka csökkenő kell, hogy legyen a K+F-szektorban is, különben olyan pályát kapunk megoldásként, amelynél a tudás, a tőke és a kibocsátás növekedési üteme is folyton nő. Az ilyen „robbanásszerűen végtelenbe szálló” megoldásokkal nem foglalkozunk, mivel kevésbé látszanak valószerűnek. Úgy is mondhatjuk, hogy a /26/ mellett a tudás állományának növekedése visszaveti annak növekedési rátáját. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ha feltalálunk valamit, akkor az így megnövekedett tudásállományt már nehezebb a korábbi mértékben növelni. Bár az innováció bővíti a kutatási képességeinket, az ismeretek sokaságának birtokában több erőfeszítést igényel, hogy valami korszakalkotót létrehozzunk. Ez az eredmény – amellet, hogy kezelhetőbb – legalább annyira hihető is, mint a végtelenbe tartó növekedési ráta gondolata. /26/-ből továbbá kivehető, hogy β zérushoz közeli értékénél a tudás és a tőke együttesen is csökkenő hozadékú lesz. Ennek köszönhető az az aligha intuitív következmény, hogy a kutatási szektorban foglalkoztatott képzett munkaerő és az ott felhasznált fizikai tőke aránya (a_H és a_K) nem befolyásolja a tudás egyensúlyi növekedési ütemét. Bár ezen arányok emelkedése azonnali növekedést idéz elő g_A -ban, az mégsem lesz tartós, mivel a tudásállomány hozzájárulása a tudás termeléséhez korlátozott. Átmeneti gyorsulás után tehát, egy magasabb szinten bár, de visszatérünk az eredeti növekedési rátához (lásd a /24/-t).

¹⁴ A stabilitás onnan látható, hogy a /20/ egyenletben a g_K , a /21/ egyenletben ($\theta < 1$ esetén) a g_A negatív előjellel szerepel. Így ha a konstans növekedési ütemet jelentő egyensúlyi helyzetből bármerre elmozdulunk, akkor minden erő az eredeti állapot visszaállítására irányában hat.

A legutóbbi modell kissé más alakú, mint az eddigiek. Ha azonban a /9/ és a /10/ egyenleteket összehasonlítjuk a /18/-cal és a /19/-cel, a különbségek korántsem tűnnek élesnek.¹⁵ Szembetűnő, hogy a /19/ technológiája valamivel összetettebb, mint a /10/-é. Utóbbiban a képzett munka szintje konstans, a tudás hozadéka pedig állandó, míg /19/-ben lehetővé tesszük H növekedését, bevonjuk az inputok közé a fizikai tőkét, de előzetesen nem szabjuk meg a tudás (és az összes többi tényező) hozadékát. Noha utólag a stabil egyensúlyi pálya feltétele oda vezet, hogy e hozadékot csökkenőnek gondoljuk.

E viszonylag körülhatárolható változások ugyanakkor egy-két fontos eltérést eredményeznek: az általánosított modellünkben a növekedést nem a (képzett) munkaerő szintje, hanem annak növekedési üteme befolyásolja.¹⁶ Ehhez nyilván szükséges volt megengednünk a munkaerő időbeli növekedését. A másik lényeges elem pedig a termelt tényezők (a tudás és a tőke) hozadékainak tisztázása volt. Az előbbi felelős azért, hogy a „szint” szerepét a növekedési ütem vette át, utóbbi pedig azért, hogy ilyen körülmények között is biztosítva legyen a stabil egyensúly létezése. Érdekes kérdés továbbá, hogy a fizikai tőke használata mennyire hangsúlyos a K+F-szektorban. A technológiai kutatások többségénél feltételezhető a jelentős tőkeigény, tehát κ értékét valószínűleg érdemes – /26/ figyelembe vételével – zérusnál nagyobbobbnak választani. A különféle tényezők, így a tőke szerepét a /24/ és a /25/ képletek segítségével vizsgálhatjuk. A tőke és a képzett munkaerő két módon is hozzájárul a növekedéshez. Egyrészt közvetlenül, hiszen e két input segítségével is termeljük a fogyasztási javakat, másrészt közvetve, a tudás állományának növelésén keresztül. Ha κ és μ értékeit nullaként rögzítjük, akkor megkapjuk a növekedés egyensúlyi ütemét abban a (kevésbé hihető) esetben, ha e két tényezőt a K+F-vállalatoknál elhanyagolhatónak gondoljuk. Ezek eredeti értékekből való kivonásával juthatunk el a közvetett hatásokhoz.

A /18/ speciális olyan értelemben, hogy a tudás a képzett munkát „terjeszti ki”, ezért /24/-nek és /25/-nek felírjuk az általános formáját is:

$$g_A = \underbrace{\frac{\mu(\alpha + \beta) + \kappa\alpha}{(1 - \theta)(\alpha + \beta) - \kappa\Psi}}_{\omega} g_H + \underbrace{\frac{\kappa\beta}{(1 - \theta)(\alpha + \beta) - \kappa\Psi}}_{\pi} g_L . \quad /27/$$

¹⁵ A megtakarítási ráta is állandósul mindkét modellben.

¹⁶ A Romer-modell, vagyis /8/-/10/ a mostani makromegközelítésben a következő rendszerrel analóg: $\dot{K}_t = sy_t$, $y_t = A_t^{\alpha+\beta} [(1 - a_H)H]^{\alpha} L^{\beta} K_t^{1-\alpha-\beta}$, $\dot{A}_t = \delta a_H H A_t$. Ez tehát /11/, /18/, /19/ a $\kappa=0$, $\theta=1$, $\mu=1$ esetben. Az iménti levezetést alkalmazva beláthatjuk, hogy egyensúlyban $g_y = g_A = \delta a_H H = \delta H_3$, vagyis visszakaptuk a képzett munka szintjétől való függést. Természetesen kihasználtuk a Romer-modell azon feltevését, hogy a munkaerő minden típusa időben állandó. H növekedése esetén nem kaphatnánk stabil egyensúlyt, mivel a tudás nem csökkenő hozadékú. A figyelmesebb olvasó azt is észreveheti, hogy a tudás most nem csak H -ra nézve munkakiterjesztő, ami azonban nem befolyásolja a következtetéseket.

$$g_y = \frac{\alpha + \Psi\omega}{\alpha + \beta} g_H + \frac{\beta + \Psi\pi}{\alpha + \beta} g_L. \quad /28/$$

Ψ helyére mindig annak a változónak a /18/-ban szereplő kitevőjét kell helyettesíteni, amelyekre nézve a tudás kiterjesztő. Innen kiolvasható, hogy akkor lesz erőteljes a gazdasági növekedés, ha a tudás azt a termelési tényezőt bővíti (leginkább), amelyiket a legintenzívebben használja a végső outputot előállító ágazat. Első látásra furcsa lehet /24/-nél, illetve /27/-nél, hogy a képzetlen munka is helyet kap a képletben. Habár ez a tényező nem vesz részt közvetlenül a tudástermelésben, a tőkefelhalmozás által közvetve mégis befolyásolja azt. Több képzetlen munkával ugyanis több hagyományos jószágot gyártunk, ami egyben nagyobb jövedelmet is jelent. Ebből pedig többet takarít(hat)unk meg. Mivel a K+F-szektor fizikai tőkét is használ, a beruházással alakított megtakarítások itt szintén pozitívan hatnak. /27/ g_H együtthatójának (ω) számlálója is kettébontható a tőkeállományon keresztüli ($\kappa\alpha$) és a közvetlen hatásra ($\mu(\alpha+\beta)$). Ha a nevező zérusnál nagyobb értékeit fogadjuk csak el és ezt a kitételel a /26/-tal összeegyeztetjük, látható, hogy ez esetben az egyensúlyi feltételről beszélünk. A Romer-modellel ellentétben azonban a GDP itt nem a tudással azonos ütemben növekszik: a tudás által nem bővített és a tudást közvetlenül nem bővítő input is szerepet kap.

Érdeemes arról is említést tenni, hogy – az általánosabb tanulságok reményén túl – miért bővítettük az eredeti modellt a képzett munkaerővel vagy a humán tőkével. Az egynemű munka – amit Romer a népességgel rokon értelemben használ – alkalmazása oda vezet, hogy egyensúlyban a népesség növekedése határozza meg a növekedési rátát, pontosabban az egy főre jutó GDP-t. Romer úgy érvel, hogy az A változót a világon mindenki számára rendelkezésre álló tudásállományként értelmezhetjük. Ebben az esetben valamennyire elfogadható az az okfejtés, hogy ha a világon jobban nő a népesség, akkor több ember áll rendelkezésre a kutatás számára, és nagyobb eséllyel születnek új eredmények. Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy ha hosszú távon a népesség számát, akkor a világ legnépesebb vidékein miért olyan alacsony az egy főre jutó GDP. Ezen kívül – visszautalva a Paul Romer-féle mikrostruktúrára – ha a tudás állománya az egész világon elérhető (másképpen: nem kizárható), akkor mi fogja ösztönözni a K+F-et végző vállalatokat arra, hogy költségekbe verjék magukat az innovációk reményében. Való igaz, e kérdések megválaszolására nem megoldás, hogy bevonunk egy új változót és elnevezzük humán tőkének, majd hozzárendelünk egy exogén növekedési pályát.¹⁷ Ez – többek között – ugyanabból a szempontból aggályos, mint amiért a Solow-modell is az volt a technológiával kapcsolatban: ha a technológiának kulcsszerepe van, akkor miért a legfontosabb tényezőt hagyjuk magyarázat nélkül, azaz tekintjük exogénnek? Az imént vázolt modellek egyebek mellett arra

¹⁷ Mégis kényelmesebb humán tőkére gondolni népesség helyett.

hívják fel a figyelmet, hogy a kutatás során használt erőforrások alapvető jelentőségűek. És, még ha az általánosított modell bővítette is a szóban forgó inputok halmazát, az nehezen elképzelhető, hogy a humán tőke kimaradjon e sorból.

A gyakorlat azonban azt sugallja, hogy nem a kutatási ágazat technológiájának minél árnyaltabb ismerete fog a növekedés összes kulcskérdésének megértéséhez vezetni. Bár a képzett munka K+F-beli szerepe nem vitatható, mégsem érvelhetünk úgy, hogy a szegény országokban nem áll rendelkezésre a tudás előállításához szükséges input, és ezért képtelenek kutatni, vagyis növekedni. Ettől még ugyanis ott van a másolás lehetősége. Nem valószínű, hogy a fejlett termelési technikát nagyon hosszú ideig el lehet titkolni a fejletlenebb országok vállalatai előtt. Évekig minden biztonnal igen, azonban nem lehet ezzel magyarázni az évtizedes (egy-egy helyeken talán évszázados) lemaradásokat. Ha ez lenne a fő mozgatórugó, akkor a fejletlenebb régiók némi lemaradással követnék a fejletteket. Csupán azt az időszakot kellene „kibőjtölniük”, amíg az új tudás közjósággá nem válik. Ráadásul, még ha a szabadalmi jog segítségével az innovációk széles körű megismerését ki is lehetne zárni, a szabadalmakat birtokló fejlett világbeli cégeknek lehetőségük lenne a fejlődő országokban befektetni. Az ottani alacsonyabb költségek például a magasabb kockázat mellett is elegendő ösztönzést jelenthetnek (Romer [1996]). Mindezek dacára a valóságban konzerválódó különbségeket, helyenként leszakadást látunk, így arra kell gondolnunk, hogy nem az elérhető tudás hiányzik, hanem annak képessége, hogy azt felhasználják.

2. A humán tőke szerepe

Mindenekelőtt elevenítsük fel Paul Romer gondolatait. A humán tőke egy nagyon fontos jellemzője miatt nem ítéhető meg a társadalomban felhalmozott tudással azonosan: az előbbi versengő jószág (és így kizárható is), míg az utóbbi nem versengő, és legfeljebb részlegesen kizárható. A vizsgálat során a téma minden biztonnal legismertebb modelljéből indulunk ki, amelyet Mankiw, Romer és Weil [1990] dolgozott ki. A cél ezúttal a világban tapasztalható jövedelmi különbségek megértése. Erre már mindannyian ismerünk egy próbálkozást, nevezetesen a Solow-modellt. A Solow-modell egyik fontos tanulsága viszont éppen az, hogy a megtakarítási hajlandóság eltérései nem tehetők felelőssé az empirikusan megfigyelt különbségekért. Másképpen: a megtakarítási ráta változtatása nem módosítja alapvetően az egy főre jutó GDP egyensúlyi szintjét. Mankiw, Romer és Weil (a továbbiakban MRW) modellje is Solow „köpenyéből bújt elő”. Az egyetlen fontos különbség, hogy náluk nemcsak fizikai, hanem humán tőke formájában is lehető-

ség van a felhalmozásra. A feltételezések, illetve különféle becslések szerint e két termelési tényező együttes részesedése az összes jövedelemből meglehetősen nagy, 75 százalék körüli. Ebből adódóan – mint azt látni fogjuk – az egyensúlyi egy főre jutó kibocsátás is érzékenyen reagál a megtakarítási hajlandóság változására. Ezzel szemben Solownál a termelt termelési tényezők részesedése (nevezzük alfának) csak nagyjából egyharmad. A solowi egyensúlyban az egy főre jutó GDP megtakarítási arányra vonatkozó rugalmassága $\alpha/(1-\alpha)$, ami túl kicsi ahhoz, hogy a feltett kérdésünket kielégítően megválaszolja. MRW kibővített Solow-modelljében e rugalmasság lényegesen nagyobbak adódik.

E dolgozatban nem az MRW-modellt közöljük, hanem annak egy módosított változatát. A leglényegesebb elem (feltevés) az a makroszintű termelési függvény, melynek outputjaként humán tőke áll elő.

A fogyasztási javak termelése a már ismert Cobb–Douglas-technológia szerint zajlik:

$$Y_t = [(1 - a_K) K_t]^\alpha [(1 - a_H) H_t]^\beta [A_t L_t]^{1-\alpha-\beta}. \quad /29/$$

A jelölések azonosak a korábban megszokottakkal: Y_t a kibocsátás, K_t a fizikai tőkét, H_t a humán tőkét, A_t a technológia színvonalát, L_t a munkaerő létszámát, $1-a_K$ az összes fizikai tőke fogyasztási javak termeléséhez felhasznált arányát, $1-a_H$ pedig a humán tőke ugyanitt alkalmazott hányadát jelenti. A Solow-modellhez hasonlóan a változókat mindvégig az egy hatékony munkaegységre jutó (intenzív) formára alakítjuk. A hatékony munkaegységek száma $A_t L_t$, így az átalakított változók $y_t = Y_t/A_t L_t$, $k_t = K_t/A_t L_t$, $h_t = H_t/A_t L_t$.

A humán tőke felhalmozását illetően nem követjük a MRW által kijelölt utat.¹⁸ A humán tőkét egy külön ágazat (mondjuk a tág értelemben vett oktatási ágazat) állítja elő, a fizikai javak termelésétől potenciálisan eltérő technológiával. Ez utóbbi fontosságára hívja fel a figyelmet például Lucas [1988] is. A humántőke-ágazat használja fel az összes rendelkezésre álló fizikai és humán tőke egy meghatározott részét (a_K és a_H).¹⁹ A skáláhozadékra egyelőre nem teszünk kikötést.

$$\dot{H}_t = [a_K K_t]^k [a_H H_t]^y [A_t L_t]^0. \quad /30/$$

¹⁸ Az MRW-modell a következő alakban írható fel: $Y_t = K_t^\alpha H_t^\beta [A_t L_t]^{1-\alpha-\beta}$, $\dot{K}_t = s_K Y_t$, $\dot{H}_t = s_H Y_t$. Itt tehát nem különféle erőforrásokat osztunk szét az egyes felhasználási lehetőségek között, hanem a humántőke-beruházás a folyó output egy részét jelentő megtakarításból származik (s_K és s_H a fizikai, illetve a humán tőkére vonatkozó megtakarítási ráta). A két tőkejóságot így ugyanaz a technológia termeli.

¹⁹ Modell egyszerűsítése miatt nem adunk meg a hatékony munkaegységekre nézve felosztást. Emiatt azonban nem elemezhetők a képzetlen munka ágazatok közötti elosztásának hatásai, ami úgy hat, mintha a harmadik erőforrás nem lenne kizárható.

A technológia és az egyszerű munka időbeli alakulásának vizsgálata ezúttal nem célunk, így mindkét változó növekedési rátája a feltevés szerint konstans:

$$\dot{L}_t/L_t = n, \quad \dot{A}_t/A_t = g.$$

/30/-at intenzív formába írva:

$$\begin{aligned} \dot{h}_t &= \left(\frac{\dot{H}_t}{A_t L_t} \right) = \frac{\dot{H}_t}{A_t L_t} - \frac{H_t}{(A_t L_t)^2} (A_t \dot{L}_t + L_t \dot{A}_t) = \\ &= \frac{[a_K K_t]^k [a_H H_t]^\gamma [A_t L_t]^\omega}{A_t L_t} - \frac{H_t}{A_t L_t} \left(\frac{\dot{L}_t}{L_t} + \frac{\dot{A}_t}{A_t} \right) = \quad /31/ \\ &= [a_K k_t]^k [a_H h_t]^\gamma [A_t L_t]^{k+\gamma+\omega-1} - h_t (n+g). \end{aligned}$$

A beruházások mértéke egyenlő az összes megtakarítással. Ha a megtakarítási rátát (s) továbbra is állandónak tartjuk, a tőkeállomány növekménye:

$$\dot{K}_t = s Y_t.$$

A humán tőkéhez hasonlóan most már megadhatjuk az egy hatékony munkaegységre jutó tőke változását is:

$$\begin{aligned} \dot{k}_t &= \left(\frac{\dot{K}_t}{A_t L_t} \right) = \frac{\dot{K}_t}{A_t L_t} - \frac{K_t}{(A_t L_t)^2} (A_t \dot{L}_t + L_t \dot{A}_t) = \\ &= \frac{s [(1-a_K) K_t]^\alpha [(1-a_H) H_t]^\beta [A_t L_t]^{1-\alpha-\beta}}{A_t L_t} - \frac{K_t}{A_t L_t} \left(\frac{\dot{L}_t}{L_t} + \frac{\dot{A}_t}{A_t} \right) = \quad /32/ \\ &= s (1-a_K)^\alpha k_t^\alpha (1-a_H)^\beta h_t^\beta - k_t (n+g). \end{aligned}$$

Hosszú távú egyensúlyban k növekedése zérus, amiből

$$s (1-a_K)^\alpha k^\alpha (1-a_H)^\beta h^\beta = k (n+g). \quad /33/$$

/33/-at k -ra kifejezve:

$$k = \left[\frac{s (1-a_K)^\alpha (1-a_H)^\beta}{n+g} \right] h^{\frac{\beta}{1-\alpha}}. \quad /34/$$

Hasonlóan a humán tőkére:

$$[a_K k]^\kappa [a_H h]^\gamma [A_t L_t]^{\kappa+\gamma+\omega-1} = h(n+g), \quad /35/$$

$$k = \frac{1}{a_K} \left[\frac{n+g}{a_H^\gamma (AL)^{\kappa+\gamma+\omega-1}} \right]^{\frac{1}{\kappa}} h^{\frac{1-\gamma}{\kappa}} = \frac{1}{a_K} \left[\frac{n+g}{a_H^\gamma} \right]^{\frac{1}{\kappa}} h^{\frac{1-\gamma}{\kappa}}. \quad /36/$$

/36/-ből látható, hogy a $\dot{h} = 0$ görbe mentén $\dot{k}$ nem lesz 0, mivel k függ AL -től, ami feltevés szerint folyton nő. Ezt a problémát a $\kappa+\gamma+\omega = 1$ feltevés oldhatja meg. A rendszer egyensúlya tehát akkor biztosítható, ha a humán tőke termelésében is érvényesül az állandó hozadék. Mivel $1-\alpha > \beta$ és $1-\gamma > \kappa$, ezért /34/ konkáv, /36/ pedig konvex. A két, origóból induló görbe tehát metszi egymást, vagyis létezik az egyensúly. A rendszer megoldása ráadásul stabil, hiszen ha bármelyik változót egy kicsit kimosztjuk az egyensúlyi helyzetéből, minden erő azon „dolgozik”, hogy oda visszatérítse. (k , illetve h egyensúlyi megoldásnál kisebb értékeire $\dot{k}$, illetve $\dot{h}$ pozitív, nagyobb értékeire negatív.)

Könnyítést jelent, ha összefüggéseinket logaritmizálással lineárisá alakítjuk. A /33/ és /35/ egyenletek segítségével meghatározható k és h logaritmusainak egyensúlyi értéke:

$$\begin{aligned} \ln k = & \frac{1-\gamma}{\Psi} \ln s + \frac{\alpha(1-\gamma)}{\Psi} \ln(1-a_K) + \frac{\beta\kappa}{\Psi} \ln a_K + \frac{\beta(1-\gamma)}{\Psi} \ln(1-a_H) + \\ & + \frac{\beta\gamma}{\Psi} \ln a_H - \frac{1+\beta-\gamma}{\Psi} \ln(n+g). \end{aligned} \quad /37/$$

$$\begin{aligned} \ln h = & \frac{\kappa}{\Psi} \ln s + \frac{\alpha\kappa}{\Psi} \ln(1-a_K) + \frac{\kappa(1-\alpha)}{\Psi} \ln a_K + \frac{\beta\kappa}{\Psi} \ln(1-a_H) + \\ & + \frac{\gamma(1-\alpha)}{\Psi} \ln a_H - \frac{\Psi + \kappa(1+\beta-\gamma)}{(1-\gamma)\Psi} \ln(n+g). \end{aligned} \quad /38/$$

A nevezőkben látható Ψ értéke $(1-\gamma)(1-\alpha)-\beta\kappa$. Az egyensúlyi GDP a termelési függvény, illetve a /37/ és a /38/ bevonásával adódik:²⁰

²⁰ Mivel egyensúlyban k és h állandó, a két változó definíciójából $K = \text{konstans} \times AL$, $H = \text{konstans} \times AL$. Ezeket a termelési függvénybe helyettesítve látható, hogy egyensúlyban Y és AL is azonos ütemben változik. Így az intenzív alakú termelési függvényt használhatjuk: $y = (1-a_K)^\alpha k^\alpha (1-a_H)^\beta h^\beta$.

$$\begin{aligned} \ln y = & \left(\frac{1-\gamma}{\psi} - 1 \right) \ln s + \frac{\alpha(1-\gamma)}{\psi} \ln(1-a_K) + \frac{\beta\kappa}{\psi} \ln a_K + \frac{\beta(1-\gamma)}{\psi} \ln(1-a_H) + \\ & + \frac{\beta\gamma}{\psi} \ln a_H - \left(\frac{\gamma(\gamma-\beta-2)+\beta+1}{(1-\gamma)\psi} - 1 \right) \ln(n+g). \end{aligned} \quad /39/$$

A paraméterek „hihető” értékei mellett az egyensúlyi kibocsátás a megtakarítási hajlandóság emelkedésével természetesen növekszik. A különféle erőforrások arányát jelző paraméterek hatása azonban kevésbé egyértelmű. Ugyanis, ha egy versengő erőforrást felhasználunk az egyik termelési folyamat során, akkor hiányozni fog a másikonál. Az allokáció akkor optimális, ha biztosítja a kibocsátás (illetve $\ln y$) maximális értékét. A maximalizálási feladat a_K -ra és a_H -ra nézve az alábbi optimális értékeket adja:

$$\max_{a_K} \ln y \rightarrow a_K = \frac{\beta\kappa}{(1-\gamma)\alpha + \beta\kappa}; \quad \max_{a_H} \ln y \rightarrow a_H = \gamma. \quad /40/$$

a_K és a_H optimális értékei tehát megdöbbentően nagyok. A humán tőke szerepe a humán tőke előállításában valószínűleg igen jelentős, így semmiképp sem vagyunk óvatlanok, ha γ értékét 1/2 fölé helyezzük. Ekkor viszont – a modell szerint – abban az esetben leszünk hosszú távon a leggazdagabbak, ha az összes humán tőke több mint felét ebben az ágazatban használjuk fel. Életszerű paraméterek mellett a_K -ra is nagyon könnyen kaphatunk 1/3 körüli értéket. Természetesen nem egy ilyen egyszerű elmélettől kell azt várnunk, hogy pontos arányokat mutasson ki az inputok helyes elosztására vonatkozóan. Viszont felmerül a kérdés, hogy a jelenleg megfigyelhető allokáció mellett – ami a modellhez képest nyilván a humán tőke alulértékelését jelenti – nem fecsérelünk-e el jelentős növekedési tartalékokat. Erre akkor is gondolhatunk, ha figyelembe vesszük, hogy a humán tőke felhalmozása sokkal szélesebb keretekben folyik, mint az oktatási rendszer. Nem arról van tehát szó, hogy el kell kezdeni tömegesen iskolát építeni vagy a képzett emberek sokaságát tanárként alkalmazni. (Már csak azért sem, mert a túlzottan nagy befektetés is növekedésgátló, hiszen elvonja az inputokat a fizikai jóságok előállításától). Minden olyan tevékenység, ami a termelésben felhasznált munkaerő képzettségét, rátermettségét bővíti, beleértendő az adott ágazatba. Viszont ezzel rá is világítottunk a modell egyik jelentős gyengeségére: a képzettség és rátermettség szintjének növelése a társadalom számos szereplőjének bevonásával folyik, igencsak bonyolult, kevésbé megfogható csatornákon keresztül. Könnyen lehet, hogy a makroszinten kényelmesen kezelhető humán-tőke-ágazat nem megfelelő megoldás. A téma mélyebb megértéséhez, illetve a pontosabb következtetésekhez e mikroösszefüggések elemzésére is szükség lehet.

Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy a technológiai paraméter különbségeivel most nem foglalkoztunk. Ha az A változó a világszerte elérhető tudást jelöli, akkor annak értéke az összehasonlított országokban azonos. Feltehető továbbá, hogy az országok külön-külön csekély mértékben befolyásolják az A nagyságát, tehát A nem függ számottevően a_K -tól és a_H -tól. Ezt szem előtt tartva maximalizáltuk az egy hatékonysági egységre jutó jövedelmet, összesen az egy főre jutó jövedelemmel. A technológia fontosságát a K+F-modellek már hangsúlyozták: ha országonként folyamatosan eltérő az elérhető tudás szintje, akkor a jövedelmi különbségek is nagyok lesznek.

A modell elé kitűzött feladat mindenesetre az volt, hogy magyarázatot kínáljon a jövedelmi különbségek létrejöttére. A kvantitatív eredményekhez a /39/ egyenletet szükséges konkretizálni. Ezt két paraméterhalmazzal tesszük meg. Az elsőben $\alpha=0,35$; $\beta=0,4$; $\gamma=0,8$; $\kappa=0,1$; míg a másodikban $\alpha=0,35$; $\beta=0,4$; $\gamma=0,4$; $\kappa=0,35$. A fizikai jószágok termelési függvényének kitevői mindkét esetben megegyeznek azzal, amit MRW reálisnak gondolt. A humántőke-ágazatnál az első esetben kiemelt jelentőséget tulajdonítunk a humán tőkének és viszonylag kicsit a fizikai tőkének. A második esetben a két ágazat technológiáját megegyezőnek tételezzük fel, ami összhangban van az eredeti MRW-moddal. Ezeket a /39/-be helyettesítve a következőket kapjuk:

$$\ln y = 1,22 \ln s + 0,78 \ln(1 - a_K) + 0,44 \ln a_K + 0,89 \ln(1 - a_H) + 3,55 \ln a_H - 5,66 \ln(n + g). \quad /41/$$

$$\ln y = 1,4 \ln s + 0,84 \ln(1 - a_K) + 0,56 \ln a_K + 0,96 \ln(1 - a_H) + 0,64 \ln a_H - 2,8 \ln(n + g). \quad /42/$$

A táblázat megfelelő oszlopaiban feltüntettük, hogy a különböző elosztási paraméterek módosítására hogyan reagál az egy hatékonysági egységre jutó kibocsátás. Az 1-es indexszel jelölt ország kétszer akkora megtakarítási rátát tudhat magáénak, mint a 2-es indexű. Ezen kívül az 1-es országban az a_K és az a_H éppen optimális értékű, míg a 2-es országban csak ennek a fele. Az ebből adódó GDP-beli különbségek jelentősek: az első esetben a változások majdnem tizenkétszeres, a másodikban közel négyszeres eltérést eredményeznek. Az első variációban a humán tőke minden területen messze a legnagyobb hozadékú input, ennek megfelelően annak különböző allokációja önmagában négy és félszeres szakadékot von maga után. Ha a feltételezett eltérések nem kétszeresek, hanem nagyobbak, akkor az indukált GDP/fő-beli differencia lényegesen (exponenciálisan) nagyobb. (Például az $s_1/s_2=5$, $a_{H1}/a_{H2}=8$, $a_{K1}/a_{K2}=3,6$ esetben $y_1/y_2=4024$). Azt, hogy mégsem hozhatunk fel példaként olyan beállításokat, melyek több százszoros egy főre jutó GDP-arányt adnak eredményül, a

határtermékek vizsgálata indokolja. A tőke határterméke /29/ K -szerinti deriváltja. Ha ennek intenzív alakjába helyettesítjük a /37/-et és a /38/-at, a következőt kapjuk:

$$MPK = \alpha(1 - a_K)^\alpha k^{\alpha-1} (1 - a_H)^\beta h^\beta = \alpha(n + g)/s.$$

Hasonlóan járunk el a humán tőke határtermékénél:

$$\begin{aligned} MPH &= \beta(1 - a_K)^\alpha k^\alpha (1 - a_H)^\beta h^{\beta-1} \\ \ln MPH &= \frac{(\beta - 1)\kappa + \alpha(1 - \gamma)}{\psi} \ln s + \frac{\alpha(1 - \gamma - \kappa)}{\psi} \ln(1 - a_K) + \frac{\kappa(\alpha + \beta - 1)}{\psi} \ln a_K + \\ &+ \frac{\beta(1 - \gamma - \kappa)}{\psi} \ln(1 - a_H) + \frac{\gamma(\alpha + \beta - 1)}{\psi} \ln a_H - \\ &- \frac{[\alpha(1 - \gamma) + \kappa(\beta - 1)](1 + \beta - \gamma) + (\beta - 1)\psi}{(1 - \gamma)\psi} \ln(n + g). \end{aligned}$$

Az előbb említett beállítások okozta különbségek a két képzeletbeli ország fizikai és humán tőkéjének határtermékei között szintén nem mondhatók csekélynek. (Lásd a táblázatot.) Az első esetben például hét-nyolcszoros a differencia a humán tőke határtermékeiben, ami bár nem éri el az egy főre jutó GDP-nél megfigyelt közel tizenkétszörös arányt, mégis nagyon magas.

Az erőforrás-allokáció különbségeinek hatásai

Megnevezés	Eset: $\alpha = 0,35; \beta = 0,4; \gamma = 0,8; \kappa = 0,1$.			Eset: $\alpha = 0,35; \beta = 0,4; \gamma = 0,4; \kappa = 0,35$.		
	y_1/y_2	MPK_1/MPK_2	MPH_1/MPH_2	y_1/y_2	MPK_1/MPK_2	MPH_1/MPH_2
$s_1=2s_2$	2,34	0,5	1,1	2,64	0,5	1
$a_{K1}=opt=2a_{K2}$	1,1	1	0,76	1,2	1	0,71
$a_{H1}=opt=2a_{H2}$	4,5	1	0,15	1,17	1	0,68
Összesen	11,6	0,5	0,13	3,7	0,5	0,48

Forrás: Saját számítás.

A világban a tizenkétszeresnél nagyobb eltérés nem szokatlan. Nehezen elképzelhető viszont, hogy hosszú távon fenntarthatók lennének az ezzel járó, nagyságrendileg tízszeres határtermékbeli eltérések. MRW úgy érvel, hogy a gazdaság vagy a politikai rendszer nem megfelelő működése az elmaradott országokban nem teszi lehetővé az ilyen jellegű profitlehetőségek lefölözését. Ha a befektetéssel járó kockázat

extrém mértékű, mert például nincs biztosítva a tulajdon védelme, akkor nem fognak a befektetők az országba özönlenni. De ismerünk olyan országokat is, ahol bár a befektetők védelme biztosított, mégis nagy a szegénység. Ezen kívül itt nemcsak a megtakarítások elégtelenségéről van szó. A módosított modell szerint ugyanis a meglévő erőforrások hatékonyabb elosztása is gazdagodáshoz vezet. Ez vélhetően a legtöbb esetben azt jelenti, hogy a képzés területére kellene több inputot irányítani. Azonban az, hogy ez mégsem történik meg, nem feltétlenül a modell hibája. Számos empirikus tanulmány igazolja, hogy a humán tőke²¹ változója az egy főre jutó GDP-k országok közötti varianciájának igen nagy hányadát képes magyarázni (erről lásd például *Hanushek és Woessmann* [2009] kimerítő tanulmányát). Tehát minden bizonnyal nem arról van szó, hogy a humán tőke jelentősége a valóságban csekély. Ennek ellenére lehet, hogy a modell téves abban a tekintetben, hogy az extra profitlehetőségeket túlzottan nagyra láttatja. De az is elképzelhető, hogy e lehetőségek valóban kiemelkedők, ez esetben viszont kihasználatlanságuk okai további vizsgálatot igényelnek.²²

*

Összességében elmondhatjuk, hogy a tárgyalt két modell típus érdemben segíti a növekedés lényeges szempontjainak megértését. A dolgozatban először egy általánosított endogén növekedési modell szereplőit és azok problémáit mutattuk be. Az alapmodelleket ezután az általános modell verzióiként ábrázoltuk, mely lehetőséget nyújtott a növekedéssel kapcsolatos tanulságok feltárására. Láthattuk, hogy a kutatás-fejlesztési ágazatban használható erőforrások bővülése hosszú távon kulcsszerepet játszik abban, hogy milyen szintű gazdagság érhető el. A humán tőke tárgyalásakor Mankiw, Romer és Weil ismert művének keretein belül kissé alternatív módon kezeltük a humán tőke termelődését. Kiderült, hogy hosszú távú leszakadást is előidézhet, ha nem megfelelően osztjuk szét a termelési tényezőket a humán tőke és a

²¹ Illetve az annak proxijaként használt változók. Korábban ez rendszerint az iskolázottsági szint volt, újabban inkább az erre irányuló nemzetközi felmérések (például PISA) eredményei.

²² Ha megengedjük az A változók országok közötti különbözőségét, az megoldhatja a problémát. /39/ alap-

ján az 1. és 2. országban az egy főre jutó GDP-k aránya: $\frac{Y_1/L_1}{Y_2/L_2} = \exp[(g_1 - g_2)t] \left(\frac{n_1 + g_1}{n_2 + g_2} \right)^{-Z}$, ahol

$Z = \left(\frac{\gamma(\gamma - \beta - 2) + \beta + 1}{(1 - \gamma)\psi} - 1 \right) > 0$. A t az időt jelöli. Vagyis eltérő növekedési ütemek esetén a jövedelmi olló

folyamatosan nyílik. Ugyanakkor a határtermékek most a gazdagabb országban lesznek nagyobbak:

$\frac{MPK_1}{MPK_2} = \frac{n_1 + g_1}{n_2 + g_2}$, és $\frac{MPH_1}{MPH_2} = \left(\frac{n_1 + g_1}{n_2 + g_2} \right)^\Gamma$, ahol $\Gamma = - \frac{[\alpha(1 - \gamma) + \kappa(\beta - 1)](1 + \beta - \gamma) + (\beta - 1)\psi}{(1 - \gamma)\psi} > 0$. Ha tehát

valamely oknál fogva az erőforrásokkal rosszbabul gazdálkodó országban a kort jellemző technológia nem használható fel, akkor hasonló határtermékek mellett a jövedelmi különbségek óriásiak lesznek.

hagyományos jóságok termelése között (jellemzően alulértékelve ezzel az előbbi ágazatot).

A teljes levezetéseket csak a legegyszerűbb változatoknál közöltük, így a dolgozat nem tartalmaz olyan bonyolult módszertani elemeket, melyekkel a növekedési irodalomban gyakran találkozhatunk. Ez remélhetőleg elősegíti az intuitív tartalom könnyebb megértését. Természetesen nem lehetett célunk a hivatkozott források kiváltása, de tanulmányunk eléri célját, ha az Olvasó ennek segítségével könnyebben lát neki a tudás és a növekedés kapcsolatát taglaló irodalom feldolgozásának.

Függelék

A fogyasztó maximalizálja az életpálya hasznosságát, figyelembe véve a költségvetési korlátját:

$$\max \int_0^{\infty} e^{-\Omega t} \frac{C_t^{1-\sigma} - 1}{1-\sigma} dt, \quad C_t + \dot{b}_t = y_t + rb_t .$$

A korlátban b a fogyasztó pénzügyi vagyonát jelöli, y a jövedelmét, C a fogyasztását, r pedig a kamatlábat. A feladathoz tartozó Hamilton-függvény:

$$H_t = e^{-\Omega t} \frac{C_t^{1-\sigma} - 1}{1-\sigma} + \lambda_t (y_t + rb_t - C_t)$$

Az első rendű feltételek:

$$e^{-\Omega t} C_t^{-\sigma} = \lambda_t, \quad -\dot{\lambda}_t = r\lambda_t .$$

Az első egyenlet logaritmizálása, majd idő szerinti deriválása után, a második feltételt az elsőbe helyettesítve, a fogyasztást megadó szabály:

$$\dot{C}_t = \frac{r - \Omega}{\sigma} C_t .$$

A modell megoldásában a pénzügyi vagyon azonos a tőkebefektetéssel, így a költségvetési korlát:

$$\dot{K}_t = y_t - C_t .$$

K -val való osztás után a bal oldal az egyensúlyi állapotban definíció szerint konstans:

$$\frac{\dot{K}_t}{K_t} = \frac{y_t - C_t}{K_t} = konst.$$

Vegyük mindkét oldal logaritmusát:

$$\ln konst. = \ln s_t - \ln K_t.$$

Itt s a megtakarításokat jelenti. Az idő szerinti deriválás után:

$$\frac{\dot{s}_t}{s_t} = \frac{\dot{K}_t}{K_t}.$$

A modellben (egyensúlyban) a tőkeállomány a jövedelemmel azonos ütemben változik, tehát a megtakarítási arány állandósul.

Irodalom

- AGHION, P. – HOWITT, P. [1992]: A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*. 60. évf. 2. sz. 323–351. old.
- CAHUC, P. – ZYLBERBERG, A. [2004]: *Labor Economics*. MIT Press. Egyesült Államok, Cambridge.
- HANUSHEK, E. A. – WOESSMANN, L. [2009]: *Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Causation*. NBER Working Paper. No. 14633. Egyesült Államok, Cambridge.
- LUCAS, R. E. [1988]: On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*. 22. évf. 1. sz. 3–42. old.
- MANKIW, N. G. – ROMER, D. – WEIL, D. N. [1990]: *A Contribution to the Empirics of Economic Growth*. NBER Working Paper. No. 3541. Egyesült Államok, Cambridge.
- ROMER, D. [1996]: *Advanced Macroeconomics*. McGraw-Hill. New York.
- ROMER, P. M. [1989]: *Endogenous Technological Change*. NBER Working Paper. No. 3210. Egyesült Államok, Cambridge.
- SOLOW, R. M. [1957]: Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*. 39. évf. 3. sz. 312–320. old.

Summary

In this paper we would like to introduce some benchmark models of the endogenous growth and human capital literature. Our aim is to recommend a relatively easy-to-understand paper for those economists who are interested in the growth theory, but do not want to start with hardcore

papers. In the first chapter we show the actors and problems of a typical endogenous growth model. Afterward we introduce some well-known models as special cases of the initial problem. The main conclusions would not be a surprise for those who proficient in this topic: the technology used by the Research & Development (R&D) sector strongly influences the long term growth potential of the economy. At the end, by the help of a modified version of the *Mankiw–Romer–Weil*-model, we show the negative consequences of the inappropriate allocation of human capital and other resources. Our final conclusion is that the low level of R&D and devaluation of human capital may lead to permanent shrinkage of economic growth.

Szöllősiné Szép Adrienn,
a KSH szakmai tanácsadója
E-mail: Adrienn.Szep@ksh.hu

A biztosítási szolgáltatások elszámolása a magyar nemzeti számlákban

A biztosítás alap gondolata a szolidaritáson alapuló közös kockázatviselés, azaz a jövő bizonytalanságai ellen az emberek összefogással való védekezése. A kockázatok felismerése, a bekövetkező káresemények kezelése, a veszteség lehetőség szerinti csökkentése az egyének és a gazdaság szereplőinek egyaránt fontos érdeke. Ezért a hasonló kockázatok által fenyegetett személyek és gazdasági egységek a biztosítás keretében egy kollektív tartalékolási rendszeren keresztül egyéni kockázatukat csökkentik azzal, hogy azt a veszélyközösség egészére hárítják.

A biztosítás gazdasági szerepe jelentős, mivel a gazdálkodás menetét egyenletesebbé, kockázatmentessé teszi, a biztosítási alapokba nagy pénzüsségeket gyűjt össze, amelyek többnyire hosszabb időre forrásként állnak a gazdaság rendelkezésére. Az egyének szempontjából pedig fontos takarékosági forma, valamint a kormánynak is érdeke egy minél kiterjedtebb biztosítási rendszer működése, amely esetenként pótolja, kiegészíti a társadalombiztosítást, továbbá mentesítheti a költségvetést a súlyos elemi csapások miatt felmerülő költségek jelentős részétől. A biztosítók – gazdálkodási formájuktól és tevékenységük típusától függetlenül – a pénzügyi vállalatok körébe tartoznak, mivel pénzeszközöket gyűjtenek össze és közvetítenek. Az életbiztosítók és nyugdíjalapok pénzközvetítésben játszott szerepe nyilvánvaló: a kötvénytulajdonosok megtakarításait egy jövőbeni pénzügyi haszon megszerzése érdekében helyezik el a biztosítóknál. Ugyanakkor a nem életbiztosításokkal foglalkozó intézmények is jelentős tartalékokat képeznek az előre befizetett díjakból az esetlegesen bekövetkező káresemények fedezetéül. A nyugdíjalapokban és a biztosítási tartalékokban felhalmozódó tőke komoly szerepet játszik a világ tőkepiacain. Mindezeknek a nemzeti számlákban való megjelentetése a gazdaságstatisztika feladata. A tanulmány ezt a rendszert írja le magyarországi megvalósításában.

Magyarország nemzeti számláiban a biztosítások elszámolása az ENSZ statisztikai ajánlásai (System of National Accounts 1993 (CEC [1993]) és az Európai Unió előírásai (Nemzeti Számlák Európai Rendszere ESA 1995, a továbbiakban ESA95 (KSH [2002a]) figyelembe vételével történik.

1. A biztosítási szolgáltatások fogalma, helye a tevékenységek osztályozási rendszerében

A biztosítási szolgáltatás az a tevékenység, amely bizonyos kockázatoknak kitett szervezeti egységek részére biztosít pénzügyi védelmet előre meghatározott, esetleges események következményeivel szemben. Ez egyben a pénzközvetítés egyik formája is, ahol a biztosítottaktól összegyűjtött pénzeszközöket technikai tartalékot képező pénzügyi vagy egyéb eszközökbe fektetik a biztosítási kötvényekben meghatározott események előfordulásakor támasztható jövőbeli kárigények kielégítése céljából.

Gazdasági tevékenységüket tekintve a biztosítók mint statisztikai egységek olyan szakágazatba tartoznak, amelyet a főtevékenységük alapján állapítanak meg. Bár 2008. január 1-jén életbe lépett az új nomenklatúra (TEÁOR08), a nemzeti számlákban azonban még a TEÁOR03 szerinti szakágazati besorolást alkalmazzuk:

TEÁOR03	TEÁOR08
66.01 szakágazat: Életbiztosítás	65.11 szakágazat: Életbiztosítás
66.02 szakágazat: Csoportos nyugdíjbiztosítás	65.12 szakágazat: Nem életbiztosítás
66.03 szakágazat: Nem életbiztosítás	65.20 szakágazat: Viszontbiztosítás
	65.30 szakágazat: Nyugdíjalapok

Az élet- és nem életbiztosítással is foglalkozó, ún. kompozit biztosítók besorolását az általános elvek szerint a két üzletágban előállított hozzáadott érték aránya alapján kellene meghatározni. A gyakorlatban azonban ez a besorolás a díjbevétel megoszlása szerint történik, mert a hozzáadott érték alakulását nagymértékben befolyásolja a bekövetkezett károk és a viszontbiztosítás egyenlegének változása, ami azoknál a biztosítóknál, amelyek tevékenységében a két üzletág hozzáadott értékének aránya közel azonos, gyakori és felesleges átsorolásokat okozna. A nemzetközi biztosítási piacon léteznek kizárólag viszontbiztosítással foglalkozó társaságok is, Magyarországon azonban ilyen szakosított biztosítóintézetek nem működnek.

Az ESA rendszerében a szervezeti egységek a következő öt, egymást kölcsönösen kizáró gazdasági szektorba vannak besorolva: nem pénzügyi vállalatok (S.11), pénzügyi vállalatok (S.12), kormányzat (S.13), háztartások (S.14), háztartásokat segítő nonprofit intézmények (S.15). A biztosítással foglalkozó szervezeti egységek az S.12 Pénzügyi vállalatok szektor S.125 Biztosítók és nyugdíjpénztárak alszektorába tartoznak. Definíció szerint ez az alszektor „magában foglalja mindazokat a pénzügyi vállalatokat és kvázi vállalatokat, amelyek főtevékenysége a kockázatok megosztásának formájában megvalósuló pénzközvetítés”.

Ennek megfelelően ide kerülnek besorolásra a rezidens biztosító intézetek, a biztosító egyesületek, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak és a magánnyugdíjpénztárak.

A biztosítást kiegészítő (biztosítási ügynöki, kárbecslési, aktuáriusi, nyomozói) tevékenység együtt jár, szorosan összefügg ugyan a biztosítási ügyekkel, illetve a csoportos nyugdíjbiztosítással, de nem minősül pénzközvetítésnek. Ezért a biztosítást kiegészítő tevékenységet végzők egy külön alszektorba (S.124) kerülnek.

Gazdálkodási formájukat tekintve az S.125 alszektor igen heterogén. A biztosító intézetek részvénytársaságok, amelyek a részvényesek érdekeinek megfelelően haszonra törekednek, profitot (esetenként veszteséget) termelnek. A profit eloszlik a részvénytulajdonosok között. Hasonló érdekeltég jellemzi a biztosítást kiegészítő tevékenységet végző vállalkozásokat, amelyek jogi személyiségű (rt., kft.) vagy jogi személyiség nélküli (bt.) társas vállalkozási formában működnek. (A pénzügyi kiegészítő tevékenységet végző egyéni vállalkozások nem az S.125 alszektorba, hanem a háztartási szektorba tartoznak.)

A biztosító egyesületek, önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak és magánpénztárak jogi személyiségű nonprofit szervezetek. Az őket létrehozó szervezeti egységektől elkülönültek, döntési autonómiával, saját tőkével és kötelezettségekkel rendelkeznek, pénzügyi műveleteket saját nevükben végeznek. A kötvénytulajdonosok hasznára dolgoznak, a működési költségek levonása után megmaradó jövedelmük a matematikai tartalékokat növeli.

1.1. Adatforrások

A biztosítási tevékenység végzése – mint általában a pénzügyi szolgáltatásoké – szigorúan szabályozott, engedélyekhez kötött. A biztosítási vállalkozást az illetékes nemzeti hatóság – Magyarországon a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) – nyilvántartja és felügyeli. Ezek a gazdasági szervezetek kötelesek elkülönített és teljes körű nyilvántartásokat vezetni és a felügyeleti hatóságnak megfelelő részletezettségű, gyakoriságú adatszolgáltatásokat teljesíteni.

A biztosítási szolgáltatások makrostatisztikai Magyarországon – hasonlóan az EU országaihoz – döntően a felügyeletnek szolgáltatott adatokon alapulnak. A statisztikai lefedettség minden felügyelt intézményre kiterjed, így a 66-os ágazatra gyakorlatilag teljes körű. A biztosítók és nyugdíjpénztárak alszektora éves nemzeti számláinak kidolgozásához és a negyedévenkénti gyors tájékoztatók összeállításához a felügyeleti jelentésekből származó mérleg- és eredménykimutatás-adatok képezik az alapinformációt. Az éves és évközi beszámolók tartalmára vonatkozó előírások fokozatosan közelednek az EU számviteli szabályozásához, egyre inkább lehetővé téve ezáltal a felhasználással készített statisztikák nemzetközi követelményekhez igazítását is. Az adóbevallásokból olyan kiegészítő (például költségek költségnemenkénti megoszlására, az egyes jövedelemelosztási tételek részletesebb bontására vonatkozó) adatokat nyerhetünk a biztosító intézetekről, amelyeket a felügyeleti beszámolók nem tartalmaznak.

A KSH adatgyűjtései közül a munkaügyi statisztikának, a munkaerőköltség felvételeknek van szerepe, de felhasználjuk a központi költségvetési szervek, helyi önkormányzatok beszámolóinak egyes adatait is a biztosítási szolgáltatások elszámolásához.

1.2. A biztosítási szolgáltatás elszámolása a termelési számlában

A termelési számla forrásoldalán a biztosítási szolgáltatások kibocsátása (kódja P.1), felhasználási oldalán a folyó termelőfelhasználás (P.2), azaz a kibocsátás előállításához felhasznált anyagok és szolgáltatások összege szerepel. A számla egyenlege a biztosítók által az adott időszakban létrehozott hozzáadott érték (B.1g). A pénzközvetítői szolgáltatásoknak általában nincs explicit, közvetlenül meghatározható díja. Ezért e tevékenységek kibocsátását nem lehet egyszerűen a szolgáltatásért kapott ellenérték alapján meghatározni. A számbavétel közvetett módon, „konvenció szerint” meghatározott szabályok alapján történik. A számítás sémája a következő:

Tényleges megszolgált biztosítási díjak
+ biztosítási díjkiegészítések
– esedékes károk, juttatások
– a matematikai és a nyereségrészesedéssel összekapcsolt életbiztosítási tartalék változása.

A kapott eredményt kell a biztosítási szolgáltatás kibocsátásának tekinteni.

A másik oldalról, a biztosítási díjat befizetők oldaláról nézve ennek az összegnek a kötvénytulajdonosokra jutó része, vagyis az a rész, amit az adott időszakban mint a biztosító szolgáltatását igénybe vettek, különböző módon jelenik meg a felhasználási oldalon. Az elszámolás történhet egyrészt folyó termelőfelhasználásként (a vállalati, a kormányzati, a nonprofit szektorba tartozók és a háztartási szektor termelési tevékenysége esetében), másrészt végső fogyasztásként (P.3) amennyiben a kötvénytulajdonosok a háztartások, mint fogyasztási egységek, harmadrészt exportra (P.6) is kerülhet.

Tényleges megszolgált biztosítási díjnak azt a díjbevételt kell tekinteni, amely a beszámolási időszak alatt bekövetkező károkra nyújt fedezetet. A ténylegesen megszolgált biztosítási díjak összege többnyire nem egyenlő a biztosítók által kapott díjbevétellel, tekintve, hogy ez utóbbi összeg nemcsak a tárgyidőszakra, hanem az azt követő időszakra vonatkozó díjakat is tartalmazza. Emiatt a bruttó díjbevételt korrigálni kell a meg nem szolgált díjak tartalékának változásával.

Biztosítási díjkiegészítésen azt a tulajdonosi jövedelmet értjük, amely a kötvénytulajdonosokat illeti meg, de a biztosítási szerződésben meghatározott lejáratú időkig a biztosítók visszatartják ezt az összeget. Úgy kell kimutatni ezt a hozamot,

mintha a biztosítottak megkapnák azt, majd biztosítási díjkiegészítésként juttatnák vissza (azaz fizetnék be) a biztosítókhoz. Ehhez a jövedelemhez a biztosítók a vállalt kockázatok fedezetére és a nyereségrészesedéssel egybekötött biztosításokra képzett technikai tartalékok befektetése révén jutnak. A biztosítók a kötvénytulajdonosokhoz köthető technikai tartalékokat a saját tőkéjükkel együtt fektetik be, így a befektetésükből származó hozam tartalmazza a saját tőkére jutó részt is. Tekintve, hogy az ESA95 előírásai szerint a kibocsátás algoritmusában csak a biztosítottak tulajdonosi jövedelmét lehet figyelembe venni, szükség van a saját tőkére jutó hozam kiszűrésére. Ez oly módon történik, hogy a teljes hozam összegét korrigáljuk a saját tőke / (saját tőke + technikai tartalékok) arányszámmal. A biztosítótársaságok a technikai tartalékaikat többnyire pénzügyi eszközökbe fektetik, amelyek után kamatot vagy osztalékot kapnak. Amennyiben a befektetés tárgya ingatlan, akkor az abból származó nettó működési eredményt kell jövedelemnek tekinteni. (Magyarországon a biztosítók mérlegében megjelenő ingatlanok kevés kivételtől eltekintve saját célúak, a biztosító intézetek, fiókok, nyugdíjpénztárak stb. elhelyezésére szolgálnak, tehát az ebből származó hozam 90 százaléka nem tekinthető a biztosítottak tulajdonának.)

Esedékes károkon, juttatásokon a tárgyidőszak alatt bekövetkezett káresemények miatt felmerülő kártérítési igényeket, biztosítóval szembeni követeléseket kell érteni. A mutató nem azonos a beszámolási időszakban történt tényleges kárkifizetéssel, mivel abban a korábbi években bekövetkezett károk miatti kártérítések is szerepelnek, ugyanakkor nem tartalmazza a már benyújtott, de még nem rendezett vagy még be sem nyújtott kárigényeket. Ezért a bruttó kárkifizetéseket korrigálni kell a függőkárok tartalékának változásával: a tartalék növekedése növeli, csökkenése csökkenti a tárgyidőszakban elszámolható kártérítés összegét. Az esedékes károkat minden esetben a kárrendezéssel kapcsolatos költségek nélkül kell figyelembe venni, az anyagjellegű kárrendezési ráfordításokat folyó termelőfelhasználásként, míg a személyi jellegű kiadásokat a munkavállalói jövedelmek között kell kimutatni.

A biztosítástechnikai tartalékokat két nagyobb csoportra lehet osztani: *a)* díjbevételekhez (meg nem szolgált díjak tartaléka, eredménytől függő és független díjvisszatérítési tartalék), illetve kárkifizetéshez (függő károk tartaléka, káringadozási tartalék) kapcsolódó, *b)* a vállalt kockázatok fedezetére és a nyereségrészesedéssel összekapcsolt (unit-linked) biztosításokra képzett technikai tartalékokra. Az első csoport tételeinek számbavétele az előbbieken bemutatott módon a díjbevételekkel és kárkifizetéssel együtt történik. *A matematikai és a nyereségrészesedéssel összekapcsolt életbiztosítási tartalék változásaként* a második csoport elemeit mutatjuk ki – kizárólag az életbiztosításoknál. A tartalékok növekedése csökkenti, csökkenése növeli a kibocsátás értékét. A mutatónál a bruttó (viszontbiztosítóra jutó tartalékkal nem csökkentett) tartalékok változását kell figyelembe venni. Nem életbiztosítások esetében nincs ilyen tétele (matematikai tartalékok változása) a számításnak.

A biztosítási szolgáltatások folyó termelőfelhasználásának meghatározása lényegében a többi vállalkozáshoz hasonlóan, az anyagjellegű ráfordítások számbavételével történik. Némi nehézséget jelent, hogy a biztosítók eredménykimutatásának szerkezete eltér mind a nempénzügyi, mind más pénzügyi vállalatok beszámolójának felépítésétől. A költségek bemutatása nem az általános, anyagjellegű és személyi jellegű ráfordítások bontásban történik. A biztosítások esetében szerzési, igazgatási, befektetési és a már említett kárrendezési költségek szerepelnek az eredménykimutatásban, melyek tartalmazznak személyi jellegű kiadásokat is. A társasági adóbevallásból rendelkezünk személyi jellegű ráfordításokra és értékcsökkenésre vonatkozó adatokkal, így ezeknek a levonása után – gyakorlatilag „maradékulven” – kapjuk a folyó termelőfelhasználás anyagjellegű tételeit. Az így kapott összeghez hozzáadjuk a pénzközvetítői szolgáltatások közvetetten mért szolgáltatási díjának (vagyis a FISIM-nek) a biztosítási alszektorra jutó részét. Erre a korrekcióra azért van szükség, mert a pénzügyi közvetítőknek ez a fajta, betéti és hitelkamatok különbözetében megnyilvánuló szolgáltatási díja nem jelenik meg közvetlenül a szolgáltatást igénybe vevők költségei között. További módosításra van szükség a mutató kiszámításánál a viszontbiztosítás elszámolása miatt is.

A viszontbiztosítás az egyik módszere a vállalt kockázatok kezelésének. A biztosító olyan szerződést köt egy másik biztosítóval, amelynek alapján az utóbbi is részesedik a díjakból és részt vesz a károk megtérítésében. A viszontbiztosító által nyújtott szolgáltatás értékét a direktbiztosításoknál bemutatott módszerrel megegyezően mérjük és azt a direktbiztosító folyó termelőfelhasználásának tekintjük.

1.3. A jövedelemelosztási műveletek elszámolása az élet- és nem életbiztosítások, valamint a nyugdíjpénztárak esetén

A jövedelmek keletkezése számlát a biztosításokkal kapcsolatos speciális műveletek csak annyiban érintik, hogy a munkavállalói jövedelem (D.1) részeként kell kimutatni azokat az összegeket is, amelyet a munkaadók a dolgozóik javára közvetlenül fizetnek a biztosítóknak, a magánnyugdíj- és az önkéntes kölcsönös biztosító pénztáraknak (D.121). A munkaadók a gazdaság bármely szektorába tartozhatnak.

A jövedelmek elsődleges elosztása számlán jelenik meg a biztosítottak tulajdonosi jövedelme (D.44) a kötvénytulajdonosok (háztartások, nem pénzügyi vállalatok, külföld) szektorában forrásként, a biztosítók alszektorában felhasználásként. A tulajdonosi jövedelmet elvileg a biztosítottak különböző szektoraihoz rendelt tartalékok arányában kell felosztani, ez azonban a gyakorlatban megoldhatatlan. Ezért az ESA95 a felosztás alapjául a fizetett díjakat ajánlja.

A jövedelmek másodlagos elosztása számlán elválik egymástól a biztosítók és a nyugdíjpénztárak elszámolása. A munkaadó által a nyugdíj- és a kölcsönös biztosító pénztárakba fizetett hozzájárulásokat ezen a számlán ismét el kell számolni, mint a

háztartások által fizetett és a pénztárak által kapott összeget (D.6111), a munkavállalók, egyéni vállalkozók stb. közvetlen hozzájárulásaival együtt (D.6112). Ez a hozzájárulás magában foglalja a háztartások által a jövedelmek elsődleges elosztása számlán „megkapott” tulajdonosi jövedelmet is, ezt ugyanis itt „fizetik vissza” a pénztáraknak. A nyugdíjpénztáraknak befizetett társadalombiztosítási hozzájárulások nettó módon, azaz a pénztárak szolgáltatási tevékenységét fedező rész levonása után kerülnek elszámolásra. Ez képletben kifejezve a következő.

Tényleges társadalombiztosítási hozzájárulások (D.611) = megszolgált díjak + tulajdonosi jövedelmek – kibocsátás (P.1).

A számla másik oldalán állnak a pénztárak által nyújtott juttatások (D.622).

Szintén a jövedelmek másodlagos elosztása számlán mutatjuk ki a nettó nem életbiztosítási díjfizetéseket (D.71), a biztosítottak szektorainál felhasználásként, a biztosítók alszektoránál forrásként. A nem életbiztosítási kártérítések (D.72) éppen fordítva, a biztosítottaknál forrásként, a biztosító társaságoknál felhasználásként kerülnek elszámolásra. A nettó nem életbiztosítási díjak tartalmazzák mind a kötvénytulajdonosok által fizetendő tényleges díjakat, mind a díjkiegészítéseket, levonva abból a biztosítók szolgáltatási díját, vagyis kibocsátását. Ezek a nettó díjak képezik a biztosítók díjbevételeinek „kockázati részét”, fedezetet nyújtanak a vagyonban bekövetkezett károk és pénzügyi veszteség esetén. Az előbbiekből következően, a kibocsátás = megszolgált díjak + díjkiegészítések – kárkifizetések egyenletet átrendezve kapjuk a következő összefüggést: a nettó nem életbiztosítási díjak összege nemzetgazdasági szinten egyenlő a bekövetkezett károk összegével. Mindkét tételt az „Egyéb folyó transferek” (D.7) között kell elszámolni.

A nyugdíjpénztárak nettó vagyonváltozása miatti korrekcióra *a rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számlán* azért van szükség, hogy a nyugdíjpénztárak számláin nyilvántartott tartalékokban bekövetkezett változások (mint a háztartások által kapott és a pénztárak által fizetett összegek) megjelenjenek a háztartások megtakarításaiban is. Ez a korrekciós elem megfelel a pénzügyi számlán F.612 kódszámon szereplő tartaléknak.

A pénzügyi számla, amely a pénzügyi eszközök és kötelezettségek változásait mutatja be, kiemelten tartalmazza a biztosítási tartalékok növekedését, illetve csökkenését (F.6). Az itt szereplő biztosítástechnikai tartalékok (F.6) két összetevője a következő:

- a háztartások nettó részesedése az életbiztosítási (F.611) és a nyugdíjpénztári (F.612) tartalékokból, valamint
- a biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai (F.62).

A pénzügyi számla biztosítástechnikai tartalékokkal kapcsolatos tételei hasonlóképpen megjelennek *a vagyonmérlegekben* is: a biztosítók és nyugdíjpénztárak mérlegében kötelezettséggként, a biztosítottakéban pedig eszközként. Az 1., a 2. és a 3. táblázat egyszerű példákon mutatják be az életbiztosítási, nem életbiztosítási és

nyugdíjpénztári szolgáltatások elszámolását egyrészt a biztosítók, másrészt a szolgáltatást igénybe vevő szektorok számláin.

1. táblázat

Az életbiztosítási szolgáltatások elszámolása

Életbiztosítók számlái		
Felhasználás	Termelési számla	Forrás
	P.1 Kibocsátás	4
	P.2 Folyó termelőfelhasználás	
	<i>Elsődleges jövedelmek elosztása számla</i>	
7	D.44 Biztosítottak tulajdonosi jövedelme	
	<i>Rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számla</i>	
	P.3 Végső fogyasztás	
Eszközök	<i>Pénzügyi számla</i>	Kötelezettségek
	F.611 Háztartások nettó részesedése az életbiztosítási tartalékokból	22
	F.62 Biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai	

Felhasználók számlái		
Felhasználás	Termelési számla	Forrás
	P.1 Kibocsátás	
	P.2 Folyó termelőfelhasználás	
	<i>Elsődleges jövedelmek elosztása számla</i>	
	D.44 Biztosítottak tulajdonosi jövedelme	7
	<i>Rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számla</i>	
4	P.3 Végső fogyasztás	
Eszközök	<i>Pénzügyi számla</i>	Kötelezettségek
22	F.611 Háztartások nettó részesedése az életbiztosítási tartalékokból	
	F.62 Biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai	

Példa a nem életbiztosítások elszámolására (lásd a 2. táblázatot), ahol a következő feltételezésekkel élünk, illetve az alábbi számításokat kell elvégeznünk:

$$\begin{aligned} \text{Bruttó díjbevétel} &= 45, \text{ meg nem szolgált díjak tartalékának változása} = 2, \text{ ebből következően Megszolgált díjak} = 45 - 2 = 43 \\ \text{Kibocsátás} &= 43 + 8 \text{ (D.44)} - 45 \text{ (D.72)} = 6 \\ \text{Nettó nem életbiztosítási díjak (D.71)} &= 43 + 8 - 6 = 45, \text{ így igaz, hogy } D.71 = D.72 \end{aligned}$$

2. táblázat

A nem életbiztosítások elszámolása

Nem életbiztosítók számlái		
Felhasználás	Termelési számla	Forrás
	P.1 Kibocsátás	6
	P.2 Folyó termelőfelhasználás	
	<i>Elsődleges jövedelmek elosztása számla</i>	
8	D.44 Biztosítottak tulajdonosi jövedelme	
	<i>Jövedelmek másodlagos elosztása számla</i>	
	D.71 Nettó nem életbiztosítási díjak	45
45	D.72 Nem életbiztosítási kártérítések	
	<i>Rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számla</i>	
	P.3 Végző fogyasztás	
Eszközök	<i>Pénzügyi számla</i>	Kötelezettségek
	F.62 Biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai	2
Felhasználók számlái		
Felhasználás	Termelési számla	Forrás
	P.1 Kibocsátás	
4	P.2 Folyó termelőfelhasználás	
	<i>Elsődleges jövedelmek elosztása számla</i>	
	D.44 Biztosítottak tulajdonosi jövedelme	8
	<i>Jövedelmek másodlagos elosztása számla</i>	
	D.71 Nettó nem életbiztosítási díjak	
45	D.72 Nem életbiztosítási kártérítések	45
	<i>Rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számla</i>	
2	P.3 Végző fogyasztás	
Eszközök	<i>Pénzügyi számla</i>	Kötelezettségek
2	F.62 Biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai	

Példa a nyugdíjpénztárak elszámolására (lásd a 3. táblázatot). Az itt alkalmazott feltételezések és számítások a következők:

$$\begin{aligned} \text{Bruttó díjbevétel} &= 30, \text{ meg nem szolgált díjak tartalékának változása} = 1, \text{ ebből következően Megszolgált díjak} = 30 - 1 = 29 \\ \text{Nettó nyugdíjpénztári díjak (D.61)} &= 29 + 12 \text{ (D.44)} - 3 \text{ (P.1)} = 38 \\ \text{D.61} &= \text{munkaadók által fizetett hozzájárulás (D.121 = D.6111)} + \\ &\text{munkavállalók hozzájárulásai (D.6112)} = 14 + \text{D.6112} = 38, \text{ ahol} \\ \text{D.6112} &= 38 - 14 = 24 \\ \text{D.8} &= \text{D.61} - \text{D.62} = 38 - 28 = 10 \end{aligned}$$

3. táblázat

A nyugdíjpénztárak elszámolásai

Nyugdíjpénztárak számlái		
Felhasználás	Termelési számla	Forrás
	P.1 Kibocsátás	3
	P.2 Folyó termelőfelhasználás	
	<i>Jövedelmek keletkezése számla</i>	
	D.121 Munkaadók tényleges társadalombiztosítási hozzájárulásai	
	<i>Jövedelmek elosztása számla</i>	
	D.121 Munkaadók tényleges társadalombiztosítási hozzájárulásai	
12	D.44 Biztosítottak tulajdonosi jövedelme	
	<i>Jövedelmek másodlagos elosztása számla</i>	
	D.121=D.6111 Munkaadók tényleges társadalombiztosítási hozzájárulásai	14
	D.61112 Munkavállalók nettó társadalombiztosítási hozzájárulásai	24
28	D.62 Magánbiztosítási alapok juttatásai	
	<i>Rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számla</i>	
	P.3 Végső fogyasztás	
10	D.8 Magánnyugdíjpénztárak nettó vagyonszármazása miatti korrekció	
Eszközök	<i>Pénzügyi számla</i>	Kötelezettségek
	F.612 Háztartások nettó részesedése a nyugdíjpénztárak tartalékaiból	10
	F.62 Biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai	1
Felhasználók számlái		
Felhasználás	Termelési számla	Forrás
	P.1 Kibocsátás	
	P.2 Folyó termelőfelhasználás	
	<i>Jövedelmek keletkezése számla</i>	
14	D.121 Munkaadók tényleges társadalombiztosítási hozzájárulásai	
	<i>Jövedelmek elosztása számla</i>	
	D.121 Munkaadók tényleges társadalombiztosítási hozzájárulásai	14
	D.44 Biztosítottak tulajdonosi jövedelme	12
	<i>Jövedelmek másodlagos elosztása számla</i>	
14	D.121=D.6111 Munkaadók tényleges társadalombiztosítási hozzájárulásai	
24	D.61112 Munkavállalók nettó társadalombiztosítási hozzájárulásai	
	D.62 Magánbiztosítási alapok juttatásai	28
	<i>Rendelkezésre álló jövedelem felhasználása számla</i>	
3	P.3 Végső fogyasztás	
	D.8 Magánnyugdíjpénztárak nettó vagyonszármazása miatti korrekció	10
Eszközök	<i>Pénzügyi számla</i>	Kötelezettségek
10	F.612 Háztartások nettó részesedése a nyugdíjpénztárak tartalékaiból	
1	F.62 Biztosítási díjelőlegek és függő károk tartalékai	

2. A biztosítók tevékenységének alakulása 2002 és 2007 között

A biztosítási piac az elmúlt évtized második felében jelentős átalakuláson ment át, majd az új évezred elejére végre állandósult a biztosítási és nyugdíjpénztári tevékenységgel foglalkozó szervezetek száma. 2002-ben 31 biztosítóintézet, 37 biztosító egyesület, 19 magánnyugdíjpénztár, 89 önkéntes nyugdíjpénztár, 35 egészség- és 22 önszegélyező pénztár működött az országban. Ezek a számok 2007-re lényegében alig változtak, egyedül az önkéntes pénztáraknál volt némi „tisztulás”, átrendeződés. Ekkor 30 biztosító részvénytársaság, 35 egyesület, 20 magánnyugdíjpénztár, 69 önkéntes nyugdíjpénztár, 35 egészség- és 43 önszegélyező pénztár rendelkezett felügyeleti engedéllyel.

2.1. A biztosítási szolgáltatás kibocsátásának és hozzáadott értékének alakulása

2002 és 2004 között folytatódott a biztosítási piac korábbi időszakra jellemző bővülése, azonban a 2005-ös évtől stagnálás figyelhető meg. Ez elsősorban az életbiztosítási üzletágban bekövetkezett megtorpanásnak köszönhető, ahol – úgy tűnik – „telítődött” a piac, a szerződések száma már 2004-ben visszaesett, bár ez a díjbevételekben még egyáltalán nem mutatkozott meg, olyannyira, hogy az életbiztosításokból származó díjak aránya 2006-ban már meghaladta a nem életbiztosítási ág díjbevételeit. Ebben minden bizonnyal fontos szerepe volt a 2006. szeptember 1-jétől bevezetett kamatadónak, amelynek köszönhetően jelentősen emelkedett a befektetési egységekhez kötött életbiztosítások száma és díjbevétele.

Látszólag ellentmondás van abban, hogy éppen akkor csökkent a kibocsátás növekedési üteme, amikor a biztosítók egyre nagyobb bevételre tettek szert életbiztosítási kötvényeikből. Azonban nem szabad azt szem elől téveszteni, hogy egyrészt a biztosítótársaságok a beszedett díjakból különböző matematikai tartalékokat képeznek, márpedig a szolgáltatási díj korábban említett képlete alapján a növekvő tartalékok csökkentik a kibocsátást. Másrészt a vizsgált időszak utolsó két évében jelentősen megemelkedett a kárkifizetések száma és értéke, lévén, hogy 2006–2007-ben jártak le az első – 1996-ban és 1997-ben megkötött – nagyobb összegű életbiztosítások.

A biztosítók kibocsátása (folyó áron) a 2002. évi 233,6 milliárd forintról 2007-re 337,4 milliárd forintra (1,44-szeresére) nőtt. 2006-ban és 2007-ben romló tendenciát mutat a folyó termelőfelhasználás / kibocsátás arány, melynek oka elsősorban abban keresendő, hogy az egyre kiélezettebb versenyben a társaságok jelentősen növelték marketinggel kapcsolatos kiadásait. Amennyiben ehhez hozzávesszük még, hogy a nyugdíjpénztárak nemzetközi viszonylatban is kiugróan magas költséghányaddal működnek – erre a tényre több külföldi biztosítási szakember is felhívta már a figyelmet – talán már egyáltalán nem tűnik olyan meglepőnek a biztosítási alszektor hozzáadott értékének egyre csökkenő ütemű növekedése, amely a 2002-ben mért

93,0 milliárd forintról öt év alatt mindössze 118,0 milliárd forintra módosult. (Lásd a 4. táblázatot.)

4. táblázat

A biztosítók kibocsátásának, folyó termelőfelhasználásának és hozzáadott értékének alakulása 2002 és 2007 között (milliárd forint)

Év	Kibocsátás	Folyó termelőfelhasználás	Hozzáadott érték
2002	233,6	140,6	93,0
2003	252,5	154,9	97,6
2004	299,4	172,2	127,2
2005	313,7	194,0	119,7
2006	331,8	209,6	122,2
2007	337,4	219,4	118,0

Forrás: KSH [2007], [2009].

A biztosítás nemzetgazdasági súlya a vizsgált időszakban (a 2004-es évet kivéve) lassan, de folyamatosan csökkent; a 2002. évi 0,63 százalékról 2007-re 0,54 százalékra esett vissza, mely megfelel a 2000-es év szintjének.

3. A biztosítási szolgáltatások statisztikájának továbbfejlesztése

A biztosítók tevékenységének, eredményeinek EU-konform megjelenítése a nemzeti számlákban nagyrészt már megoldott, továbbá bizonyos esetekben alkalmazunk olyan módszertani megoldásokat is, melyeket az ESA95 kötelezően még nem ír elő, de szerepelnek az Eurostat biztosítási munkabizottságának ajánlásaiban. A statisztikai adatok megkövetelt minősége, a nemzetközi összehasonlíthatóság biztosítása azonban további harmonizációs lépéseket tesz szükségessé annál is inkább, hiszen küszöbön áll az új SNA bevezetése, majd ezt követi az ESA revíziója is.

E két új dokumentum elfogadásával a következő lényeges változások várhatók:

a) Bár módszertanunk szinte teljesen megfelel az ESA95 előírásainak, több tagállamhoz hasonlóan egy lényeges probléma megoldásával még adósak maradtunk. A nemzeti számlák rendszerében minden tranzakciót az eszköztartási nyereség / veszteség kiszűrésével kell elszámolni. Ez a biztosítók számláiban több helyen is megjelenik. Először a kibocsátásban, hiszen mind a befektetésekből származó hozam, mind a tartalékváltozás tartalmaz átértékelődési tételeket, majd érinti az *elsődleges jövedelmek eloszlása számlát* a biztosítottak tulajdonosi jövedelme révén, valamint a *pénz-*

ügyi számlát is, ahol a biztosítástechnikai tartalékok számbavétele történik. A tulajdonosi jövedelmek esetében „viszonylag” egyszerű a dolgunk, mert a biztosítók eredménykimutatásában külön elemként szerepel az életbiztosításokhoz köthető realizált és nem realizált eszköztartási nyereség és veszteség. Gondot a biztosítástechnikai tartalékokban megjelenő átértékelődések jelentenek.

A biztosítástechnikai tartalékok (életbiztosítási típustól függően) tartozhatnak teljes egészében a kötvénytulajdonosokhoz (unit-linked biztosítások), köthetnek részben a biztosítottakhoz és részben a biztosító saját tőkéjéhez (with profit biztosítások), illetve kapcsolódhatnak kizárólag a saját tőkéhez is (non-linked non-participating biztosítások). Az eszköztartási nyereség / veszteség biztosítástechnikai tartalékokból való kiszűrését ennek megfelelően azokban az esetekben kell végrehajtani, ahol a tartalék részben vagy teljesen a biztosítási kötvények tulajdonosaihoz tartozik. Tekintve, hogy az eredménykimutatás egy összegben tartalmazza a realizált és nem realizált nyereséget / veszteséget, szükség van az egyes életbiztosítási típusok szerinti elkülönítésre, melyet arányok segítségével oldunk meg. A biztosítók mérlegének forrás oldalán kimutatott unit-linked biztosítástechnikai tartalékoknak az összes biztosítástechnikai tartalékhoz viszonyított arányát tudjuk kiindulási pontként használni.

A PSZÁF szakértőjétől azt a felvilágosítást kaptuk, hogy Magyarországon csak kétféle életbiztosítási típus létezik: a unit-linked biztosítások és a hagyományos, „non-linked non-participating” életbiztosítások, tehát az egy összegben kimutatott realizált eszköztartási nyereséget / veszteséget is csak erre a két típusra kell a számított arány segítségével megbontanunk és csak a unit-linked biztosításokra jutó eszköztartási nyereséggel / veszteséggel kell korrigálnunk a tartalékváltozást. A nem realizált részről feltételezzük, hogy teljes egészében a unit-linked biztosításokhoz köthető. A próbaszámítások már elkészültek, és időközben a 2002-ig visszavezetett idősor publikálására is sor került 2009 szeptemberében.

b) A nálunk már alkalmazott módosítási javaslatok sorába tartozik a kibocsátás számításának bemutatásakor említett ún. *díjbevételekhez kapcsolható* tartalékok kezelése.

c) Hasonlóan része nemzeti számlás gyakorlatunknak a *viszontbiztosítási szolgáltatás* igénybevétele új módja. A jövőben a viszontbiztosítási egyenleget a direkt biztosításoknál alkalmazott módszer szerint és nem a viszontbiztosító és a közvetlen biztosító közötti összes forgalom egyenlegével kell mérni. Ezen túlmenően a viszontbiztosítási szolgáltatások értékét nemcsak a termelési számlában kell megjeleníteni, hanem a jövedelemelosztási számlákat is korrigálnunk kell azzal.

d) Minden tekintetben új feladat a nem életbiztosítási kártérítésekkel kapcsolatosan tervezett változások átvezetése. Az 1993-as SNA-ben és az ESA95-ben rögzített algoritmus értelmében a biztosítási szolgáltatások kibocsátásának értéke nagymértékben függ az eredményszemléletben elszámolt díjbevételek és kártérítések egyen

legétől. Az elmúlt időszak természeti csapásai, és különösen a 2001. szeptember 11-i terrortámadás ráirányította a figyelmet arra a tényre, hogy nagy katasztrófákat követően olyan kiugróan megnövekszik a kárkifizetések aránya, mely extrém esetekben akár negatív kibocsátási értékhez is vezethet, ráadásul ezt a negatív értéket negatív felhasználásként is el kellene számolni, sőt az ilyen mértékű ingadozás a viszontbiztosításokon keresztül kihat a fizetési mérlegre is.

Választható megoldásként lehetőség lesz a „*jövőbeni kilátásokon alapuló elszámolásra*”. Ennek az elszámolásnak a lényege azon az elven alapul, hogy amikor a biztosítók megállapítják a biztosítási díjaikat, számításba veszik egyrészt az esetlegesen felmerülő veszteség (károk) értékét, másrészt az elvárható jövedelmet (hozamot). Ehhez hasonló eljárást alkalmazna az új SNA és ESA akkor, amikor az eddigi számításokban szereplő tényleges díjak és kárkifizetések helyett korrigált – múltbéli adatokból kiinduló „kisimító modellel” kalkulált – kárkifizetésekkel és díjkiegészítésekkel számolna. Ez a módosítás kihat a jövedelemelosztási számlákra is, ahol a nettó nem életbiztosítási díjak (D.71) és a nem életbiztosítási kártérítések (D.72) összege a jövőben nem szükségszerűen egyezik majd meg. Az előbbiekkal összefüggésben a kiugróan magas összegű kártérítések esetében lehetőség nyílik azok tőke-transzferként (D.99) történő elszámolására, míg normál helyzetben a nem életbiztosítási kártérítéseket továbbra is folyó transzferként vesszük számba.

Irodalom

- CEC (COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES) [1993]: *System of National Accounts 1993*. Brussels.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2002a]: *A nemzeti számlák európai rendszere (ESA 1995)*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2002b]: *A biztosítási szolgáltatások statisztikájának módszertani kézikönyve*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2007]: *Magyarország Nemzeti Számlái 2004–2005*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009]: *Magyarország Nemzeti Számlái 2004–2005*. Budapest.

Vitaülés a népszámlálások nemzeti-etnikai adatairól

A Magyar Szociológiai Társaság (MSZT) Társadalomstatistikai szakosztálya és a Fényes Elek Műhely, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete (MTA ENKI), valamint a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézete „Népszámlálások – nemzeti-etnikai adatok” címmel 2009. október 6-án műhelykonferenciát rendezett a Corvinus Egyetemen. A konferencia meghívója felidézti a nemzeti-etnikai adatok számbavételének mintegy 130 éves történetét, kiemelve összefüggéseit a történelmi körülményekkel. „A magyar kormányok az egyes népszámlálások tartalmi elemeinek meghatározásakor általában fontosnak tartották, hogy az összeírás eredményeként a lakosság nemzeti-etnikai összetételére vonatkozó adatok is rendelkezésre álljanak. Az így nyert adatok „valóság tartalma”, értelmezési lehetősége gyakorlatilag kezdettől fogva szakmai viták középpontjában áll. Megítélésünk szerint a népszámlálások etnodemográfiai vonatkozásainak több értelmezési lehetősége is van. Egyrészt a teljeskörű felvétel által kapott eredmények kétségtelenül jelentős támpontot nyújtanak az etnikai folyamatok területi elemzésére is. Másrészt az eredmények tükrözik a társadalmi légkört, a kisebbségekkel szembeni magatartást, amely a kisebbségi identitás megvallása iránti hajlandóságban mutatkozik meg, és kisebbségenként jelentős eltérést is mutathat. Bármely szempontot vegyük is szemügyre, a népszámlálási adatok nem mindig elégségesek, ámde megkerülhetetlenek annak megértéséhez, ami egy társadalomban a többségi-kisebbségi folyamatok értelmezése és kezelése terén folyik.”

A 2011-re tervezett magyarországi népszámlálás eredeti programjában ugyan nem szerepelt nemzetiséggel kapcsolatos kérdés, azonban a fokozott érdeklődés és igény miatt a KSH a törvénytervezetbe bevette a kérdésblokkot. A konferencia időpontjában fogadta el az Országgyűlés a népszámlálás immár kiegészített programját, ám ezt követően a köztársasági elnök a hozzá benyújtott javaslatot visszaadta azzal, hogy a nemzeti identitásra vonatkozó kérdés nincs pontosan definiálva a programban, valamint hiányzik néhány olyan kérdéskör, amely a korábbi népszámlálások programjában szerepelt, így a fogyatékosokra, a vallási hovatartozásra, valamint az élve született gyermekek számára vonatkozó kérdés. E fejlemények, valamint a kérdéskörrel kapcsolatosan szerzett korábbi történelmi tapasztalatok alapján joggal mondható, hogy a nemzetiségi statisztika mindig is a hatalom árnyékában formálódott/formálódik, hiszen a hatalmi elit különböző csoportjai más-más módon közelítenek e témához, amelynek következtében a szakmai szempontok gyakorta háttérbe szorulnak.

Mindezek tükrében igen hasznosnak tekinthetők a konferencián elhangzott előadások, a megfogalmazott javaslatok, valamint a kibontakozó élénk vita, mely több szempontból is tanulságos volt. Többféle, olykor egymással is ütköző vélemény hangzott el, a nemzetiségek jelenlevő vezetői nem értettek egyet bizonyos kutatói körök elképzeléseivel.

Az első előadó, *Vékás János* (MTA ENKI) „Az identitás természete” címmel megtartott előadásában elméleti alapokról közelítette meg a nemzeti-etnikai identitást, melyet a megelőző (2001. évi) népszámlálásból származó empiri-

kus adatokkal támasztott alá. A kérdésfelvetésnél az egyén és a közösség közötti viszonyból indult ki, ezen belül is az önmeghatározásból, amelyet az egyén a környezettel való összehasonlítás alapján tud megfogalmazni. Ebben az összefüggésben a kutató szerint „identitáson az egyénnek a (társadalmi) környezetével kialakított interaktív viszony tudati tükröződését értjük”.

Az identitás és a kötődés definiálása szempontjából nagyon fontosnak tekinthetők az előadó azon tézisei, miszerint „a) a nemzeti identitás nem értelmezhető a többi identitás-összetevőtől elszigetelten; b) nem kettős identitásról, hanem kettős (többes) kötődésről beszélünk, amely esetében az antagonizmusok az identitás egészét teszik labilissá”. „Az egyén identitása tehát (nagyintás kutatásaink szempontjából) egységes, de többes kötődésű. E kötődések egyike a nemzeti közösséghez való viszony.” – mondotta az előadó. E kötődések, ezen belül az identitás is az egyén prioritásai alapján formálódnak. „A demokratizálódás és pluralizálódás, a határok átjárhatósága, az emberek, eszmék és javak mind szabadabb áramlása, a globalizáció jelentősen kibővítette az egyén szabadságfokát: mind több csoporthoz kötődik, s ezek mindegyikéhez lojális, mindegyikével szolidáris meghatározott mértékben. A csoportkötődések konfliktusának esetében mind nagyobb mértékben az egyén határozza meg közöttük a prioritásokat, úgy is mondhatnánk, vásárlóként jelenik meg a lojalítások piacán.”

A kötődések szerkezetét tekintve vizsgálhatjuk az identitás mélységét, szélességét és dinamikáját. A népszámlálások elméleti-módszertani konstrukcióit operacionalizálva a szerző a következőt mondta: „A népszámlálás esetében az *identitás mélységét* számunkra az mutatja, hogy az egyén a négy népszámlálási kérdés (identitáskategória) közül hánynak az esetében jelezte az adott közösséghez való tar-

tozását. ... Az *identitás szélessége* azt mutatja, hogy az egyes kategóriák esetében az adott kisebbséghez kötődő személyek milyen arányban jelöltek két vagy három kötődést ... Az *identitás dinamikáján* azt értjük, hogy az adott közösséghez tartozók közelednek-e a közösség magjához, erősödik-e kötődésük, vagy pedig távolodnak a magtól, és más közösségbe lépnek.”

A továbbiakban részletes elemzést hallhatunk a 2001. évi népszámlálás adatai alapján arról, hogy az egyes nemzetiségek esetében miként alakult az identitás mélysége, szélessége, illetve dinamikája. Az adatokból kiderült, hogy a cigányság számos demográfiai jellemzőt tekintve teljes mértékben „kilóg” a nemzetiségek sorából, ugyanakkor a cigány kötődésük körében volt a legmagasabb azok aránya (92%), akik cigány nemzetiségűnek vallották magukat. Az identitás és a kötődés értelmezése szempontjából fontosnak tekinthetjük a kutatások azon megállapítását, hogy a hazai kisebbségek esetében 30–50 százalék körül alakult azok aránya, akik a nemzetiség vonatkozásában többes kötődésűnek vallották magukat.

Az előadás fontos részei voltak azok a javaslatok, amelyeket Vékás János a 2011. évi népszámlálás etnikai-nemzetiségi kérdésblokkjának a kialakítása szempontjából fogalmazott meg.

„1. A nemzeti identitással összefüggő kérdéseket nemcsak minden befolyástól mentesen, hanem minden gyakorlati értelmezéstől is függetlenül tartjuk célszerűnek kérdezni.

2. A nemzeti identitásra vonatkozó kérdésfeltevésnek akkor van értelme, ha a feldolgozás során összekapcsolható az adott személynek az egyéb népszámlálási kérdésekre adott válaszaival.

3. Az identitás dimenzióinak a minél részletesebb feltárása érdekében egy kérdés nem elegendő. Relációba kell állítani az objektív és a szubjektív aspektust (nyelv vs.

nemzettudat) éppúgy, mint a múlt vs. jelen/jövő aspektusát. Ez utóbbi vonatkozásában az „objektív” kérdéspár (anyanyelv és családi, baráti közösségben használt nyelv) kutatásaink során hasznosnak mutatkozott, viszont a „szubjektív” kérdéspár esetében a nemzetiségre vonatkozó kérdésnek nem volt a múltra vonatkozó párja, illetve a kulturális kötődésre vonatkozó kérdés nem töltötte be ezt a szerepet – helyette javasoljuk a származás, vagyis a felmenők nemzetiségének kérdezését. Ez különösen a cigányság kutatásának szempontjából lenne lényeges, mert a nyelv hiányzik mind az objektív-szubjektív, mind a múlt-jövő relációból.

4. A több válasz megjelölésének lehetősége rendkívül hasznos információkkal szolgált, de a három lehetőség minden kérdésnél soknak mutatkozott: kettő elegendő. Gyöngye pont az egy kérdésre adott válaszok sorrendiségének a hiánya, de ha sorrendet kérünk, semmiképpen sem kellene sugalmazva, tehát külön kérdésbe iktatva „kikényszeríteni” a második választ.

5. Sajnálatos lenne, ha a nyelvismeretre vonatkozó kérdés kimaradna.

6. A felekezeti hovatartozás gyakran megbízhatóbb információt nyújt a kulturális mintáról, mint a nemzetiségi identitásdeklaráció, így e kérdés szerepeltetését is fontosnak tekintjük.

7. Károsnak tartanánk minden megkülönböztető, hangulatkeltéssel is felérő, az adatok érzékenységre hivatkozó lebonyolítási eljárást a nemzeti identitásra vonatkozó pontok kérdezése során.

8. Az identitás természetének összetettsége megköveteli, hogy a kutatásban kiegészítő módon alkalmazzuk a hipotézisalkotásra kiválóan alkalmas kvalitatív módszereket, a társadalomszerkezeti vizsgálatokhoz megkerülhetetlen teljes körű adatfelvételt és az ok-okozati összefüggések feltárásához nélkülözhetetlen interjút. Magának az identitásnak a társadalomformáló jelentősége indokoltá tesz egy ilyen komplex,

összehangolt megközelítést. Ez csak akkor lehetséges, ha az adatok az eddigieknél nagyobb részletességgel hozzáférhetőek.”

Az elhangzott előadáshoz fűzött korreferátumában *Kovács András* (MTA ENKI) úgy vélte, hogy az identitás és a kötődés vonatkozásában a Vékás János által elmondottak némiképp módosítják a korábbi nézeteket. Így többek között *Karády Viktor*, illetve *Nagy Péter Tibor* azon tézisének, mely szerint a cenzusokból kinyerhető indikátorok (anyanyelvre, használt nyelvre, nyelvtudásra, lakóhelyi szegregációra, beiskolázási stratégiákra, vegyes házasságra, felekezetsváltásra) a megfigyelhető társadalmi távolság mutatóinak tekinthetők.

Az előadó kérdésként fogalmazta meg, hogy „nőtt vagy csökkent-e a társadalmi távolság a többség és a kisebbség között”, továbbá „erős identitást jelez-e a többségtől való nagy társadalmi távolság, vagy szükségszerűen az identitás gyengülését jelenti-e a mérhető társadalmi távolság csökkenése”? E kérdésekkel kapcsolatosan Vékás megjegyezte: a német-ség, köztük a háború utáni kitelepítésből Magyarországra visszatért németek identitásjellemzőit vizsgálva arra a megállapításra jutottak, hogy az erős kisebbségi kötődés nem jelenti szükségszerűen a társadalmi integráció akadályát.

Az 1960-as évek második felétől végzett kutatások jelentős része felülvizsgálta e korábbi nézetet és úgy vélték, hogy a társadalmi távolság csökkenése nem kapcsolódik szükségszerűen az identitásgyengüléshez. E megfigyelés alapján fogalmazták meg a szimbolikus identitás fogalmát, amely szerint az akkulturáció és a kisebbségi identitás erősödése egyszerre is létezhet.

A korreferátum előadója ennek kapcsán amerikai kutatások tapasztalatait idézte, miszerint az 1980-as évektől az etnikai önmegjelölés erősödik, ám ezzel párhuzamosan tovább zajlik az adott etnikumban az akkulturáció.

A legnagyobb kisebbségek (cigány, német, szlovák) esetében a leggyakoribb, hogy bár nemzetiségként azonosítják magukat, viszont a kisebbségi nyelvet semmilyen formában nem beszélik. Ezt a szimbolikus etnicitás tiszta megjelenésének tekinthetjük – mondotta Kovács András. Javaslata szerint feltétlenül szükség van a censusokból származó, különböző dimenziókat mérő etnikai indikátorokra, tudatában kell azonban lennünk annak, hogy a társadalmi távolság és a szimbolikus etnicitás erősödésének a megjelenése között nincs lineáris viszony.

Az előadásokat követő vitában az etnicitás természetének a feltárásával kapcsolatosan alternatív javaslatok is megfogalmazódtak. Az is elhangzott, hogy az egyes etnikumokhoz tartozók tényleges arányának becsléséhez pontosabb információt kapnánk, ha azt kérdeznénk, hogy „Érte-e már az illetőt valamilyen inzultus vagy hátrányos megkülönböztetés kisebbséghez tartozó mivolta miatt?” A többségi-kisebbségi kapcsolatok természetének pontosabb definiálása érdekében a multikulturalitást bemutató kérdések helyett más, az interkulturális kapcsolatokat feltáró információkra szeretnék helyezni a hangsúlyt.

A második előadó, *Papp Z. Attila* (MTA ENKI) „Etnikai adatgyűjtés módszertana Magyarország szomszédos országainak népszámlálása során” címmel összeállított dolgozatában (melyet jelen számunk 5–28. oldalán olvashatnak) értékes nemzetközi összehasonlító kitekintést adott, a szomszédos országokban alkalmazott módszertanokról.

Az etnikai adatgyűjtéssel kapcsolatos kérdések az ismert okok miatt a Kárpát-medence országaiban az ún. érzékeny témakörök közé sorolhatók, hiszen az érintett országokban a távolabbi, illetve közelebbi múltban a politika vagy befolyásolni próbálta az adatgyűjtés módszereit, vagy sajátos politikai célokra használta fel az adatokat.

Ezért az előadó a bevezetőben szükségesnek látta deklarálni a következőket: „Magyarország jelenlegi szomszédos országai közül (Románia és Ausztria kivételével) mindegyik új nemzetállam, és mint ilyen, érthető módon, intenzív nemzetépítési projekt szereplőjének tekinthető. Ez a nemzetállami elköteleződés minden bizonnyal kihat a népszámlálás által szentesített kisebbségi csoportok létre, elismerésére is, végső soron, az összeírások során alkalmazott kérdőív konkrét kérdéseire is. A kisebbség „nagysága”, időbeli változásai ugyanis meghatározzák az egyes országok kisebbségpolitikai elképzeléseit is.

Az Ukrajnában zajló társadalmi folyamatokat például nem lehet az orosz (nyelvi) kisebbség erőteljes jelenléte nélkül megérteni. Hasonlóképpen Romániában, Szlovákiában és Szerbiában is a kisebbségi magyarok regisztrálása politikai konnotációkat hordoz: érveket nyújt a kisebbségi érdekérvényesítéshez, ugyanakkor kihat magára a kisebbségi politikai elit közösségi énképére is. A kisebbségi csoportokhoz tartozók számbeli csökkenése továbbá fenntartja és mentálisan táplálhatja a kisebbség veszélyeztetettségének, asszimilációjának, végső soron eltűnésének tudatát is. A környező országok magyar népességének demográfiai adottságai pedig Magyarországra is kihatnak, hiszen egyaránt befolyásolhatják a magyar munkaerő piaci trendeket, illetve a nemzetpolitikai és támogatáspolitikai szempontokat.”

A fontosabb módszertani kérdések országonkénti áttekintése után a kutató arra a megállapításra jutott, hogy az etnikai hovatartozásról és anyanyelvről szóló kérdések hű képet adnak egy-egy állam nemzetiségi politikájáról is. A módszertanok pontos számbavétele és összehasonlítása, valamint az egyes országok népszámlálásokra is kivetülő etnopolitikai magatartása alapján a következő típusok alakíthatók ki. „Ukrajnát, Szerbiát manifeszt, Szlovákiát pedig kiegyensúlyozott multietnicitás jel-

lemzi. Románia és Horvátország kérdőívei azt sugallják, hogy a állam elsősorban a többség (etnikai, nyelvi, vallási) adataira kíváncsi („többségcentrikus”), Szlovénia pedig kisebbségbarát látszatdemokratizmusa ellenére szintén „többségcentrikus”, hiszen a kérdőívben használt zárt kérdések során éppen a legnagyobb kisebbségek megnevezéseit (szerbek, horvátok) nem tüntette fel.

Ausztria bizonyos értelemben etnikailag semleges akar lenni, hiszen vonatkozó adatokat nem gyűjtenek, számára a bevándorlási és a nyelvhasználati adatok a társadalmi integráció erősítése szempontjából relevánsak. ... Magyarország a 2001-es népszámlálás során „kisebbség centrikusnak” tekinthető, hiszen a válaszadóknak olyan zárt kérdésekre kellett válaszolni, amelyek válaszlehetőségei sorában a (sorrendben utolsóként feltüntetett) magyar mellett az alkotmányban rögzített összes őshonos kisebbségi csoportot is megtaláljuk.”

A korreferátumra felkért *Gyurgyik László* (Selye János Egyetem, Komárom) az etnikai adatgyűjtés szlovákiai gyakorlatáról számolt be. Bevezetőjében azt emelte ki, hogy a nemzetiség megvallása kemény adatnak számít, tekintve, hogy ennek társadalmi-politikai következményei is lehetnek, így például ezen információkon alapultak az etnikai alapú lakosságcserek. Ezzel szemben az anyanyelv „puha” információ, amelynek nincsenek közvetlen következményei. Szlovákiában már 2008-ban elfogadták a 2011. évi népszámlálás végrehajtására vonatkozó törvényt. Ennek értelmében ott önkéntes eljárást alkalmaznak, amelynek keretében egy héttel előre kiküldik a lakosoknak a kérdőívet, majd ezt követően begyűjtik. Feltételezések szerint ezzel az eljárással a magyarság körében az etnikai kötődés terén viszonylag kedvezőbb bevallási arányokra lehet számítani.

Az 1990. évi népszámlálás tapasztalatait értékelve az előadó azt emelte ki, hogy abban az időszakban – a rendszerváltással összefüggés-

ben – a korábbiakhoz képest többen vállalták magyarságukat. Ám az árnyalt megközelítéshez az is hozzátartozik, hogy akkoriban is a többségi nemzethez sorolták magukat azok a kisebbségekhez tartozó személyek, akik előnyökre számítottak az államtól, illetve akik úgy gondolták, hogy kisebbségi létük bevállása számukra hátrányokkal járhat (például a rendőrség tagjai, az államigazgatásban dolgozók stb.).

A vita során ez alkalommal is megfogalmazódtak a kérdéssel kapcsolatos javaslatok. Többek között *Angelusz Róbert* számára is felmerült, hogy célszerű lenne egy olyan kérdéses mód kidolgozása is, amelynek keretében arra kérdeznének rá, hogy mások hová sorolják az illetőt. Az önkéntes módszerrel kapcsolatosan pedig olyan vélemény alakult ki, hogy az hasznos lehet olyan területi egységekben, ahol szemtől szembe nem szívesen vállallják a válaszadást.

Több kérdést is felvetett *Tardos Róbert* (ELTE), így többek között azt, hogy a kérdés módszere, pontosabban a kérdőív külső megjelenése (tipográfiája) is befolyásolhatja a kapott válaszokat, hiszen nem mindegy, hogy a válaszlehetőségek sorrendjének a megadásával nem szorítják-e kényszerdöntésre a válaszolót. Továbbá az sem szerencsés, ha az etnikai kérdést – a „futottak még elv” alapján – a kérdőív végére rakják. A kérdésblokk tartalmi programjának véglegesítése szempontjából pedig egyrészt fontosnak tartotta elvégezni a korábbi, 2001. évi tapasztalatok kritikai értékelését másrészt – hasznosítva az amerikai gyakorlatot is – véleménye szerint többféle próbakérdés tapasztalatai alapján kellene kialakítani a legcélszerűbb kérdéses formát.

A vita során felmerült az elsődleges, illetve a másodlagos identitás kérdése, amellyel kapcsolatosan *Heinek Ottó*, a magyarországi német nemzetiségi szervezet vezetője azt a nézetet hangsúlyozta, hogy számukra ez a felve-

tés nem értelmezhető, mert esetükben a magyar és a német identitás között nincs hierarchia, azok egyenrangúak.

Harmadikként *Tóth Ágnes* (MTA ENKI) „Az állami akarat és a társadalmi környezet hatása a bevallásokra” címmel tartott előadásában a népszámlálások etnikai adatgyűjtésével kapcsolatosan egyfajta társadalomtörténeti áttekintést tárt a konferencia résztvevői elé. Már a cím is jelezte, hogy az etnikai adatgyűjtések talán legkritikusabb pontjával, az állami akarat eredményeket befolyásoló szerepével kíván foglalkozni. A kérdés lényegét a következőkben fogalmazta meg: „A népszámlálások etnodemográfiai adatainak áttekintése, elemzése során fontosnak tartottuk az adott népszámlálás körülményeinek, a nemzeti-etnikai identitás mérését szolgáló kérdőpontok módszertanának, változásainak fölfejtését is, hogy az adatokat tágabb kontextusukban, a „háttér” figyelembe vételével értelmezhesük. Elsősorban arra kerestük a választ, hogy az egyes népszámlálások során mely tényezők befolyásolták, befolyásolhatták a nemzeti-etnikai identitás megvallásának hajlandóságát, tetten érhető-e az államelit valamiféle beavatkozási kísérlete, mit és hogyan mértek e kérdéskör kapcsán, s aztán mire használták.”

Az előadás – az etnikai kérdésblokkot 1880 óta tartalmazó valamennyi népszámlálás esetében – áttekintette a népszámláláshoz fűződő törvényi előkészületeket, illetve a mindenkori kormányzat ezzel kapcsolatos tevékenységét. Az 1880. évi népszámlálás programjába *Keleti Károly* – a Hivatal akkori vezetője – javasolta felvenni e kérdéskört. „A kérdőpont felvételét azért is elengedhetetlennek tartotta, mert számos közigazgatási, törvénykezési intézkedés a népesség nemzetiségi és nyelvi megoszlásán alapszik. Leszögezte azt is, hogy a nemzetiség meghatározása megtámadhatatlanul egyéni jog, ezért csak egyéni bevalláson alapulhat.

Ugyanakkor meggyőződése volt, hogy a népszámlálás eredményei visszaigazolják az uralkodó magyar államnemzeti koncepciót. Véleménye szerint a megkérdézettek nagy része már különbséget tud tenni törzs, nemzeti-ség és nemzet között, és egyszerűen magyarnak vallja magát.

Érdekesnek látszott két további, az 1941. évi, valamint az 1980. évi népszámlálás nemzetiségi kérdésblokkjának összeállításával kapcsolatos történések felidézése is, hiszen mindkét esetben a politikai elit által alkalmazott befolyásolásról kaptunk képet. Mint ismert, az 1941. évi különösen súlyos tehertétel, mivel a későbbiekben az e népszámlálásból származó etnikai adatokat használták fel a német nemzetiségűek kitelepítéséhez. „Az 1941. évi népszámlálás előkészítésekor *Teleki Pál* kormányfő kifejezett kérésére került a kérdőpontok közé „a nemzetiség” közvetlen tudakolása. Teleki ezzel a pán-germán törekvéseknek a magyarországi németekre gyakorolt hatását akarta „lemérni”. ... A dokumentumok jól tükrözik, hogy a statisztikusok a lehető legmesszebbmenőkig védtek a politikai akarattal szemben szakmai elképzeléseiket: még 1940 októberében is arra tettek javaslatot, hogy csak azoktól kérdezzék nemzetiségüket, akiknél ez anyanyelvüktől eltér.”

Ám Teleki Pál határozott befolyására végül is a politika által kierőszakolt megoldást kellett alkalmazni.

Más körülmények között ugyan, de az 1980. évi népszámlálás esetében is a politikai „megrendelés” volt tetten érhető, amely nyomon követhető a Politikai Bizottság 1978. évi üléséről szóló dokumentumból. Itt fogalmazódik meg először az is, hogy a népszámlálási adatok kontrolljaként kijelölt nemzetiségi településeken a népszámlálást követően a KSH minősítésen alapuló összeírást eszközölgjön. – mondta az előadó.

Utólag kiderült, hogy az ellenőrzésre kijelölt 506 településen a népszámlálás szerint 156

ezer főt tett ki azok száma, akik valamely nemzetiség nyelvét anyanyelvként beszélték, a minőség alapján végzett vizsgálatban pedig 252 ezret. A két felvétel eredményei közötti különbség különösen a németek és szlovákok esetében volt nagymérvű: mintegy hétszeres a minősítésen alapuló vizsgálat javára.

A történeti áttekintés után az előadó az adatgyűjtéseket, illetve az azokból származó adatokhoz való hozzáférést bírálta. Különösen fontosnak tartotta az összehasonlíthatóságot, amelyet az egyes népszámlálások alkalmával bevezetett módszertani változtatások miatt meglehetősen nehezen lehet érvényesíteni. Emiatt időnként bizonyos korrekciók alkalmazása vált szükségessé, ezért nem lehet pontos képünk az identitás dinamikájának hosszabb távú alakulásáról.

Az adatok sokoldalú hasznosíthatósága érdekében fontosnak tartotta a minél teljesebb hozzáférést, bár e téren – amint ez a későbbi vitában is kiderült – a törvényi szabályozások olyan felesleges megkötéseket tartalmaznak, amelyek gyakorta lehetetlenné teszik bizonyos kérdések tudományos vizsgálatát.

Tóth Ágnes előadásához korreferensként hozzászóló *Valluch Tibor* az etnikai adatgyűjtés kapcsán azt a kérdést tette fel, hogy ezeknek az adatoknak van-e egyáltalán önmagukon, mármint a nemzetiségi számbavételén túl mutató jelentőségük. Érdemesnek vélte áttekinteni a nemzeti kötődés politikai szempontok szerinti megítélésében az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változásokat. Véleménye szerint az 1970-es évek végétől Magyarországon egy addig nyíltan nem megnyilvánuló feleledését lehetett tapasztalni a nemzeti kötődésnek (például az erdélyi kapcsolatok szorosabbá válása, Erdélybe járás). Mások véleményéhez csatlakozva úgy vélte, hogy a politika részéről időről időre jelentkező befolyásoló hatások miatt a nemzeti kisebbségekről nem lehet pontos, hosszú távú trendet összeál-

lítani. A politikának a számbavétel mindenkori módszertanára is hatása van, amit az adattartalmak gyakori változása is jelez, holott nagyon fontos lenne, hogy az időbeli összehasonlíthatóság érdekében az adattartalom – legalábbis az információk egy bizonyos körére vonatkozóan – ne változzék.

Az előadó kifejezte aggodalmát a kérdezhetőséget illetően is, ugyanis a kisebbségekkel szembeni intolerancia erősödését tapasztalja. A többségi nemzethez tartozók bizonyos csoportjai ugyanis a kisebbségekkel szemben próbálják identitásukat meghatározni. E tekintetben megkerülhetetlennek vélte a cigánykérdést, amely az integrációs kísérletek kudarca miatt különösen súlyos, és ez a körülmény megnehezíti a terület szakszerű vizsgálatát is.

A KSH munkatársaként több népszámlálásban is részt vevő *Lakatos Miklós* „A 2001. évi népszámlálás etnikai blokkjával kapcsolatos módszertan kialakítása és értékelése” címmel megtartott előadásában a legutóbbi népszámlálás során szerzett főbb tapasztalatokról számolt be. Kiemelte, hogy a nemzeti hovatartozással kapcsolatos kérdések vizsgálata Keleti Károly óta megkülönböztetett figyelmet kapott a hazai népszámlálások programjában. Sőt, azt is mondhatjuk, hogy Keleti Károly a témával foglalkozó nemzetközi bizottság tagjaként, a nemzetiségek meghatározásakor olyan átfogó megközelítést alkalmazott, amely ma is időt álló. Nézetei szerint a nemzetiségi hovatartozás szempontjából a legfontosabb ismérv az anyanyelv és a nyelvismeret. Ugyanakkor fontosnak tartotta olyan kiegészítő kérdések alkalmazását, mint a nemzetiséghez való kötődés bevallása, a családi nyelv, a származás, a születési hely egybevetése. Mindezek, valamint a mai nemzetközi gyakorlat, a kérdezési módra vonatkozó utóbbi időben felmerült – javaslatok ismeretében elmondható, bizonyos elképzelések ezekről a kérdésekről már régóta jelen vannak a statisztikai gondolkodásban.

Az előadó kitért Tóth Ágnes előadásának témájára is. Utalt arra, hogy a statisztika és a hatalom kérdését „A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás” című kiadványukban szerzőtársaival együtt feldolgozták (jelenleg is elérhető a www.ksh.hu/nepszamlalas/ internetes oldalon). Tágabb összefüggésbe helyezve ezt a kérdést az előadó felidézte az 1929. évi XIX. sz. statisztikai törvény országgyűlési vitáján elhangzottakat, ahol a képviselők egy része vitatta, hogy a KSH irányítása a kereskedelmi minisztériumból, a miniszterelnökhöz kerüljön, attól félvén, hogy így a politika még jobban irányítása alá vonja a statisztikát. Válaszként *gróf Bethlen István* miniszterelnök következőket fogalmazta meg a hatalom és a statisztika viszonyáról. „Eminenter politikum annak megállapítása, hogy ez az adatgyűjtés sürgősebb-e, vagy a másik; hogy foglalkozunk-e elsősorban szociális statisztikával, a munkanélküliség statisztikájával, vagy foglalkozunk-e mezőgazdasági vagy ipari statisztikával. Ez eminenter politikai kérdés, és éppen azért felfogásom szerint helyes is, hogy a statisztika ügye a miniszterelnökség alá kerül. Hiszen a miniszterelnök az, aki a kabinet politikáját irányítja, aki hivatott arra, hogy megállapítsa, hogy tulajdonképpen a közéleti szükségletek közül melyik az amely elsősorban kielégítést kíván s amelynek kielégítése érdekében a statisztikai felvétel szükséges is. Ellenben nem lehet politikum a felelet, amelyet a statisztika a kérdésre ad. Ennek feltétlenül objektív alapon kell megadni és gondoskodásnak kell történnie, mint ahogy gondoskodás történt a múltban is, hogy itt politikai szempontok ne homályosítsák el az objektivitást, amelyre minden statisztikának igénye és szüksége van.” Bethlen szerint tehát a „mit” vizsgálunk kérdés lehet politikai és társadalmi kompetencia, a „hogyan” kérdés azonban egyedül a statisztikáé.

Ezt követően az előadó visszatért a 2001. évi népszámlálás nemzetiségi felvételére és felhívta a figyelmet arra, hogy a nemzetiségről szóló kérdések kialakítása szempontjából fontos előkészítő lépésnek tekinthetjük az 1992-ben, a nemzetiségi/etnikai/nyelvi csoportok statisztikájáról Budapesten tartott konferenciát, ahol az ENSZ ajánlásait is figyelembe véve részletes ajánlásokat dolgoztak ki. Majd a népszámlálás nemzetiségi/etnikai programjának a megformálásakor szakértői vitákat rendeztek, ahol a nemzetiségi szervezetek képviselői is kifejtették álláspontjukat. A szakmai ajánlások teljes mértékű figyelembe vétele mellett tekintettel kellett lenni a ma már túl szigorúnak minősíthető adatvédelmi törvényre is. Mint ismert, e törvény miatt – a magyar népszámlálások történetében először – el kellett hagyni a kérdőívről az összeírt nevét, aminek pozitív hatása nem teljesen bizonyított, ám az tény, hogy az adatkezelést technikailag jelentős mértékben megnehezítette, sőt hosszú távú következményei közé tartozik, hogy megnehezült a különböző statisztikai regiszterek összeállítása, és így még távolabbra került a regiszteren alapuló népszámlálások megvalósulása.

A nemzetiségi kérdések valóban a népszámlálási kérdőív végére kerültek, a válaszadás önkéntes volt, ám ezzel együtt is a népesség mintegy 95 százaléka válaszolt a feltett kérdésekre. Mindezt jó eredménynek kell tekintenünk, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a média jelentős része erőteljes ellenpropagandát fejtett ki egyes kérdésekkel szemben. A pozitív fogadtatásban – az adatvédelmet garantáló jogszabályok mellett – meghatározó szerepe volt a hazai kisebbségek aktivistáinak, valamint a kisebbségi szervezetek támogatásának. A KSH részletes adatfeldolgozásokat készített a nemzetiségi adatok alapján, amelyet több kötetben is közreadtak. A kutatókat természetesen ez nem elégítette ki teljes mértékben, hiszen a túl szigorú adatvédelmi

szabályok miatt nagyon óvatos volt a KSH adatkiadási gyakorlata, és ezt az elővigyázatosságot az 1941. évi népszámlálás nemzetiségi adatainak felhasználásával kapcsolatos anomáliák is táplálták. Mindez joggal veti fel a törvényi szabályozás módosítására vonatkozó igényeket, hiszen az adatok felfedésmentes kezelésére vonatkozó korszerű technikai eljárások ma már kellő garanciát adnak a tudományos célú statisztikai adatfeldolgozás számára.

A konferencia záró előadását *Pulay Gyula* (Állami Számvevőszék Kutató Intézet) „Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége” címmel tartotta, amelyben a cigánykérdés társadalompolitikai kezelhetőségének egyik legfontosabb feltételét, a cigány lakosságra vonatkozó statisztikai adatgyűjtés szükségességét, illetve az ezzel kapcsolatos kormányzati felelősséget hangsúlyozta.

A tények azt mutatják, hogy ebben az ügyben igen sok a megoldatlan feladat, hiszen az Állami Számvevőszék Kutató Intézetének a vizsgálatai szerint a megfelelő statisztikai információk hiányában még a cigányság helyzetét javítani szándékozó elindított kormányzati programok hatékonyságáról sem lehet pontos képet alkotni. A népszámlálási adatok alapján azonban lehetőség nyílna annak bemutatására, hogy a jóléti rendszerek miként, illetve eléri-e egyáltalán a cigány népességet. Ezért ahhoz, hogy az állam megfelelően teljesítse alkotmányos kötelezettségét, feltétlenül szükség van a jó módszerekkel felvett etnikai adatokra.

Nem véletlen, hogy a közelmúltban ez ügyben a Roma Irányító és Monitoring Bizottság (RIMB) is határozott lépéseket követelt. „A RIMB felszólítja a kormányzatot és az önkormányzatokat, hogy haladéktalanul tegyék lehetővé az etnikai identitás kifejezésére vonatkozó törvényes jog gyakorlását a fenti esélykiegyenlítő integrációs és nemzetiségi célokból, igazgatási, szolgáltatási és fejlesztéspolitikai eljárási

rendszerükben. Az etnikai adatkezelés során nyert adatokat, mutatókat beépítve az állami és önkormányzati statisztikai rendszerekbe, tegyék nyilvánossá. Ezáltal ellenőrizhetővé, vizsgálhatóvá válik az integrációs célú fejlesztési és egyéb források tervezése, elosztása, felhasználása és monitoringja.” Az előadó nem csupán a népszámlálások esetében tartotta fontosnak, hanem tágra értelmezte az etnikai szempontok érvényesítését a statisztikai adatgyűjtésekben és elemzésekben. „Megítélésem szerint, ha az állam ilyen elemzéseket nem készít, sőt az etnikai hovatartozás számbavételének lehetőségét nem teremti meg, és ezáltal másokat is megfoszt ilyen elemzések elvégzésének a lehetőségétől, akkor a közvetett diszkrimináció ellen lép fel, azaz nem teljesíti a törvényben meghatározott kötelezettségét.” – mondotta *Pulay Gyula*. A társadalomstatisztikai és szociológiai elemzéseket végző szakemberek körében pedig meglehetősen egyetértés van abban, hogy a fennálló adatvédelmi törvények gyakran akadályt képeznek abban, hogy valós képet kaphassunk a magyar társadalomról, ezen belül is cigány népesség helyzetéről – vonta le végső következtetését az előadó.

Az előadáshoz korreferátorként kapcsolódó *Bársony János* kultúrtörténeti okokkal magyarázta azt, hogy a legutóbbi népszámlálás során a cigányság esetében miért „nem működött” a kulturális kötődéssel kapcsolatos kérdés. Véleménye szerint „még nem épült fel a cigányság új kulturális kánonja, amelyért elsősorban az oktatási rendszer a felelős, hiszen az iskolákban nem tanítják a romák történelmét és a kultúrájukkal kapcsolatos ismereteket.” *Bársony János* – a RIMB-ban tagként résztvevő egyik romaszervezet képviselője – fontosnak tartotta annak hangsúlyozását, hogy a RIMB-ben együttműködő szervezetek azzal a kéréssel fordultak más szervezetekhez, hogy közösen próbálják megnyerni a cigányságot identitásának megvallására a tervezett nép-

számlálás során. Erre – éppen a Pulay Gyula által is említett – esélyegyenlőségi problémák objektív feltárása érdekében lenne különösen nagy szükség.

A vita során felszólaló *Kertesi Gábor* (MTA Közgazdaságtudományi Intézet) a cigány népesség számbavételével kapcsolatos módszertani problémákat emelte ki. Kutatásai alapján elfogadhatatlannak tartja, hogy a 2001. évi népszámlálás során csak mintegy 200 ezer romát regisztráltak, saját számításai szerint ugyanis a tényleges népességszám már akkor 450 ezer körül lehetett. Javaslatára szerint úgy lehetne a roma népesség számáról pontosabb adatokat nyerni, hogy a népszámlálás során az általuk végzett kutatások alapján kidolgozott módszer szerint a kettős identitás megragadására tennének kísérletet. E szerint az első kérdés az elsődleges identitásra, a második a másodlagosra vonatkozna. Így azokat az állampolgárokat tekintenék romáknak, akik vagy az egyik, vagy a másik kérdés alapján, de romának vallják magukat. Kutatásai alapján úgy véli, hogy azok a megközelítési módszerek, amelyek a „halmozottan hátrányos helyzetűek” definíciójával kívánják helyettesíteni a roma népességet, nem igazán tekinthetők megalapozottnak. Sokkal célravezetőbbnek látszik, ha – felülemelkedve a jelenleg jellemző „adatvédelmi fundamentalizmuson” – a törvényi szabályozás módosításával lehetővé tennék a mikroszintű adatállományok tudományos célú hozzáférését.

Kertesi hozzászólása heves vitát váltott ki a nemzetiségi szervezetek képviselőiből, illetve a kutatók egy részéből. Előbbiek, a korábbi állásfoglalásukat megismételve, nem értettek egyet az elsődleges, illetve másodlagos identitás alapján való besorolással. Kiegészítő kérdésként, – akár a korábbi kulturális kötődés kérdése helyett – a származásra vonatkozó információk tudakolását vélnék alkalmasnak.

A kutatók köréből *Vécsei Pál* reagált Kertesi Gábor kifejtéseire, ugyancsak kutatási

tapasztalataira hivatkozva, úgy vélte, hogy a népszámlálás településsoros adataiban megjeleníthető roma változó szoros összefüggést mutat a halmozottan hátrányos helyzettel, ezért a kapott adatok szerinte jó közelítést adnak a roma népesség helyzetéről is. Ezt figyelembe véve is fontosnak tartotta, hogy a roma népességre vonatkozó népszámlálási mikroadatokat kutatási célokra lehessen hasznosítani.

A vitán részt vett *Kerekes Zsuzsa*, az Adatvédelmi Biztos Hivatalának főosztályvezetője, aki a nemzetiségi identitásra vonatkozó kérdések feltevésére a borítékos megoldást vélte a legalkalmasabbnak. Ez esetben a kérdésekre adott válaszokat egy külön borítékban szereplő íven szerepeltetnék. E felvetés kapcsán több szakértő is jelezte, hogy az etnikai adatok más társadalmi-demográfiai adatoktól való elszakítása megfosztaná a tényleges tartalmától az identitásra vonatkozó információkat, ezért e módszer költségnövelő lenne, ráadásul magában hordaná a társadalmi bizalom megkérdőjelezését is.

Az ügy legfrissebb fejleménye, hogy az adatvédelmi és a kisebbségi biztosok között egy közös jelentést, amelyben ajánlásokat dolgoztak ki többek között az etnikai adatok kezeléséről is. Ennek értelmében „a kisebbségeket célzó kormányzati programok alapját képező statisztikai adatgyűjtések és a népszámlálások lebonyolítása teljesen új módon történne. A kisebbségi hovatartozásról külön, kódolt lapon, még a kérdezőbiztos számára is hozzáférhetetlen módon lehetne nyilatkozni. Az ilyen statisztikai célból gyűjtött személyes adatokat kizárólag egyirányú kódolással anonimá téve lehetne nyilvántartani és felhasználni.”

A vita zárásaként *Harcsa István* összegzésében azt emelte ki, hogy az előadások, a hozzászólások és a nyomukban kialakult véleménycsere egyrészt sok hasznosítható javaslatot hozott a felszínre, másrészt jó alkalmat

nyújtott egymás tapasztalatainak kicserélésére, a nézetek ütköztetésére. Ezért a jövőben is ajánlott az ilyen célú műhelykonferenciák szervezése.

Az etnikai kérdéskörrel kapcsolatban elhangzott javaslatokat illetően pedig azt hangsúlyozta, hogy más országok gyakorlatához hasonlóan, első lépésben – próbakérdések

keretében – feltétlenül tesztelni kellene az egyes kérdésváltozatokat, és csak az eredmények értékelése után lenne tanácsos meghozni a végső döntést.

Harcza István,

a KSH vezető főtanácsosa

E-mail: Istvan.Harcza@ksh.hu

Hírek, események

Megbízás. *Dr. Bagó Eszter*, a KSH statisztikai elnökhelyettese 2009. november 16-i hatálylallyal megbízta *Valkó Gábort* – a Környezeti és területfejlesztési statisztikai osztályon betöltött vezetői beosztásának változatlanul hagyása mellett – a Mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesi, valamint *Lengyel Györgyöt* a Mezőgazdasági és környezeti statisztikai főosztály Mezőgazdasági számlák osztálya osztályvezetői feladatainak ellátásával.

A Magyar Szociológiai Társaság 2009 augusztusában megalakult Társadalomstatistikai szakosztálya, melynek vezetője *dr. Harcza István*, titkára *Kmetty Zoltán*, a Magyar Közgazdaságtudományi Egyesülettel közösen hozta létre a Fényes Elek Műhelyt (FEM) a szociológusok, a közgazdászok és a statisztikusok közötti szakmai kapcsolatok ápolása céljából. A FEM, mivel a párbeszéd szempontjából fontosnak tartja a szakmai rendezvények szervezését, 2009. október 6-án rendezte meg az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetével, valamint a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitikai Intézetével együtt első műhelykonferenciáját, „Népszámlálások – nemzeti-etnikai adatok” címmel.

Az MST Nemzetközi Statisztikai és Gazdaságstatisztikai Szakosztályai, valamint a

Gazdaságmodellezési Társaság nyílt szakmai rendezvényt tartott 2009. november 17-én a KSH Keleti Károly-termében. Az ülés résztvevői *Ligeti Csák*, a KSH ny. főosztályvezetőjének beszámolóját hallhatták a Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth) Nepálban megrendezett „Measuring the Informal Economy in Developing Countries” (Az informális gazdaság mérése a fejlődő országokban) című konferenciájáról. Ennek keretében az előadó kitért többek között az informális gazdaság meghatározására, a fejlett és fejlődő országokban betöltött szerepére, mérésének módszereire és nehézségeire, valamint az e témával kapcsolatos definíciós vitákra, ellentmondásokra.

A KSH Statisztikai kutatási és módszertani főosztálya 2009. december 10-én és 11-én tartotta „Módszertani napok” elnevezésű fórumát a Hivatal Keleti Károly-termében. Az előadók az év során végzett módszertani munkáról, valamint a nemzetközi módszertan fejleményeiről számoltak be. Az ülés előadásai a következők voltak.

1. *Statisztikai folyamatszakaszokhoz kapcsolódó fejlesztések:* Bevezetés (*dr. Szép Katalin* főosztályvezető); Adatfelvételek tervezése (*Havasi Éva*); Felmérés a KSH regisztráltakról (*Kővári Zsolt*); Településrétegzési

vizsgálatok a lakossági felvételek mintavételének tervezésében (*Fraller Gergely*); HKF új címbejárás (*Horváth Gergely*); Becslési eljárás a nonprofit szektor reprezentatív megfigyeléséhez (*dr. Telegdi László*); Az adatfelvételi módok hatásai és felvételi eredménye – Különbözőségekből eredő torzítások, módszertani kérdések (*Vereczkei Zoltán*); A MEF nemválaszolás elemzése (*Horváth Beáta*); Módszertani feladatok az EAR fejlesztéséhez kapcsolódóan (*Cseréhati Zoltán*); Szezonális kiigazítás módszertani fejlesztései (*Urr Beáta*); Adatkiadás és az adatvédelem módszertanának fejlesztése nemzetközi projektek keretében (*Gajdos Katalin*); Leltár a szakfőosztályi feladatokhoz kapcsolódó módszertani tevékenységről (*Földesi Erika* főosztályvezető-helyettes);

2. *Osztályozások, minőség, speciális feladatok*: TEÁOR: főtevékenység meghatározása – elnöki közlemény átdolgozása (*Ercsey Zsófia* osztályvezető, *Káli Gabriella*); GFO át-

dolgozása (*Rónainé dr. Györgyi Márta*); Minőség blokk *a*) Minőségi irányelvek felülvizsgálata (*Mag Kornélia*, Tervezési főosztály), *b*) Minőség honlap bemutatása (*Kajdi László*, Tervezési főosztály), *c*) Termékminőség a KSH-ban (múlt, jelen, jövő) (*Katona Szilvia*), *d*) A minőségügyről: értékelés és kitekintés (*dr. Vigh Judit*); SDMX szabvány (*Ábry Csaba*); GDP idősorainak visszavezetése (*Horváth Beáta*); Tapasztalatok a fogalmi konzisztenciával kapcsolatos kísérleti vizsgálatok alapján (*dr. Harcsa István*); A természetes demográfiai jelenségek néhány jellegzetessége a rendszerváltozás után (*dr. Józán Péter*).

A KSH „Sajtóreggeli a párbeszédért” című rendezvénysorozatának 2009. november 19-i találkozásán a lakásárindex, lakásépítés volt a téma. A meghívottaknak *Farkas János*, a KSH főosztályvezető-helyettese és *Székely Gáborné* főtanácsos tartott előadást a Hivatal Sajtószobájában.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) fontosabb konferenciaajánlatai

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar> honlapon.)

Beer Sheva, Izrael. 2010. február 8–11.

Nemzetközi szimpózium a sztochasztikus modellek megbízhatóság-menedzsmentben, élet-tudományokban és működésmenedzsmentben betöltött szerepéről. (*The International Symposium on Stochastic Models in Reliability Engineering, Life Sciences and Operations Management*.)

Információ: *Dr. Ilia B. Frenkel*, a konferencia szervezőbizottságának elnöke
Telefon: (+972)-8-6475-642
Fax: (+972)-8-6475-643
E-mail: SMRLO10@sce.ac.il
Honlap: <http://info.sce.ac.il/i/SMRLO10>

San Jose, Costa Rica. 2010. február 16–19.

Nemzetközi szimpózium a tudományban alkalmazott matematikai módszerekről. (*International Symposium on Mathematical Methods Applied to the Sciences*.)

Honlap:
<http://www.cimpa.ucr.ac.cr/simmac.html>

Genf, Svájc. 2010. március 10–12.

Az UNECE (Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottságának), az Eurostat és az OECD (Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének) közös munkaülése a statisztikai metaadatokról. (*Joint UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) /Eurostat /OECD (Organisation for Economic*

Cooperation and Development) Work Session on Statistical Metadata.)

Információ: *Steven Vale*
Telefon: (+41)-22 917 32 85
Fax: (+41)-22 917 00 40
E-mail: steven.vale@unece.org
Honlap: www.unece.org/stats/documents/2010.03.metis.htm

Hong Kong, Kína. 2010. március 17–19.

Az IAENG (Mérnökök Nemzetközi Szövetségének) nemzetközi konferenciája az adatbányászatról és alkalmazásairól. (*The IAENG (International Associations of Engineers) International Conference on Data Mining and Applications.*)

Információ: IAENG Secretariat
E-mail: imecs@iaeng.org
Honlap: <http://www.iaeng.org/IMECS2010/ICDMA2010.html>

Dortmund, Németország. 2010. március 23–26.

A DAGStat (Német Statisztikai Munkaközösség elnevezésű hálózat) statisztikusainak második közös konferenciája, ami magában foglalja az 56. Biometriai Kollokviumot és a Német Statisztikai Társaság ülését is. (*The second joint conference of Statisticians DAGStat (Deutsche Arbeitsgemeinschaft Statistik) 2010 includes the 56th Biometrisches Kolloquium and the Pflingsttagung der Deutschen Statistischen Gesellschaft.*)

Információ: *Prof. Dr. Jörg Rahnenführer*
Telefon: (+49) 231 755 – 3121
Fax: (+49) 231 755 – 5303
E-mail: dagstat2010@statistik.tu-dortmund.de
Honlap: www.statistik.tu-dortmund.de/DAGStat2010/en/

Wellington, Új-Zéland. 2010. március 24–25.

Hivatalos Statisztikai Fórum 2010. (*Official Statistics Forum 2010.*)

E-mail: OSS@stats.govt.nz
Honlap: www.statisphere.govt.nz/official-statistics-forum-2010

Ravello, Olaszország. 2010. április 7–9.

„A Biztosításmatematika és a Pénzügy Matematikai és Statisztikai Módszerei” konferencia (*Mathematical and Statistical Methods for Actuarial Sciences and Finance.*)

Információ: *Cira Perna* és *Marilena Sibillo* konferenciaelnökök
Fax: (+39) 089962049
E-mail: maf2010@unisa.it
Honlap: maf2010.unisa.it

Biskra, Algéria. 2010. április 14–17.

Nemzetközi műhelykonferencia a többváltozós kockázatokról és kopulákról. (*International Workshop on Multivariate Risks and Copulas.*)

Információ: *Prof. Dr. Abdelhakim Necir*, Alkalmazott Matematikai Laboratórium
E-mail: necirabdelhakim@yahoo.fr
Honlap: www.univ-biskra.dz/manifestations/math/stat_2010/

Lisszabon, Portugália. 2010. április 28–30.

Az Eurostat és az UNECE (Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottságának) közös munkatülete a demográfiai előrejelzésről. (*Joint Eurostat/UNECE Work Session on Demographic Projection.*)

Honlap: <http://www.unece.org/stats/documents/2010.04.projections.htm>

Folyóiratszemle

Dietz, O.:

Mutatószámok az államháztartás terhelhetőségének minősítéséhez

(Indikatoren zur Beurteilung der Leistungsfähigkeit öffentlicher Haushalte.) – *Wirtschaft und Statistik*. 2008. évi 10. sz. 862–866. old.

A tanulmány letölthető:

<http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Publikationen/Querschnittsveroeffentlichungen/WirtschaftStatistik/FinanzenSteuern/IndikatorenHaushalte.property=file.pdf>

A növekvő államadósság miatt nagyobbak a törlesztéssel, kamatokkal összefüggő terhek. Az idős népesség arányának növekedése hosszabb távon szűkíti a költségvetés mozgásterét. A szerző az államháztartás terhelhetőségének alakulására alkalmas mutatószámokat vizsgálja. A főváros, Berlin kiegészítő szövetségi támogatást kért, és panaszával a Szövetségi Alkotmánybírósághoz fordult. Az ilyen jogi eljárásokhoz vizsgálni kell az államháztartás szintjeinek terhelhetőségét, és az ítélet indoklása megfelelő mutatószámokat igényel. Az államháztartás terhelhetőségére ajánlott mutatók a politikai döntés, valamint az igazságszolgáltatási eljárás gyakorlati igényei szerint is vizsgálhatók. A német föderalizmus (például Bréma, a Saarvidék vagy a Schleswig-Holstein tartományok adósságrendezése esetén) hasonló fedezeti igények elemzését indokolta a 2019-ig terjedő költségvetési időszakra.

A kormányzat (a német szövetségi, tartományi és helyi szintek együtt) 2006-ban mintegy 1 478 milliárd euró összes adósság alapján

353 milliárd euró kamatot és törlesztést fizetett. Ez a kormányzat összes kiadásának 35,2 (1980-ban 10,7), és ezen belül a tartományok költségvetésének 28,6 százaléka volt.

A cikk áttekinti a költségvetési tervezés szakirodalmában a terhelhetőség elemzésére ajánlott mutatószámok tartalmát. Ilyen statisztikai mutató például a személyi költségek aránya, az adóbevételek aránya, az egy lakosra jutó kiadás és bevétel, a kamat/adó arány, a hitelfedezet mutatószámai.

A közpénzek itt említett mutatószámai kiegészülnek a fenntarthatóság elemzésének mutatóival, az elsődleges kiadások és bevételek vizsgálataival. Definíció szerint a közpénzügy fenntarthatóságának feltétele, hogy az elsődleges közpénzbevétel előirányzata fedezze az elszámolt államadósságokat (jelenértéken számítva). A költségvetés terhelésének nemzedékek közötti áthárítása azzal előzhető meg, hogy a szakemberek meghatározzák az adóbevételek előirányzatát, és ebből levonják a közkiadások tervezett összegét. Az így kapott különbség jelenértéken fedezetet ad az államadósság ismert mértékére.

A hivatalos pénzügyi statisztika adatsorai alkalmasak ilyen elemzésekre. Az alkotmánybíróság Berlin tartomány keresete kapcsán megvizsgálta az ajánlott költségvetési mutatókat: a hitelfedezeti mutatót, a kamat/adó viszonyszámát, az elsődleges kiadások és bevételek egyenlegét.

A szerző megállapítja, hogy nem adhatók abszolút mutatók egy tartomány költségvetési szükséghelyzetének meghatározására, a viszony

Megjegyzés. A Folyóiratszemlét a KSH Könyvtár (Orbán-Szirbucz Zsófia) állítja össze.

lagos állapot azonban vizsgálható. A Szövetségi Alkotmánybíróság a berlini költségvetés jelzőszámait a tartományok átlagos mutatóihoz mérten minősítette, és megállapította a költségvetési szükséghelyzet küszöbértékeit (a kamat/adó arány a tartományok átlagos szintjét 70 százalékkal meghaladja; az elsődleges kiadás és bevétel egyenlege negatív irányba tér el a tartományok átlagos egyenlegétől).

Az alkotmánybíróság az 1995 és 2004 közötti időszakra vizsgálta Berlin és a többi szövetségi tartomány költségvetési adatait. A bíróság döntése alapján kereset szerinti „kiemelkedő” szükséghelyzet akkor állapítható meg, ha a hitelfedezeti mutató hosszabb távon elfogadhatatlan, illetve tartós eltérés mutatkozik a megállapított küszöbértékekhez képest.

A szövetségi költségvetésből kérelmezett szanalási összeg jogos lenne, ha Berlin az ítélet szerint meghatározott mutatókkal igazolná extrém szükséghelyzetét. A kérelmező szövetségi tartománynak azt is igazolni kellene, hogy a konszolidálás lehetőségeit teljesen kimerítette saját költségvetési eszközeivel.

Az alkotmánybíróság vizsgálatában szereplő hitelfedezeti mutató számlálója a hitelkötelezettség és az adósság hitelpiaci törlesztése összegének különbsége; nevezője a közkiadás (tisztított) összege, vagyis a költségvetés kiadásából levonva a pénzügyi tranzakciókat és a tartalékképzést, továbbá a szövetségi pénzalapok befizetési kötelezettségeit. Az államháztartás elszámolásai a szövetségi tartományok közötti pénzátadásokat is tartalmazzák. Azért indokolt a levonás a megtisztított közkiadás számításában, mert a befizetési kötelezettségeket nem a tartományok határozzák meg, nincs lehetőségük a közvetlen befolyásolására.

A hitelfedezeti mutatót növeli a hitelfelvétel, csökkenti a törlesztés. Ez utóbbiak egyenlege azt méri, hogy a fennálló hitelkötelezettségek mekkora részét fedezik a megtisztított közkiadásoknak. A szövetségi tartományok hi-

telfedezeti mutatói azt is jelzik, hogy hol mutatkoznak túlzott kamatterhek, és ez mennyiben szűkíti a költségvetés mozgásterét. Költségvetési szükséghelyzet akkor állapítható meg, ha a tőkeszolgálat tartósan és egyre nagyobb mértékben növekszik.

Az alkotmánybíróság a kamat/adó arány alakulását is vizsgálta Berlin ügyében. A kamat számításánál az államháztartás adott egységének összes kamatkiadását figyelembe kell venni (a közintézményekét és más finanszírozott gazdasági egységekét is). Az adó pedig az összes költségvetést megillető bevételt (adót, egyéb közterhet) tartalmazza. (A Szövetségi Alkotmánybíróság az adó számítása során a saját tartományi bevételeken túlmenően a szövetségi költségvetésből kapott meghatározott transzferbevételeket is figyelembe vette. Az ilyen átvett adótételek ugyanis a saját eszközök felhasználását helyettesítik.)

A megelőző időszakokban felvett hitelek miatti költségvetési terhek lekötik a költségvetés bevételeinek egy részét. A szükséghelyzet kialakulásának oka, hogy a kamat/adó arány tartósan és növekvő mértékben von el eszközt más közfeladatoktól. A szükséghelyzet megállapítására az ítéletben közölt relatív mérték azonban érzékeny arra is, ha megnő a szövetségi tartományok kamat/adó viszonyszámának átlaga, az adósság szint másol is bekövetkező növekedése következtében. A cikk táblázatban rendszerezi a hitelfedezeti mutató, a kamat/adó és az elsődleges deficitmutató tényezőit.

Az elsődleges deficit mutatója is minősítési feltétel, ez az elsődleges kiadások és bevételek egyenlege. A „kiadás” itt is a pénzügyi tranzakciók nélkül számítható, az államháztartás megadott elszámolási tételeinek levonása mellett.

Az egyenleg tehát a költségvetés személyi, dologi és beruházási kiadásait veszi figyelembe, a kamatkidadások nélkül. A folyó költségvetés így kimutatott hiánya nem tartalmazza a múltban felvett hitelek jelenben elszámolt terheit.

Az elsődleges bevételek között csak a rendszeres költségvetési bevételek szerepelhetnek, vagyis nem része a bevételnek a képzett tartalék igénybevétele vagy a kölcsönfelvétel. Nem szerepel a rendszeres bevételben olyan egyszeri hatás sem, amely például a vagyoneértékesítés eredménye. Ahol az így számított különbség pozitív, ott a rendszeres bevétel képes fedezni a költségvetés alapfeladatait, és ezen túl a kamatok fizetésének is bizonyos részét. A negatív különbség (a deficit) annak a jele, hogy az alapfeladatok fedezete sem áll rendelkezésre a tárgyidőszak költségvetésében.

A szerző két értékelő megjegyzéssel hivatkozik a Szövetségi Statisztikai Hivatal kiadványsorozatára, amely szerepet kapott az alkotmánybírói vizsgálatban:

- az államháztartás elszámolásai és a pénzügystatisztika csak korlátozottan összehasonlíthatók;

- a pénzügyi statisztika megbízhatósága alapot ad az államháztartás említett mutatóinak összehasonlítására.

A pénzügyi statisztika az alkotmánybírói véleménye szerint aktuális, megbízható és általánosan elérhető mutatókat tartalmaz, amelyek semlegesek, objektív jellegűek és tudományosan függetlenek. Az államháztartás elszámolásaitól eltérő statisztikai célú mutatók említett értékelésének pozitív megállapítása szerint a jelzőszámok lehetővé teszik az egységes és ez alapján a kellően kifejező erejű összehasonlítást a vizsgált körben. Az ilyen magas szintű testület vizsgálatához szükségtelenek a legrészletesebb államháztartási elszámolások, itt a hosszabb időszakra érvényes tendenciák elemzése a feladat. Erre a pénzügyi statisztika következetesen továbbvezetett nyilvános mutatói alkalmasak.

A mutatósorozattal kapcsolatos alkotmánybírói állásfoglalás olyan intézkedéseket tett szükségessé, amelyek a pénzügystatisztika módszertani fejlesztésével javíthatják

az adatok minőségét. A szövetségi tartományok pénzügyminiszterei 2006. november 9-i ülésükön tárgyalták a berlini ügy alkotmánybírói ítéletéből eredő pénzügy-statisztikai követelményeket, elsősorban az egységes államháztartási adatsorok szükségességét. A tárgyalás tartalmi összefoglalása a következő.

- Az államháztartás szövetségi, tartományi és helyi rendszereinek helyzete, ezen belül az egységesítés igénye, az üzemgazdasági számlarendszerek alkalmazhatósága;

- a költségvetés tervezésének változatos gyakorlata, például a szervezeti változások, kiválások stb. hatása a pénzügyi statisztikára;

- a csoportosítások, funkció szerinti elszámolások, például a hibák, fogyatékoságok és hiányok áttekintést és felülvizsgálatot igényelnek a pénzügyi statisztikában.

A pénzügyminiszterek 2007 áprilisában tárgyalták a vizsgálatról megbízottak első jelentését, és az éves pénzügyi statisztika minőségének javítására a következő intézkedéseket javasolták:

- át kell térni az államháztartás szövetségi és tartományi rendszerében a funkciók azonos elhatárolásával az egységes csoportosításokra;

- ahol hiányos vagy ellentmondásos a felülvizsgált tartalmi meghatározás, ott egységes értelmezést elősegítő intézkedés szükséges;

- a módszertan észlelt eltéréseiről ajánlatos tájékoztatni a módszertanért felelős bizottságot;

- az egységes előírástól eltérő elszámolások esetén a Szövetségi Statisztikai Hivatalnak az éves pénzügyi statisztika ajánlásai szerint kell eljárnia, megtisztítva az államháztartás átvett adatait a torzító tételektől;

- az éves pénzügystatisztika lefedettségének felülvizsgálatára is szükség van, például 2007-től integráltan beszámíthatók olyan egységes elszámolásai, amelyek kiváltak az államháztartás szervezetéből;

- ajánlatos a tájékoztatási határidőket megvizsgálni azzal a céllal, hogy az államháztartás

minden szintjének pénzügyi mutatói a tárgyidőszak után egy évvel elérhetők legyenek;

– a tartományok központi adatfeldolgozó szervezete folytassa vizsgálatait, hogy az államháztartás mutatóihoz szükséges elérhető adatkör bővüljön (ilyen kiegészítő információk például a közintézmények munkaügyi statisztikai adatai, a helyi költségvetési szervek és a háztartások statisztikai adatai).

A kiegészítő információk projektjének jelentését a pénzügyminiszterek 2008. áprilisi konferenciájukon tárgyalták. A pénzügystatisztika adatainak minőségét, időszerűségét a következő területeken kell javítani: az államháztartás helyzetének megítélésére alkalmas mutatók; az államháztartás jogi hátterének reformja; a közkiadás funkciói egységes besorolásokkal.

A közkiadás funkcióinak csoportosításait át kell dolgozni azzal a céllal, hogy az osztályozás a közfeladatokat kiegyensúlyozottan, ellentmondásmentesen tartalmazza; a funkciók igazodjanak a szakpolitikákhoz, illetve a feladatcsoportokhoz; teljesüljenek a nemzetközi követelmények, és az egyes funkciók a besorolás ismérveivel határolódjanak el egymástól.

Nádudvari Zoltán,

a KSH főtanácsosa

E-mail: zoltan.nadudvari@ksh.hu

Doyle, J. J.:

Gyermekvédelem és a felnőttkori bűnözés

(Child Protection and Adult Crime: Using Investigator Assignment to Estimate Causal Effects of Foster Care.) – *Journal of Political Economy*. 2008. évi 4. sz. 746–767. old.

A tanulmány letölthető:

<http://www.nber.org/papers/w13291>

A gyermekvédelem talán legmélyrehatóbb intézkedése a nevelőszülőknél történő elhelyezés, amikor a bántalmazott vagy elhanyagolt

gyermeket ideiglenesen más család gondjaira bízzák. Az Egyesült Államokban évente mintegy 20 milliárd dollárt fordítanak gyermekvédelemre, amely közel 2 millió gyermeket érint. Éves szinten megközelítőleg 800 ezer gyermek él nevelőszülőknél, s az ott töltött idő átlagosan két évet tesz ki. Gyakori, hogy a gyermek ez alatt legalább egyszer átkerül egy másik családi környezetbe, 25 százalékuknál pedig háromszor vagy többször változnak a kijelölt nevelőszülők. Illinois államban például az 1990-es években az egy évre nevelőszülőknél elhelyezett 45 százalékánál került sor legalább egy alkalommal családok közötti áthelyezésre. A szerző számos kutató megállapításait idézve rámutat arra, hogy a gyermekelhelyezési intézkedések eredményessége sok esetben eléggé vitatható.

Az Egyesült Államok gyermekvédelmi rendszerében a bántalmazott vagy elhanyagolt gyermekekre általában az orvosok, a tanárok, a rendőrök vagy a családtagok hívják fel az illetékes gyermekvédelmi hatóságok figyelmét. A tanulmány Illinois állam egyik megyéjének adataira támaszkodik, itt általában nyolc főből álló gyermekvédelmi csoportok dolgoznak. A vizsgálattal megbízott gyermekvédelmi előadó a szülőkkal és a bejelentésvetővel folytatott megbeszélések, valamint helyszíni vizsgálatok keretében tárja fel a helyzetet. Ha a bejelentést nem találja megalapozottnak, eltekint a további intézkedéstől. Sürgős esetben viszont a gyermeket azonnal eltávolítja az öt veszélyeztető családja köréből. A gyermekelhelyezési intézkedést legtöbbször bírói meghallgatás is követi. A gyermekvédelmi előadó vizsgálatának alapossága, megállapításainak és javaslatainak meggyőző ereje lényegesen befolyásolhatja a végső bírói döntéseket.

A gyermekvédelmi csoportokon belül rotációs rendszerben történik az eljárást lefolytató előadó kijelölése, ami megfelelő teret enged a véletlenszerűségnek. Kivételt jelent ez alól, hogy spanyolul értő előadónak kell foglalkoz-

ni a csak spanyolul beszélő családok ügyeivel, illetőleg speciális képzettségű előadóknak a szexuális bántalmazási esetekkel.

Számos idézett tanulmány szerint azonban nem tisztázott, hogy az elhelyezés a nevelőszülőknél csökkenti vagy épp ellenkezőleg, erősíti a bűnözés iránti hajlamot. A bántalmazó szülőtől eltávolított gyermek nemcsak védelmet kap, de csökken a valószínűsége, hogy felnőttkorban bűnözővé váljon. Ugyanakkor a szülők elvesztése traumát is okozhat, amelynek káros hatásai esetleg csak a későbbi életkorban jelentkeznek. Közismerten gyakoriak például a nevelt gyermekek rossz tanulmányi eredményei. Szakértői becslések szerint a Egyesült Államokban a hajléktalanok 28 százaléka fiatal korában nevelőszülőknél élt, és az éppen börtönbüntetését töltő, 30 évesnél fiatalabb lakosok közel 20 százalékát helyezték el gyermekkorukban nevelőszülőknél.

A tanulmány – különböző modellek alapján – annak számszerű vizsgálatára törekszik, hogy van-e kimutatható okozati összefüggés a gyermek nevelőszülőknél történt elhelyezése és a felnőttkori bűnözői magatartás kialakulása között. A szerző két irányba fejleszti tovább korábbi vizsgálatait: egyrészt részletesen feltárja a nevelőszülőkhöz kerülő gyermekek főbb – életkori, etnikai stb. – jellemzőit, másrészt összekapcsolja a gyermekbántalmazásokra vonatkozó vizsgálatok eredményeit a 31 éves kor előtti letartóztatási és börtönbüntetési adataival. (A két – eltérő rendeltetésű – adatbázisban szereplő személyek azonosítása a név, a társadalombiztosítási szám és a születési időpont alapján történt.)

Az elemzésnél alapul vett minta több mint 23 ezer gyermek adatait tartalmazta. Azokat vették figyelembe, akik az eljárást kezdeményező gyermekvédelmi jelentés benyújtásakor a 4–16 év közötti korosztályba tartoztak, vagyis 2005-ben életkoruk 18 és 31 év közötti lehetett. A szexuálisan bántalmazott gyermekeket (arányuk 8 százalék) kizárták a mintá-

ból, mert az ilyen esetekben eljáró gyermekvédelmi előadókat nem rotációs rendszerben jelölik ki.

A mintába az átlagosnál némileg több szegény sorsú gyermek került be, és kormegoszlásuk is a viszonylag idősebbek felé tolódott el. A kapott eredmények szerint a gyermekvédelmi eljárások keretében itt a vizsgált gyermekek 16 százalékát helyezték el nevelőszülőknél. (Az Egyesült Államok egészét tekintve ez az arány megközelítőleg 10 százalék.) A mintában szereplők között a fehérek aránya 71, az afroamerikaiaké 25, a spanyol származásúaké 5 százalékot képviselt. (Összehasonlításként: Illinois állam többi megyéjében 2000-ben az 5–14 évesek között átlagosan 87 százalék volt a fehér gyermekek aránya.) A gyermekvédelmi eljárás során a vizsgált esetek 43 százalékában állapították meg az elhanyagolás valamilyen formáját, 20 százalékánál pedig a fizikai bántalmazás tényét.

A tanulmány részletesen foglalkozik azzal a problémával, hogy befolyásolja-e a gyermekvédelmi előadó személye, szigorú vagy esetleg elnézőbb egyénisége a nevelőszülőkhöz kerülés gyakoriságát. Bár megállapíthatók voltak kisebb különbségek az elhelyezés gyakorisága között, a „nehéz esetek” nem kapcsolódtak meghatározott személyekhez. Az előadók kijelölésének rotációs rendszere tehát összességében biztosítja az objektív elbírálást s egyúttal az előadók lehetőleg egyenletes terhelését is. További tesztek tanúsága szerint nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a nevelőszülőkhöz kerülő gyermekek főbb jellemzői és az elhelyezés típusa, illetve hossza között sem.

A nevelőszülőknél élő gyermekek helyzetének, életkörülményeinek ellenőrzésével a gyermekvédelmi megbízottak másik csoportja foglalkozik, a szerző külön tanulmányban elemezte ezek munkájának a gyermek, illetve a nevelőcsalád életére gyakorolt lehetséges hatásait.

A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek további, felnőttkori sorsát illető tapasztalatok már sokkal kedvezőtlenebbek. A bemutatott számítások eredményei szerint a nevelőszülőkhöz került gyermekek „szélsőségesnek” tekinthető körében a felnőttkori letartóztatások, az elmarasztaló ítéletek és a börtönbüntetések aránya háromszor magasabb, mint a saját családjuk körében felnőtt személyek esetében. Természetesen felvethető, hogy a bántalmazó családokból származó gyermekek bűnözői magatartása akkor is kialakulhatott volna, ha nem kerülnek nevelőszülőkhöz. Az elhelyezési eljárások során éppen az adott helyzetben várható előnyök mértékét mérlegelik. Szem előtt tartva, hogy eredeti családjuk elhagyása a gyermekek egy részének fejlődését kifejezetten hátrányosan érintheti, a szerző meghatározza azokat a főbb jellemzőket, amelyek előfordulása esetén nagyobb a veszélye a bűnözői hajlam érvényesülésének. Ez elsősorban a leányok, az afroamerikai származású gyermekek, a bántalmazások áldozatai és azok esetében áll fenn, akik már serdülőkorúak voltak a gyermek-elhelyezési vizsgálat időpontjában.

Tűs Lászlóné,

a KSH ny. osztályvezetője
E-mail: Tuus@mail.tvnet.hu

Gilleard, C. – Higgs, P.:

A nyugdíjas politikai mozgalmak hatása a XXI. században

(The Power of Silver: Age and Identity Politics in the 21st Century.) – *Journal of Ageing & Social Policy*. 2009. évi 3. sz. 277–295. old.

A nyugdíjas politikai mozgalmak a két világháború között jelentek meg Európában és Amerikában. A dokumentumok és a tapasztalatok alapján ezek a mozgalmak fontos szerepet játszottak a világháború utáni szociális

rendszer kialakulásában. Az időskorúak, a nyugdíjasok demográfiai jelentőségének növekedése a politikára is hatást gyakorolt, a nyugdíjas politikai mozgalmak paradox módon mégsem voltak képesek ebből előnyt kiváncsolni. Míg a hatvanas évek óta a politikai mozgalmakban egyre inkább azonos identitású, és nem feltétlenül azonos érdeklődési körű emberek csoportosulnak, az idősek köré csoportosuló politikai mozgalmak mégis egyre inkább veszítenek jelentőségükből.

A nyugdíjas politikusok már kikerülnek az érdeklődés középpontjából, de a nyugdíjról történő politizálásról ez egyáltalán nem mondható el. Sőt: a nyugdíjkérdés valamennyi európai párt számára központi elem, és kulcsfontosságú a jóléti államok jövőjét illetően. Az Egyesült Államokban is fontos kérdéssé vált a szociális ellátás kérdése a helyi politikusok körében. Ők a nyugdíjkérdést, mint jövőbeli problémát kezelik, és nem tesznek különbséget a választópolgárok között a nyugdíjas és a gazdaságilag aktív kategóriák alapján. A nyugdíjasok ezáltal perifériális helyzetbe kényszerülnek, és egy olyan rendszer „haszonélvezőinek” tűnnek, amely a jövőben már nem tartható fenn. A nyugati társadalmakban a nyugdíjasok elszegényedését több különböző korcsoporthoz kapcsolódó mozgalom is igyekezett hangsúlyozni, ezeknek a mozgalmaknak azonban csak hallgatóságos támogatást sikerült szerezniük a nyugdíjas lakosság részéről. Csak Oroszországban és a Szovjetunió néhány utódállamában vezetett a nyugdíjasok elszegényedése a nyugdíjasok tényleges politikai színre lépéséhez.

A hatvanas években indultak el azok a politikai irányzatok, amelyek egy-egy közös jellemző (bőrszín, szexuális irányultság, nem és nemzetiség stb.) alapján fogták össze az embereket. Ezek alap gondolata az volt, hogy a kisebbségeknek nagyobb kulturális szerepet, nem pedig nagyobb anyagi segítséget kell kap-

niuk. E mozgalmakban azonban az időskorúak politikai szerepvállalása nem valósult meg. Bár történtek kezdeményezések idősök köré csoportosuló politikai szervezetek létrehozására, de ezeknek nem sikerült tartósan meghatározó tényezővé válniuk a politika színterén.

Európában az eltarthatósági ráta 43–53 százalék, mégis csak minden második országban létezik nyugdíjas párt, és a nyugdíjasok magas arányához viszonyítva az érdekképviseleti szervezetek száma is alacsony. Ez a jelenség leginkább a jóléti államok intézménystruktúrájával, a szociális ellátás terén újonnan megjelenő problémákkal, a nyugdíjasok csoportjának heterogenitásával és az évtizedek során változó nyugdíjtörvényekkel magyarázható. Európa nagy részén a nyugdíjas politikai mozgalmakat háttérbe szorítják a professzionális támogató szervezetek, alapítványok, amelyek például az Alzheimer-kór és más időskori betegségek kérdésével foglalkoznak, de politikai tevékenységet nem folytatnak.

A hatvanas évek nagy politikai mozgalmi a kisebbségek részéről általában a mindenkori hatalom és szabályozás ellen irányultak: a nők, a feketék, a homoszexuálisok mind a fennálló jogi szabályozás ellen lázadtak. Az idősök társadalmi rétege kimaradt ebből a politikai „fellendülésből”, saját csoportjukat elaprózva, valamelyik másik politikai irányzat mögé álltak.

A kor egyetlen kivételes szervezete az amerikai Grey Panther, amely az időseket középpontban tartó politikát a háborúellenes megnyilatkozásokkal vegyítette. Irányelvéik között szerepelt az egészségügy és a szociális ellátás jobb hozzáférhetősége, a fekete bőrszínűek nagyobb aránya az állami hivatalokban, az olcsóbb lakhatás, a megújuló energiák szélesebb körű alkalmazása, a könnyű drogok legalizálása és a gyógyszerárak alacsonyan tartása. A Grey Panther magát nem egyedülálló pártnak, hanem a balközép egyik szereplő-

jének tekintette, és az évek során egyre jobban kiszorult a politikai élet fontos szereplői közül.

Ha nem is túl hangsúlyosan, de nyugdíjas politikai pártok ma is léteznek. 2003-ban az orosz választásokon az Orosz Nyugdíjasok Pártja (RPP) 3 százalékot szerzett a választásokon, és ezzel a nyolcadik helyre került a pártok sorrendjében. Hasonló, azonban gyengébben szereplő pártok léteznek Európa országaiban is. Ezek azonban szinte kizárólag a magasabb nyugdíjakért és a nyugdíjasok nagyobb elismertségéért harcolnak. A nyugdíjas pártok leginkább a szovjet blokk utódállamaiban erősek, ahol a Szovjetunió felbomlása után a nyugdíjasok csoportját érintette leginkább a gazdasági helyzet változása. Oroszországban a nyugdíjas kedvezmények megvonása 2005-ben utcai tüntetésekhez vezetett. Ugyanakkor Franciaországban, Spanyolországban, Németországban egyáltalán nem léteznek nyugdíjas pártok. Ezért úgy tűnik, hogy az európai népesség előregedésének ellenére az időskor nem olyan csoportformáló tényező a politikában, mint a nem, a bőrszín vagy a szexuális orientáció.

A második világháború után a nyugdíjkérdés nem a nyugdíjasok fellépése kapcsán került a politika világába, hanem a háború után felállított és újraformált intézményrendszer egyik elemeként. Ennek köszönhetően napjainkra az időskor már nem a szegénység szinonimája, mint az a XIX. században volt. Korábban az idősök teljes elszegényedése volt jellemző, míg napjainkban a kialakult generációs konfliktus okoz gondot. Ugyanis a fiatal korosztály azt tartja, hogy az idősebbek az ő munkájuknak köszönhetik jólétüket. Ebben a változó erősséggel fellángoló konfliktusban azonban nem maguk a nyugdíjasok állnak ki érdekeik védelmében, hanem a felek a társadalmi intézményrendszer részeként állnak egymással szemben. A nyugdíjak mértéke gazdasági kérdéssé vált, amelybe a nyugdíjasok aktívan nem szólnak bele.

Másik konfliktusforrást rejt az egészségügy. Az egészséget minden korcsoport az egyik legfontosabb értéknek tekinti. A jelenlegi egészségügyi rendszerek azonban nem tartathatók fenn 20–30 évnél tovább. Az egészségügyi politikához kapcsolódó kérdések szintén nem az egészségügyi célcsoportok oldaláról közelítenek, így ezeken a helyeken sem az idősek képviselik saját érdekeiket.

A XX. század második felében kialakuló konfliktusforrások között a harmadik a szociális ellátás biztosítása. 1960-ban Nagy-Britanniában a jóléti kiadások a GDP 15 százalékát tették ki, amelyből 0,4 százalék volt az egyéni szociális ellátásra fordított összeg. E két kiadás értéke 2003-ban 33 és 1,4 százalék volt. Az ellátások fele 65 évnél idősebb embereket érintett. Az elmúlt tíz év alatt a személyes szociális ellátásra fordított kiadások értéke megkétszereződött. Az idősek egyéni szociális ellátását sok helyen magánintézmények végzik az állami rendszertől függetlenül. Ez csak tovább nehezíti a probléma kezelését, mivel az egymástól független egységekből álló ellátó hálózat nem alkalmas egységes fellépésre a döntéshozók irányában.

A többször változtatott nyugdíjkorhatár és a jogi szabályozások azt eredményezték, hogy a nyugdíjasok csoportja mára heterogénebb, mint valaha. Ennek köszönhetően nincs megfelelő összefogó erő az érdekeik érvényesítésére, és nyugdíjas létük kevésbé meghatározó tényező a szavazatok leadásánál.

A Szovjetunióban az általános nyugdíjrendszer csak 1956-ban jelent meg, amely

1991 után krízisbe került, és 1996-ban összeomlott: a nyugdíjakat nem tudták kifizetni, az időskorúak halálozási aránya jelentősen megnőtt. Ekkor hozták létre az Orosz Nyugdíjasok Pártját. A közvélemény, beismervé a nyugdíjasok tarthatatlan helyzetét, támogatta a pártot, ami a 2006-os helyi választásokon 12 százalékot ért el és ezzel megközelítette a Kommunista Párt eredményét. Az RPP ekkor két másik párttal egyesülve a legfontosabb ellenzéki párttá vált.

Hasonló méretű szervezet az Egyesült Államokban is alakult: a Nyugdíjasok Amerikai Szövetsége (AARP – American Association of Retired Persons). Bár ez tagságát tekintve az ország katolikus egyházához mérhető, a politikai életben csak mérsékelten van jelen. Célja inkább az, hogy az időskorúak meg tudják őrizni fogyasztási szokásaikat, és részt tudjanak venni a gazdasági életben. Az AARP – éles ellentétben az orosz RPP-vel – mindig ügyelt arra, hogy tevékenységét egyetlen politikai párthoz se lehessen kötni.

A sikeres és a kevésbé sikeres próbálkozások szerte a világon csak kihangsúlyozzák azt, hogy az időskorúaknak nem sikerült a hatvanas években együtt haladni az akkor létrejött politikai irányzatokkal, így mára láthatatlanná váltak a politika terén. Az őket érintő döntéseket nélkülük hozzák meg, melyen nem változtat egyre növekvő demográfiai túlsúlyuk sem.

Lencsés Ákos,

a KSH Könyvtár osztályvezetője
E-mail: akos.lencses@ksh.hu

Kiadók ajánlata

GREGORIOU, G. N. (szerk.) [2009]: *The Banking Crisis Handbook*. (A bankválság kézikönyve.) CRC, Routledge. London.

Napjaink világméretű bankösszeomlását új színben feltüntetve, a könyv lehetséges meg-

oldásokat mutat be arra nézve, hogy mit kellett volna tenni a válság előtt, alatt és után. A kötet ismert kutatók és szakértők cikkeivel egy új, egyedülálló kutatást mutat be, ami kétségtelesen segíteni fogja a bankvezetőket, a kocká-

zatkezelési, valamint más pénzügyi szakembereket a bankválsággal kapcsolatos világos képalkotásban, illetve a jövőbeli bankösszeomlások megakadályozásában.

A könyv első része a válság eredetét magyarázza. Kifejti a kockázatos jelzáloghitelek, az árnyékbankok, az alacsony hatékonyságú kockázatkezelés, a nem kielégítő pénzügyi szabályozás, valamint a fedezeti alapok szerepét a pénzügyi rendszerek összeomlásában. A második rész azt vizsgálja, hogy a válság milyen módon befolyásolta a globális piacot, illetve az egyes országokat, régiókat, mint például Ázsiát és Görögországot. Az utolsó részben a kötet rövid és hosszú távú megoldásokat tár fel, beleértve az állami beavatkozást, a pénzügyi szabályozást, a mulasztási kockázat hatékony banki kezelésének megközelítéseit és a hitelkockázat értékelésének módszereit. Emellett azt is vizsgálja, hogy az állam pénzügyi beavatkozásai etikai szempontból mikor indokolhatók.

ROSE, D. – HARRISON, E. [2009]: *Social Class in Europe*. (Társadalmi osztály Európában.) CRC, Routledge. London.

A könyv az Európai Szocioökonómiai Osztályozást (ESeC) mutatja be, amelyet kifejezetten az Európai Unió összehasonlító kutatásaihoz dolgoztak ki és teszteltek. Célja, hogy megismertesse a kutatókat az új osztályozással és annak kutatásokban való felhasználhatóságával. Mivel a szocioökonómiai osztályozásokat széles körben alkalmazzák a hivatalos és a tudományos kutatásokban, így e gyűjtemény nélkülözhetetlen olvasmány a kormányzati és a tudományos társadalmi osztályozások minden felhasználója számára. Bár elsődlegesen az ESeC-t jövőben alkalmazó kutatók számára íródott, tartalma szélesebb körhöz szól, hiszen az Európa-tanulmányokat folytató vagy az alapképzés keretében EU-s tantárgyat, szociológiát és közgazdaságtant hallgató diákok kiegészítő tankönyvként is használhatják. A benne rejlő módszertani rész-

leteknek köszönhetően értékes forrásként szolgálhat olyan alapképzésbeli, illetve posztgraduális kurzusok számára is, amelyek azzal foglalkoznak, hogy a társadalomtudósok miképp dolgoznak ki és hagynak jóvá alapvető intézkedéseket. Ezen felül a könyv olvasása az európai társadalmi egyenlőtlenséggel és kirekesztéssel foglalkozó szakpolitika-alkotók és -elemzők számára is ajánlott.

SRIBONCHITA, S. ET AL. [2009]: *Stochastic Dominance and Applications to Finance, Risk and Economics*. (Sztochasztikus dominancia és alkalmazásai a pénzügyekben, a kockázatkezelésben és a közgazdaságtanban.) CRC, Chapman and Hall. London.

Számos szakirodalmi forrásból merítve a könyv azt szemlélteti, hogy a sztochasztikus dominancia (SD) miképp alkalmazható a döntéshozatalban kockázatértékelési módszerként. Alapvető információs háttérrel nyújt az SD-ről különböző alkalmazási területek vonatkozásában.

A kötet nagy része az SD szisztematikus bemutatásával foglalkozik. Felöleli a hasznosság elméletét, a többváltozós SD-t, a kvantilis függvényeket, a kockázatmodellezést, a Choquet-féle integrálokat és az egyéb kockázati mértékeket, a statisztikai következtetést, a nemparaméteres becslést, a hipotézisvizsgálatot és az ökonometriát. A könyv további része az SD új alkalmazásait tárja fel a pénzügyekben, a kockázatkezelésben és a közgazdaságtanban. Minden egyes gazdasági fogalom leírása elején a szerzők csak a szükséges matematikai ismereteket magyarázzák el világosan, így nem terhelik túl az olvasókat az alapokon túlmenő bonyolult matematikával.

Ez a könnyen használható útmutató az olvasóknak olyan hasznos matematikai eszközkészletet segít felépíteni, amit bizonytalan helyzetben, különösen a befektetéseknél alkalmazhatnak a döntéshozatal során. A kötet alapos áttekintést nyújt az SD elméletéről és

alkalmazásairól a közgazdaságtanban és egyéb olyan területeken, ahol a kockázatnak döntő szerepe van.

WEI, Y. ET AL. (szerk.) [2009]: *Energy Economics: Modeling and Empirical Analysis in China*. (Energia-gazdaságtan: modellezés és empirikus elemzés Kínában.) CRC, Routledge. London.

A munkaerőhöz és a tőkéhez hasonlóan általánosságban az energia is az ipari társadalom alapvető termelési tényezőjének és stratégiai forrásának tekinthető. Kína folyamatos, gyors gazdasági növekedése az ország állandóan növekvő energia-, különösen olajimport-függőségét eredményezte. Mindeközben a világ energiapiacai drámai ingadozást, a nemzetközi nyersolajárak pedig robbanásszerű növekedést mutattak. E tényezők együttesen sürgető stratégiai kérdéssé teszik a nemzeti energiabiztonságot a kínai kormány és társadalom számára.

Ezekre a kérdésekre összpontosítva a kötet különböző szakpolitikák scenárióinak elemzését tartalmazza. A kínai energiapolitika átfogó forrásaként a következőket öleli fel: a kínai energiagazdaság átfogó és strukturális jellegzetességei; Kína energiakínálatának és -keresletének előrejelzése; a nemzetközi olajpiac ingadozásai és Kína ellenintézkedései; energia-környezetvédelmi problémák és a CO₂-kibocsátás csökkentése; stratégiai kőolajkészletek és nemzeti energiabiztonság; energiatechnológiai előrehaladás és változás.

A „Kínai Energiajelentések” című sorozat első köteteként a könyv az Energia- és Környezetpolitikai Kutatóközpont (Center for Energy and Environmental Policy), a Szakpolitikai és Igazgatási Intézet (Institute of Policy Management), valamint a Kínai Tudományos Akadémia (Chinese Academy of Sciences) energiastratégiai és -politikai kutatási eredmé-

nyeinek gyűjteménye. Bár csak a témával foglalkozó szakpolitikákat elemzi, röviden áttekinti az ökonometriai modelleket és módszertanokat, az adatforrásokat és az előkészítést, illetve bemutatja az empirikus eredményelemzéseket, azok tárgyalását és a további vizsgálat lehetőségeit is. A könyv, feltárva a nemzetközi és a hazai energia-gazdaságtan változásait, támogatást nyújt a döntéshozók számára és elősegíti az eredmények cseréjét az energiapolitika-kutatási szakértők között.

GREGORIOU, G. N. (szerk.) [2009]: *Emerging Markets: Performance, Analysis and Innovation*. (Feltörekvő piacok: teljesítmény, elemzés és innováció.) CRC, Chapman and Hall. London.

Bár a világ népességének ötven százalékát adják, a feltörekvő piacgazdaságok még viszonylag ismeretlenek. A kötet világszerte elismert tudósok és pénzügyi vezetők legújabb kutatásait tartalmazza, pótolva ezzel hiányos ismereteinket. A hagyományos feltörekvő piacok mellett olyan új területeket is részletesen bemutat, mint a Balkán vagy a közel-keleti és az észak-afrikai régiók. Emellett áttekinti, hogy ezek a piacok miképp ösztönözhetik a portfóliókat, és hogyan szolgálhatnak hosszú távon jelentős erőként.

A figyelemreméltó gyűjtemény felvázolja, hogy mi vár a feltörekvő piacokra és az ezekkel kapcsolatos általános kérdések tárgyalása mellett mélyrehatóan vizsgálja a változás korszakát élő regionális piacokat, beleértve az Európai Uniót, Latin-Amerikát és a Közel-Keletet is. Elemzi az ázsiai és az indiai piacokat, valamint az ezekhez kapcsolódó olyan pénzügyi eszközöket, mint a különböző kötvények és alapok. Külön fejezetet szentel a szabályozással, a vállalatirányítással és a korrupcióval kapcsolatos kérdéseknek.

Társfolyóiratok

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYMI-NISZTÉRIUM, VALAMINT A STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 422. SZÁM

Pionnier, P.: A hozzáadott érték csökkenése Franciaországban 1949 és 2008 között – módszertani megközelítés.

Beffy, M. – Fougère, D. – Maurel, A.: A diákok fizetett alkalmazásának hatása egyetemi tanulmányaik folytatására és befejezésére.

Moschion, J.: Munkahelykínálat anyák számára Franciaországban – a harmadik gyermek megszületésének hatása.

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 1–2. SZÁM

Juriová, J.: ARIMA- és ECM-modellen alapuló megközelítés az ipari termelés becslésében.

Želinský, T.: A szubjektív szegénységi küszöb becslése valószínűségi alapon.

Šprocha, B. – Tišliar, P.: Születés és termékenység Szlovákiában a két világháború közötti időszakban.

Šprocha, B. – Tišliar, P.: A születések és a nők termékenységének alapvető jellemzői Szlovákiában a két világháború között.

Šprocha, B.: A halálozások körülményei Szlovákiában a két világháború közötti időszakban.

Terek, M. – Uhrinčátová, E.: Az adatbányászat és alkalmazása a mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdasági szervezeteknél Szlovákiában.

Husár, J. – König, B.: Tudjuk, hogy mit jelent az infláció és hogyan kell mérni?

Bernát, L.: Kolera 1866-ban az Ilava eszperesi kerületben.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 8. SZÁM

A hivatalos statisztika és az iskolák.

Partnerség az egészségügy terén – együttműködés az Eurostat és az EU-országok között.

A társadalombiztosítás intézményrendszere Ausztriában 2008-ban.

Tejtermelés és -felhasználás 2008-ban.

2007. évi ágazati üzleti statisztikák.

Idegenforgalom a téli időszakban 2008/2009-ben – végeredmények.

GDP 2008.

2006. évi összevont bér- és jövedelemadó-statisztikák.

Külkereskedelem, 2008 – végeredmények.

2009. ÉVI 9. SZÁM

2008. évi statisztika a halálozási okokról.

A mezőgazdaságból származó jövedelmek alakulása 2008-ban.

Az osztrák háztartások energiafogyasztása – mikrocenzus: módszertani változások és végeredmények.

Az ipar és az építőipar 2007. évi strukturális üzleti statisztikái.

A Nace Rev 2. végrehajtása, valamint a rövid távú kereskedelmi és szolgáltatási statisztikákra vonatkozó módszertani változások. 2005. évi társaságiadó-statisztikák.

2009. ÉVI 10. SZÁM

Mikroadatokat kutatási és oktatási célra – az Osztrák Statisztikai Hivatal projektje.

Demográfiai összetétel és trendek 2008-ban. Osztrák egészségügyi interjú adatfelvétel 2006/2007-ben – válogatott területi adatok.

Foglalkoztatás, 2008.

Az állattenyésztés 2008. évi kínálati mérlege.

Nemspecifikus környezeti viselkedés; környezeti feltételek és viselkedés a 2007. évi mikrocenzus alapján.

Külkereskedelem 2009. január és június között – előzetes adatok.

2009. ÉVI 11. SZÁM

A 2002 és 2008 közötti társadalom- és migrációs statisztikák felülvizsgálata.

Tartományi szintű népesség-előrejelzés 2050-ig (2075) Ausztriában.

Kutatás és fejlesztés az üzleti szférában, 2007 – 1. rész.

Építési engedélyek 2005–2008-ban és 2009 első negyedévében.

Mezőgazdasági termelés 2008-ban.

ÖNACE 2008.

Felhasználói elvárások a hivatalos közlekedési statisztika jövőbeli fejlesztésével szemben.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK
MATEMATIKAI STATISZTIKAI INTÉZETÉNEK
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 1. SZÁM

Adler, R. – Ewing, J. – Taylor, P.: Citációs statisztikák.

Silverman, B. W.: Bibliometria az Egyesült Királyság kutatásértékelési gyakorlatában.

Imai, K. – King, G. – Nall, C.: A párosítás alapvető fontossága a klaszterrandomizált kísérletekben és alkalmazása a Mexikói Általános Egészségbiztosítási Értékelésben.

Vovk, V.: Szuperhatékonyság a kiszámíthatóság szempontjából.

Beran, R. J. – Fisher, N. I.: Vacsora Bill van Zwet társaságában.

Brillinger, D. R. – Davis, R. A.: Beszélgetés Murray Rosenblatt-tal.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 4. SZÁM

Dr. Bartke István professzor emlékére.

Kőszegfalvi Gy.: Fiatal barátaink – hét további kisváros.

Erdősi F.: A kelet-európai vasúti forgalom rendszerváltás utáni alakulásának országcsoportok szerinti jellemzői.

Novák Z. – Vass A.: A vállalkozások regionális sajátosságai Magyarországon.

Szalaiiné Homola A.: A kutatási-fejlesztési tevékenység és a versenyképesség kapcsolata a magyar régiókban.

Beke Sz.: Békés megye népességének egészségi állapota és egészségügyi ellátása.

Mezei E. – Vincze M. – Pakucs B.: A romániai megyék vidéki jellegének különbözősége és ennek hatása a versenyképességre.

2009. ÉVI 5. SZÁM

Kóródi J.: Barabás Miklós (1921–2009). Alapító főszerkesztőnk emlékére.

Kóródi J.: A magyar településpolitika és településhálózat-fejlesztési stratégia megújításáért.

Besze T.: A szomszéd államok policentrikus területfejlesztésének hatása nagyvárosaink nemzetközi szerepére.

Szalaiiné Homola A.: A foglalkoztatás alakulása az észak-magyarországi régióban.

Molnár M.: A Gödöllői-dombság népességi folyamata és foglalkozásszerkezeti átalakulása.

Lóránd B.: Területi kohéziót támogató operatív programok az I. Nemzeti fejlesztési terv esetében.

2009. ÉVI 6. SZÁM

Szűcs Z.: A 2011. évi népszámlálás és a területi statisztika.

Kőszegfalvi Gy.: Törekvések a magyarországi településrendszer tudatos fejlesztésére. Az Országos településhálózat-fejlesztési koncepció.

Besze T.: A területi versenyképesség értelmezési lehetőségei a városregiókban.

Molnár Cs. – Kincses Á. – Tóth G.: A fürdőfejlesztések hatásai Kelet-Magyarországon (Hajdúszoboszló, Mezőkövesd és Orosháza esete).

Németh N. – Csité A. – Jakobi Á.: Román állampolgárságú munkavállalók Magyarországon.

Schweizerische Zeitschrift für
**Volkswirtschaft und
Statistik**

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 3. SZÁM

Behncke, S. – Fröhlich, M. – Lechner, M.: A munkaerő-piaci programok vizsgálata.

Festić, M. – Repina, S. – Kavkler, A.: A küszöbön álló válság és a bankszektor a balti államokban.

Kaufmann, D.: Ármegállapítás Svájcban.

Kraenzlin, S.: Kamatlábak megállapítása a svájci frank visszavásárlási piacán.

AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 6. SZÁM

Masakova, I. D.: Az input-output alaptáblák fejlődése.

Vlasenko, N. A.: Az építőipari termékek statisztikai nyilvántartási módszertanának fejlődése.

Shiryayeva, Y. D.: A rejtett gazdaság és az illegális tevékenységek becslése terén szerzett nemzetközi tapasztalat.

Eliseeva, I. I. – Schirina, A. N.: A fekete-piac nagyságának becslése valószínűség-számítással.

Ivanov, Y. N. – Khomenko, T. A.: A rejtett gazdaság mérése a FÁK-országokban.

Ilenkova, S. D.: Újabb gondolatok a statisztika tárgyáról.

Burtseva, T. A.: Indikatív modell a befektetési hajlandóság területi megfigyelésére.

Telyatnikov, N. B. – Fomicheva, T. A.: Az ipari alkalmazottak jövedelme és társadalombiztosítási mutatói közötti korreláció statisztikai vizsgálata Privolzszi térségében.

Bekbuzarova, F. M.-H.: A területi gazdaságpolitika élénkítése klasztertechnológiák alkalmazásával.

Sivel'kin, V. A. – Larina, T. N.: A szociális infrastrukturális fejlődés régió belüli aszimmetriájának összehasonlító értékelése az orenburgi és a samarai területen.

Chudilin, G. I. – Samokhvalov, R. P.: A vidéki lakosság életszínvonalának hatása a jó fizikumú személyek vándorlására.

Bozhko, V. P. – Luri, A.V. – Sychev, E. B.: Adatfeldolgozási eljárások racionális alkalmazása.

zása a 2010. évi oroszországi népszámlálás esetén.

Dayitbegov, D. M.: Dinamikus regresszív modellek összeállítását célzó számítógépes eljárások az anyagkimeneti arány előrejelzésére.

Chistyakova, V. E.: Az oktatás hatása a gazdaság növekedésére és a szociális fejlődésre.

Glushanok, T. M.: A lakossági oktatási kiadások területi szintű becslésének problémái.

2009. ÉVI 7. SZÁM

Zhukovskaya, V. M.: Különleges javadalmazás, mint a versenyképesség jelzőszáma.

Trofimova, I. N.: A munkaerő minősége és a nemzeti versenyképesség – összehasonlító elemzés.

Obraztsova, O. I.: A korai orosz vállalkozások statisztikai kutatásának lehetőségei – a vállalkozói potenciál szintje és minősége.

Gabelko, M. V.: A lakosság véleménye az orosz politikai entitások vállalkozó kedvének jövőbeni alakulásáról – összehasonlító elemzés.

Filatova, E. V.: A humán erőforrás-befektetés hatása a kisvállalkozásokra – példák Moszkvából és a Moszkvai területről.

Sablina, E. A.: Az orosz pénzügyi rendszer stabilitásával kapcsolatos statisztikai becslés és előrejelzés újfajta megközelítésben.

Kachanova, N. N. – Ogureeva, N. V.: A fizetési kártya-üzletág gazdasági környezete.

Krupnov, Y. S.: Banki alkalmazottak munkájának terméke és mérési lehetőségei.

Pashintseva, N. I. – Shashnov, S. A.: A felhasználók statisztikai adatokkal és a statisztikai hivatalok tevékenységével való elégedettségének becslése.

Kolosnitsyn, I. V. – Shashnov, S. A.: A statisztikai hivatalok tevékenységével kapcsolatos felhasználói elégedettségi és bizalmi szint becslése – külföldi tapasztalatok.

Skvoznikov, V. Y.: A komiföldi statisztikai szolgálat létrehozásának 90. évfordulója.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 7. SZÁM

Paradysz, J.: Népszámlálási eredmények, mint az életszínvonal-kutatások információforrásai Lengyelországban.

Kumor, P.: A fizetésbeli egyenlőtlenségek és a gazdasági növekedés közötti kapcsolat Lengyelországban.

Zegar, J. S.: Gazdaságilag aktív farmok „nemgazdák” használatában.

Jędrzejczak-Gas, J.: Önfelfinanszírozó befektetések és a vállalkozások forgótőkéje.

Piekut, M.: A fogyasztás polarizációja a háztartásokban.

Markowicz, I.: A gazdasági társaságok számának területi változásai.

Kłosiński, K. A.: Az Európai Unió és Lengyelország nemzetközi szolgáltatási tevékenységből származó árbevétele.

Nierebiński, R. – Pawlak, H.: A lengyel cégek ellátottsága számítógéppel 2005 és 2008 között.

Plich, M.: A Tudományos Statisztikai Tanács első ülése.

Lengyelország szociökonomiai helyzete, 2009. május.

2009. ÉVI 8. SZÁM

Strzelecki, Z.: Népszámlálások Lengyelországban és a közigazgatás információigénye.

Stańczyk, E.: A népesség nem és kor szerinti megoszlása az 1921. és az 1931. évi népszámlálások alapján.

Walczak, T.: Az EU új statisztikai szabályozása.

Drózdź, A. – Sztudynger, J. J.: A munkaerő-kereslet modellezése.

Szukalski, P.: Népeségreprodukció Lengyelországban 1950 és 2007 között.

Piekut, M.: A háztartások tartós javai.

Ochocki, A.: Népeség, oktatás, életszínvonal – globális kihívások.

Lengyelország szociökönómiai helyzete, 2009. június.

2009. ÉVI 9. SZÁM

Kotowska, I. E.: Népszámlálások Lengyelországban, mint a demográfiai és a szociális változások információforrásai.

Stańczyk, E.: Termékenység és halandóság Lengyelországban a demográfiai átmenet modellje alapján.

Mackiewicz, M. et al.: Hosszú távú gazdasági előrejelzések nagyon rövid idősorok alapján.

Timofiejuk, I.: Reáljövedelmek 2008-ban.

Dworak, E.: A tudásalapú gazdaság nemzetközi szervezetek módszertana alapján.

Zurawicz, A.: A Statisztikai Tanács tevékenysége 2009 első felében.

Lengyelország szociökönómiai helyzete, 2009. július.

2009. ÉVI 10. SZÁM

Szutkowska, J.: Új irányok a statisztikai felvétel módszertanában.

Ptaszyńska, B.: Az államadósság növekedése 1995 óta.

Lichota, W.: Korai előrejelző módszerek a vállalkozások üzleti helyzetében bekövetkezett változások vizsgálatában.

Kwiatkowski, E. – Tokarski, T.: A munkatermelékenység térbeli diverzifikációjának meghatározó tényezői.

Zimny, A.: Életszínvonal az EU-tagállamok fővárosaiban.

Łazowska, B.: Digitális könyvtár és a könyvtári rendszer használata a Stefan Szulc Központi Statisztikai Könyvtár gyűjteményeinek hozzáférhetővé tétele érdekében.

Rogalińska, D.: Vitaülés a közös európai politika jövőjéről.

Lengyelország szociökönómiai helyzete, 2009. augusztus.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 7. SZÁM

Kleber, B. et al.: Lakcím- és épületjegyzék összeállítása a 2011. évi népszámláláshoz.

Spindler, J. – Schelhase, T.: A kórházi állapotok radikális változása.

Gisart, B.: A hetedik közvetlen EP-választás Németországban (2009. június 7.)

Brandt, M. – Zwick, M.: infinite – információs infrastruktúra az e-tudományok korában.

Feuerhake, J. – Untz, K.: InwardFATS – külföldi tulajdonú vállalkozások Németországban 2006-ban.

Winter, H.: Belföldi vízi szállítás 2008-ban.

Vorndran, I.: Közúti balesetek Németországban 2008-ban.

Peter, F.: Külkereskedelmi árindexek 2005-ös bázison.

2009. ÉVI 8. SZÁM

Gisart, B.: A 2009. szeptember 27-i 17. német parlamenti választások alapja és adatai.

Sturm, R. – Tümmeler, T. – Opfermann, R.: Vállalkozások összekapcsolása a cégnyilvántartásban.

Winter, H.: Vízi szállítás, 2008.

Nicodemus, S.: A közszféra adóssága, 2008.

Sikorski, U.: A jövedelemre és életszínvonalra vonatkozó európai panelvizsgálat.

Bick, M.: A kereset- és a munkóra-indexek újfajta számítása.

Peter, F.: Ipari termékek termelőiár-indexe (belföldi értékesítés) 2005-ös alapon.

2009. ÉVI 9. SZÁM

Räth, N. – Braakmann, A.: Bruttó hazai termék 2009 első félévében.

Hammes, W. – Rübenach, S. P.: Háztartások és a lakosság életmódja.

Rengers, M.: Alul- és részmunkaidős foglalkoztatás 2008-ban.

Fürst, G.: Vállalkozások, szakosodott és helyi egységek, mint a gazdasági tények statisztikai megjelenítésének eszközei.

2009. ÉVI 10. SZÁM

Oltmanns, E.: Bruttó hazai termék és a gazdasági ciklus.

Roßmann, P.: Vendéglátóipar és kereskedelmi szálláshelyek 2007-ben.

Eberhardt, W. – Förster, T. – Müller-Bock, B.: Egészségügyi adatok online felmérése.

Burg, F.: Áruforgalom és adózás 2007-ben.

Schulze-Steikow, R. – Meißner, C. – Müller, W.: Közpénzek 2009. első félévében.

Kott, K. – Behrends, S.: A háztartások tulajdonában lévő ingatlanok és telkek.

Hahlen, J.: A hivatalos statisztikák szerepe a tényalapú gazdasági kutatásban és a gazdaságpolitikában.

Breuer, C. C. – Mehrhoff, J.: Az infláció mérése kereseti kategóriák szerint – ki milyen mértékben érdekelt?

Útmutató Archívumunk használatához

Teljes lett az 1923 óta megjelenő folyóiratunk internetes Archívuma. Útmutatónkkal Olvasóinkat abban szeretnénk segíteni, hogy kereséseik minél sikeresebbek legyenek. Kérjük, hogy az Archívum használatakor tartsák be a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény előírásait. A közreadott tanulmányok magán célra letölthetők, kinyomtathatók, de másolásuk, sokszorosításuk, terjesztésük a Statisztikai Szemle Szerkesztőségének írásbeli engedélye nélkül az említett törvényben megfogalmazott jogkövetkezményekkel jár.

Az 1923 és 1993 közötti időszak állományait szkennelt képformátumban, az 1997 utáni évek példányait pdf-formátumban archiváltuk. (A pdf-fájlok az Acrobat Reader megfelelő verziója segítségével megjeleníthetők, kinyomtathatók. Ha az Önök számítógépén nincs telepítve ez az olvasóprogram, akkor azt az Adobe cég <http://get.adobe.com/reader> honlapjáról letölthetik.)

A legfrissebb számok teljes tartalma az Archívum rendszerébe csak megjelenés után egy hónappal kerül. A várakozási idő alatt a tartalomjegyzék és a tanulmányok rövid összefoglalója, valamint a tanulmányok internetes melléklete olvasható.

Az Archívumba lépve évszám szerinti, azon belül havonkénti csoportosításban található az anyagokat. A folyóirat szerkezete az évek során megváltozott, ezért a tartalomjegyzékben szereplő tételek 1923 és 1996 között egységesen, ezt követően rovatonként jelennek meg. Ezek azonban nem fedik le az egyes számok teljes anyagát, bizonyos részek (például a Hírek rovat írásai) csak a teljes terjedelmű állományban olvashatók. A megnyitott anyagoknál a jobb olvashatóság érdekében lehetőség van a lapok nagyítására. Valamennyi egység az aktuális oldal vagy a teljes cikk szerint nyomtatható. Az 1923 és 1996 között megjelent cikkek oldalanként, képformátumban, 1997-től pedig teljes terjedelemben, illetve cikkenként is letölthetők.

Az Archívum fő oldalán Olvasóink szerző (név, névtörredék) és/vagy cím, címrészlet szerint böngészhetnek. (Szerzőkként tartjuk nyilván a tanulmányok, valamint a könyvek és folyóiratcikkek ismertetőit.) Az ismertett könyvek, illetve folyóiratcikkek eredeti szerzői cím(részlet) alapján kereshetők. A megjelölt szót, szótörredéket az elkészült listában sárga színnel emeltük ki. Ennél a keresési módnál lehetőség van az évszám szerinti szűkítésre is.

Az Archívum állományának ellenőrzése jelenleg is tart, ezért az előforduló hibákért szíves elnézésüket kérjük. Ugyanakkor várjuk tisztelt Olvasóink keresőprogrammal kapcsolatos javaslatait, észrevételeit.

Minden kedves látogatónknak sikeres és izgalmas böngészést kívánunk a Statisztikai Szemle múltjában és jelenében!

A Szerkesztőség